

TREČIASIS PRANEŠIMAS APIE JUNGTINIŲ TAUTŲ KONVENCIJOS DĖL VISŲ FORMŲ DISKRIMINACIJOS MOTERIMS PANAIKINIMO ĮGYVENDINIMĄ LIETUVOJE

I. ĮVADAS

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybė teikia trečiąjį pranešimą apie Jungtinių Tautų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo (toliau vadinama – Konvencija) įgyvendinimą Lietuvoje pagal Konvencijos 18 straipsnio 1 dalies b punktą. Pranešimas parengtas pagal Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto patvirtintas pranešimų rengimo gaires ir bendrąsias rekomendacijas, taikomas visoms ataskaitoms, pateikiamoms po 2002 m. gruodžio 31 dienos. Pranešime pateikta informacija pagal Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto baigiamąsias išvadas dėl įžanginio ir antrojo periodinio Lietuvos pranešimo, svarstyto Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto 23-iojoje sesijoje, įvykusioje 2000 m. birželio 12–30 d. Niujorke, taip pat apžvelgiama Lietuvos Respublikos pažanga įgyvendinant Konvenciją 2000–2004 metais.

2. Su pranešimo projektu supažindintos Lietuvos nevyriausybinės organizacijos, kurios galėjo pateikti pastabas ir komentarus.

II. INFORMACIJA PAGAL KONVENCIJOS STRAIPSNIUS

1 straipsnis

3. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo (1998 m. gruodžio 1 d. Nr. VIII-947), įsigaliojusio 1999 m. kovo 1 d., 2 straipsnyje apibrėžtos moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimo (diskriminacijos), taip pat seksualinio priekabiavimo sąvokos. 2002 m. birželio 18 d. pakeistas Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2 straipsnis – jame apibrėžta netiesioginės diskriminacijos sąvoka. Minėtojo įstatymo pakeitimai išplėtė lyčių lygių teisių pažeidimo sampratą – tokiu pažeidimu laikomas ne tik pasyvus ar aktyvus elgesys, bet ir teisės normos, vertinimo kriterijai, kurie formaliai yra vienodi, bet jų taikymas sudaro sąlygas diskriminuoti vieną iš lyčių.

4. Nuo 2002 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimas apibrėžiamas kaip tiesioginė ar netiesioginė diskriminacija dėl asmens lyties. Šio straipsnio 3 dalyje pateikta tiesioginės diskriminacijos sąvoka apibrėžiama kaip pasyvus ar aktyvus elgesys, kuriuo išreiškiamas pažeminimas, paniekimas, taip pat teisių apribojimas ar privilegijų teikimas dėl

asmens lyties, išskyrus specialią moterų apsaugą nėštumo bei gimdymo ir vaiko žindymo metu; tik vyrams taikomą karinę prievolę; skirtingą moterų ir vyrų pensinį amžių; moterims taikomus žmonių saugos darbe reikalavimus, kuriais atsižvelgiant į moterų fiziologines savybes siekiama išsaugoti jų sveikatą; tam tikrą darbą, kurį atlikti gali tik konkrečios lyties asmuo; įstatymų nustatytas specialias laikinas priemones, taikomas siekiant paspartinti faktinės vyrų ir moterų lygybės įtvirtinimą, kurios įgyvendinus moterų ir vyrų lygias teises ir vienodas galimybes turi būti atšauktos; skirtingą tam tikrų bausmių vykdymo tvarką ir sąlygas. Pabrėžtina, kad išskirtinės sąlygos dirbančioms moterims, užtikrinančios motinystės apsaugą, nelaikomos diskriminavimu.

5. Netiesioginė diskriminacija dėl lyties Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje apibrėžiama kaip veikimas ar neveikimas, teisės norma ar vertinimo kriterijus, kurie formaliai yra vienodi moterims ir vyrams, bet juos įgyvendinant ar taikant atsiranda faktinis naudojimosi teisėmis apribojimas ar privilegijų, pirmenybės ar pranašumo teikimas vienai iš lyčių.

6. Šio įstatymo 2 straipsnio 5 dalyje seksualinis priekabiavimas apibrėžiamas kaip užgaulus, žodžiu ar fiziniu veiksniu išreikštas seksualinio pobūdžio elgesys su asmeniu, su kuriuo sieja darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai.

7. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo nuostatos taikomos darbo, švietimo ir mokslo, vartotojų teisių apsaugos srityse, taip pat skelbimų dėl priėmimo į darbą ar mokytis teikimui. Be to, šio įstatymo 8 straipsnis draudžia iš ieškančiųjų darbo reikalauti informacijos apie jų amžių, šeimines padėtį (buvimą ar nebuvimą santuokoje), privatų gyvenimą ar šeimos planus. Šis įstatymas įpareigoja visas valstybės institucijas rengiamuose ir priimamuose teisės aktuose įtvirtinti moterų ir vyrų lygias galimybes, rengti ir įgyvendinti programas ir priemones, skirtas moterų ir vyrų lygioms galimybėms užtikrinti institucijos reguliavimo srityje. Taigi Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas draudžia tiek moterų, tiek vyrų tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją dėl lyties visose srityse.

8. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo vykdymo priežiūrą užtikrina lygių galimybių kontrolierius. Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę pateikti lygių galimybių kontrolieriui skundą dėl lygių teisių pažeidimo.

9. Lietuvos Respublikos Seimas 2003 m. lapkričio 18 d. priėmė Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymą, kuris įsigalios 2005 m. sausio 1 dieną. Šio įstatymo 2 straipsnio 3 ir 4 dalyse tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija apibrėžiama taip pat, kaip Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme. Pažymėtina, kad šis įstatymas išplečia diskriminacijos draudimo pagrindų sąrašą. Įstatymo nustatyta, kad lygių galimybių pažeidimas apima tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, taip pat priekabiavimą.

10. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme ir Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme apibrėžtos tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos sąvokos atitinka Konvencijos 1 straipsnyje pateiktą moterų diskriminacijos sąvoką.

Pažymėtina ir tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, daugelyje Lietuvos Respublikos įstatymų, reglamentuojančių įvairius visuomeninius santykius, įtvirtintas konstitucinis visų asmenų lygybės prieš įstatymą principas, kuris *inter alia* reiškia ir diskriminacijos dėl lyties draudimą.

2 straipsnis

11. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas bendrasis lygybės principas: „Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“. Nuo 2000 metų iki 2004 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė nemažai įstatymų, kuriuose tiesiogiai įtvirtintas diskriminacijos dėl lyties draudimo principas:

11.1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864), įsigaliojo nuo 2001 m. liepos 1 dienos; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002 m. vasario 28 d. Nr. IX-743), įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 dienos;

11.2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785), įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 dienos;

11.3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968), įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 dienos.;

11.4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994), įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 dienos;

11.5. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (2002 m. birželio 4 d. Nr. IX-926), įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 dienos;

11.6. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas (2003 m. liepos 1 d. Nr. IX-1672), įsigaliojo nuo 2003 m. liepos 16 dienos;

11.7. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas (2003 m. gruodžio 16 d. Nr. IX-1904), įsigalios nuo 2005 m. sausio 1 dienos;

11.8. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas (2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1828), įsigaliojo nuo 2004 m. liepos 1 dienos;

11.9. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (2000 m. gruodžio 21 d. Nr. IX-110), įsigaliojo nuo 2001 m. sausio 1 dienos;

11.10. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas (2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1691), įsigaliojo nuo 2003 m. liepos 30 dienos;

11.11. Lietuvos Respublikos šalpos (socialinių) pensijų įstatymo pakeitimo įstatymas (2004 m. sausio 20 d. Nr. IX-1966), įsigaliojo nuo 2004 m. balandžio 1 d. (įstatymo pavadinimas pakeistas į Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymą);

11.12. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas (2003 m. liepos 1 d. Nr. IX-1675), įsigaliojo nuo 2004 m. balandžio 1 dienos;

11.13. Lietuvos Respublikos valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymo pakeitimo įstatymas (2004 m. gegužės 18 d. Nr. IX-2237), įsigaliojo nuo 2004 m. liepos 1 d. (įstatymo pavadinimas pakeistas į Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymą);

11.14. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymo pakeitimo įstatymas (2004 m. gegužės 11 d. Nr. IX-2228), įsigalios nuo 2005 m. liepos 1 d. (įstatymo pavadinimas pakeistas į Lietuvos Respublikos neįgalųjų socialinės integracijos įstatymą);

11.15. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (2002 m. rugsėjo 17 d. Nr. IX-1078), įsigaliojo nuo 2003 sausio 1 dienos;

11.16. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo pakeitimo įstatymas (2002 m. balandžio 23 d. Nr. IX-855), įsigaliojo nuo 2002 m. liepos 1 dienos;

11.17. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3, 4, 15, 17, 20, 21, 29, 31, 37, 38 straipsnių ir šeštojo skirsnio pakeitimo įstatymas (2003 m. spalio 14 d. Nr. IX-1764), įsigaliojo nuo 2003 m. lapkričio 5 d., kuris nustato, kad savivaldybės institucijų priimami sprendimai neturi pažeisti moterų ir vyrų lygių galimybių;

11.18. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymas (2002 m. sausio 24 d. Nr. IX-732), įsigaliojo nuo 2002 m. gegužės 1 d., kuris garantuoja lygybę prieš įstatymą ir teisumą, neatsižvelgiant į asmens lytį, rasę, kilmę, tautybę, kalbą, įsitikinimus ar kitas aplinkybes;

11.19. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas (2003 m. balandžio 22 d. Nr. IX-1518), įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 d., kuris nustato, kad prokuroras, priimdamas sprendimus, laikosi principo, kad įstatymui, valstybės institucijoms ir pareigūnams visi asmenys yra lygūs, nepaisant asmens socialinės ir šeiminių padėties, pareigų, užsiėmimo, įsitikinimų, pažiūrų, kilmės, rasės, lyties, tautybės, kalbos, tikėjimo ir išsilavinimo;

11.20. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas (2003 m. balandžio 29 d. Nr. IX-1538), įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 d., kuris nustato, kad kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis turi lygias teises stoti į vidaus tarnybą, o pareigūno statusas negali būti ribojamas dėl pareigūno lyties, rasės, tautybės, kilmės, socialinės ir turtinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų;

11.21. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2003 m. birželio 17 d. Nr. IX-1630), įsigaliojo nuo 2003 m. birželio 28 dienos. Naujos redakcijos Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme įtvirtintas švietimo prieinamumas lygiomis teisėmis visiems asmenims, nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų;

11.22. Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas (2003 m. gruodžio 4 d. Nr. IX-1871), įsigaliojo nuo 2003 m. gruodžio 18 dienos;

11.23. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1826), įsigalios nuo 2005 m. sausio 1 d., kuris draudžia bet kokią tiesioginę ir

netiesioginę diskriminaciją dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų ir numato lygių galimybių įgyvendinimo būdus.

12. Lietuva toliau jungiasi prie tarptautinės teisės aktų žmogaus teisių srityje. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo:

12.1. 2003 m. balandžio 22 d. įstatymu Nr. IX-1525 (įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 21 d.) – Protokolą dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantį Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą;

12.2. 2004 m. kovo 30 d. įstatymu Nr. IX-2086 (įsigaliojo nuo 2004 m. gegužės 8 d.) – Tarptautinės darbo organizacijos 1981 metų 156-ąją Konvenciją dėl pareigų šeimai turinčių darbuotojų – vyrų ir moterų – lygių galimybių ir vienodo požiūrio į juos;

12.3. 2004 m. birželio 29 d. įstatymu Nr. IX-2300 (įsigaliojo nuo 2004 m. rugpjūčio 5 d.) – Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims Fakultatyvinį protokolą, kurį Lietuva pasirašė 2000 metais. Protokolo ratifikavimas sudarys platesnes galimybes Lietuvos piliečiams, patiriantiems diskriminaciją dėl lyties, ginti savo teises.

a)

13. Lietuvos Respublikos Seimas 2003 m. spalio 14 d. papildė Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 4 straipsnį – įtvirtino principą, kad savivaldybės institucijų ar valstybės tarnautojų priimami sprendimai neturi pažeisti žmogaus orumo, jo teisių ir laisvių, moterų ir vyrų lygių galimybių. Ši įstatymo nuostata detalizuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą visų asmenų lygybės prieš įstatymą principą ir įpareigoja savivaldybių institucijas ir valstybės tarnautojus, priimančius konkrečius sprendimus, atsižvelgti į minėtąjį principą ir nediskriminuoti fizinių asmenų dėl jų lyties, be to, sudaro teises galimybes įgyvendinti moterų ir vyrų lygių galimybių principą vietiniu lygmeniu.

14. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas reglamentuoja moterų teisių įgyvendinimą visose srityse: valstybės institucijų pareigą institucijos reguliavimo srityje įgyvendinti moterų ir vyrų lygias teises; švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų pareigą įgyvendinti moterų ir vyrų lygias teises; darbdavio pareigą įgyvendinti lygias moterų ir vyrų teises darbe; taip pat moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimą vartotojų teisių apsaugos srityje, be to, užkerta kelią diskriminacijai užimtumo srityje dėl amžiaus ir šeiminių padėties.

15. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo paskirtis – užtikrinti, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos žmonių lygios teisės, uždrausti bet kokią tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų. Šis įstatymas, įsigaliosiantis 2005 m. sausio 1 d., išplečia diskriminacijos draudimo pagrindų sąrašą ir numato pažeistų asmens teisių gynimo procedūras. Pagal šį įstatymą kiekvienas asmuo turės teisę kreiptis į lygių galimybių kontrolierių dėl diskriminacijos įstatyme nurodytais pagrindais fakto nustatymo.

16. Lygių galimybių užtikrinimas ir diskriminacijos draudimo principas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 5 straipsnyje. Tai vienas iš pagrindinių principų, turinčių užtikrinti optimalų švietimo sistemos teisinį reglamentavimą ir praktinį funkcionavimą.

17. Lyčių lygybės principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos darbo kodekse, įsigaliojusiame 2003 m. sausio 1 dieną. Kodekso 2 straipsnyje numatyta, kad darbo santykius reglamentuoja *inter alia* ir šis principas: darbo teisės subjektų lygybė, nepaisant jų lyties, lytinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, pilietybės ir socialinės padėties, tikėjimo, santuokinės ir šeiminės padėties, amžiaus, įsitikinimų ar pažiūrų, priklausomybės politinėms partijoms ir visuomeninėms organizacijoms, aplinkybių, nesusijusių su darbuotojų dalykinėmis savybėmis. Šis principas reiškia, kad priimant asmenį į darbą, jį atleidžiant, suteikiant jam atostogas, nustatant darbo užmokestį ir kitais kodekse numatytais atvejais asmuo negali būti vertinamas skirtingai palyginti su kitais asmenimis ar jam sudaromos nevienodos sąlygos dėl jo lyties. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 186 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad vyrams ir moterims už tokį pat ar lygiavertį darbą mokamas vienodas darbo užmokestis, o 188 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad taikant darbų klasifikacijos sistemą darbo užmokesčiui nustatyti tie patys kriterijai turi būti taikomi ir vyrams, ir moterims ir ši sistema turi būti parengta taip, kad būtų išvengta bet kokios diskriminacijos dėl lyties.

18. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, įsigaliojusio nuo 2001 m. liepos 1 dienos, 1.2 straipsnyje įtvirtintas vienas pagrindinių civilinių santykių teisinio reglamentavimo principų – asmenų lygiateisiškumo principas, kuris reiškia, kad visi civilinių teisinių santykių subjektai yra lygiateisiai ir juos draudžiama diskriminuoti dėl lyties, amžiaus ar kitokiu pagrindu. Šis principas detalizuojamas kitose Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normose, reglamentuojančiose fizinių asmenų teisnumą ir veiksnumą, šeimos, paveldėjimo teisinius santykius, taip pat sutartinius ir deliktinius teisinius santykius.

19. Pažymėtina, kad vienas konkrečios visuomeninių santykių srities teisinio reglamentavimo principų – lygių galimybių užtikrinimo ir diskriminacijos dėl lyties draudimo principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatyme, kuris nustato, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse, įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytais sąlygomis jauno žmogaus tėvai ar kiti jo atstovai pagal įstatymą, valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, visuomeninės organizacijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys turi užtikrinti, kad kiekvienas jaunas žmogus turėtų lygias su kitais jaunais žmonėmis teises ir nebūtų diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą lyties, amžiaus, tautybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, turtinės, šeiminės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių.

b)

20. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 24 straipsnis nustato, kad lygių galimybių kontrolierius, ištyręs skundą, gali priimti atitinkamus sprendimus, pavyzdžiui: įspėti dėl padaryto pažeidimo; nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas ir skirti administracines nuobaudas; kreiptis į atitinkamą asmenį ar instituciją

ir siūlyti nutraukti lygias teises pažeidžiančius veiksmus ar panaikinti su tuo susijusį aktą. Jeigu lygių galimybių kontrolierius mano, kad dėl moterų ir vyrų lygių galimybių pažeidimo yra pagrindas (nustatomi nusikalstamos veikos požymiai) taikyti baudžiamąją atsakomybę, jis gali perduoti tyrimo medžiagą prokurorui.

21. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso (1999 m. sausio 5 d. įstatymo redakcija Nr. VIII-1017) 41⁶ straipsnis nustato atsakomybę už moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimą: moterų ir vyrų lygių teisių, nustatytų Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme, pažeidimas užtraukia baudą pareigūnams, darbdaviams ar jų įgaliotiems asmenims nuo vieno šimto iki dviejų tūkstančių litų. Šio straipsnio antroje dalyje nustatyta, kad tokie pat veiksmai, padaryti asmens, bausto administracine nuobauda už šio straipsnio pirmojoje dalyje numatytus pažeidimus, užtraukia baudą pareigūnams, darbdaviams ar jų įgaliotiems asmenims nuo dviejų tūkstančių iki keturių tūkstančių litų. 187⁵ straipsnis nustato administracinę atsakomybę už Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūnų reikalavimų nevykdymą, informacijos, dokumentų ir medžiagos, būtinos Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūnų funkcijoms atlikti, nepateikimą, atsisakymą pasiaiškinti, taip pat kitokį trukdymą įgyvendinti Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūnams įstatymo suteiktas teises. Šie veiksmai pareigūnams, darbdaviams ar jų įgaliotiems asmenims užtraukia baudą nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio litų, o padaryti pakartotinai – nuo vieno tūkstančio iki dviejų tūkstančių litų. 247⁶ straipsnyje nustatyta lygių galimybių kontrolieriaus kompetencija nagrinėti administracinių teisės pažeidimų, nurodytų 41⁶ ir 187⁵ straipsniuose, bylas ir skirti administracines nuobaudas.

22. Įsigaliojusio 2003 m. gegužės 1 d. naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 169 straipsnis draudžia diskriminuoti dėl lyties, tautybės, rasės, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės. Tas, kas atliko veiksmus, kuriais siekta žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų sutrukdyti lygiomis teisėmis su kitais dalyvauti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, darbo ar kitoje veikloje arba suvaržyti tokios žmonių grupės ar jai priklausančio asmens teises ir laisves, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

23. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 152 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už seksualinį priekabiavimą. Tai baudžiamojo įstatymo naujovė, kurios nebuvo iki 2003 m. balandžio 30 d. galiojusiame senajame 1961 metų Baudžiamajame kodekse. Šis straipsnis nustato baudžiamąją atsakomybę už priekabiavimą vulgariais ar panašiais veiksmais, pasiūlymais ar užuominomis prie priklausomo pagal tarnybą ar kitaip asmens, siekiant seksualinio bendravimo ar pasitenkinimo. Tai laikoma baudžiamuoju nusizengimu, už jo padarymą įstatymas numato baudą, laisvės apribojimą ar areštą.

24. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 straipsnyje nustatyta fizinių ir juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė už kurstymą prieš bet kurios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę. Tas, kas viešais pareiškimais žodžiu, raštu ar panaudodamas

visuomenės informavimo priemonę tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. Tas, kas viešai kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų arba finansavo ar kitaip materialiai rėmė tokią veiklą, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

25. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normų analizė leidžia teigti, kad diskriminaciją dėl lyties, taip pat kurstymą prieš bet kurios tautybei, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę įstatymų leidėjas vertina kaip svarbiausių teisinių gėrių pažeidimą, už kurį numatyta baudžiamoji atsakomybė.

26. Įsigaliojęs 2003 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 235 straipsnio 2 dalies 5 punktą moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimą arba seksualinį priekabiavimą įvardija kaip šiurkštų darbo pareigų pažeidimą, už kurį pažeidėjui gali būti paskirta drausminė nuobauda (pastaba, papeikimas, atleidimas iš darbo). Kodekso 96 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad draudžiama atsisakyti priimti į darbą kodekso 2 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatytais pagrindais, kurių vienas yra darbo teisės subjektų lygybė, nepaisant jų lyties. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 96 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad teismui nustačius, jog atsisakymas priimti į darbą yra neteisėtas, darbdavys teismo sprendimu įpareigojamas priimti šį asmenį į darbą ir už laiką nuo atsisakymo priimti į darbą iki teismo sprendimo įvykdymo dienos sumokėti jam minimaliojo darbo užmokesčio dydžio kompensaciją.

27. Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijas, vis daugiau dėmesio skiriama kitai skaudžiai problemai – smurtui prieš moteris, ypač smurtui šeimoje.

28. Siekiama sudaryti teises sąlygas veiksmingiau kovoti su smurtu šeimoje, nuo kurio dažniausiai nukenčia moterys ir vaikai. Ypač svarbu izoliuoti smurtautoją nuo nukentėjusio asmens. Tiek ikiteisminio tyrimo, tiek ir teismo nagrinėjimo metu prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, siekdami užtikrinti įtariamąjį, kaltinamąjį ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nustatyta tvarka įtariamajam gali taikyti kardomasias priemones – suėmimą, namų areštą, užstatą, dokumentų paėmimą ir kitokias.

29. Nemaža Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normų sudaro sąlygas ginti moteris nuo visų formų smurtavimo kasdieniame gyvenime. Kodekso XVII–XXXIII skyriuose nustatytos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtys, kuriose apibrėžiami įstatymų draudžiami kėsitimaisi į žmogaus gyvybę, sveikatą, laisvę, seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą, garbę ir orumą, taip pat nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir

šeimai, nustatomos bausmės už šių draudimų nesilaikymą. Iš jų paminėtini – nužudymas (129 straipsnis), sunkus sveikatos sutrikdymas (135 straipsnis), nesunkus sveikatos sutrikdymas (138 straipsnis), fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (140 straipsnis), grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas (145 straipsnis), išžaginimas (149 straipsnis), seksualinis priekabiavimas (152 straipsnis), mažamečio asmens tvirkinimas (153 straipsnis), įžeidimas (155 straipsnis) ir kita.

30. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60 straipsnyje išvardytos kaltininko atsakomybę sunkinančios aplinkybės, iš kurių paminėtinos chuliganiškos ar savanaudiškos paskatos, veikos padarymas kankinant nukentėjusį asmenį ar tyčiojantis iš jo, veika, padaryta mažamečiui (iki 14 metų), nėščiai moteriai, asmeniui, kuris dėl ligos, invalidumo, senatvės ar kitų priežasčių buvo bejėgiškos būklės, veika, padaryta apsvaigus nuo alkoholio ar narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų ir panašiai. Teismas, skirdamas bausmę, atsižvelgia ir į kaltininko asmenybę, teistumą, padarytos nusikalstamos veikos tikslus ir motyvus, kitas aplinkybes.

31. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 135 straipsnis „Sunkus sveikatos sutrikdymas“ nustato baudžiamąją atsakomybę asmenims, kurie tyčia sužalojo ar susargdino žmogų, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga, realiai gresiančia gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką, arba prarado didelę dalį profesinio ar bendrojo darbingumo, arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas. Koks yra sutrikdytos sveikatos mastas, nustato teismo medicinos ekspertai, laikydamiesi Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių, patvirtintų sveikatos apsaugos ministro, teisingumo ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gegužės 23 d. įsakymu Nr. V-298/158/A1-86. Sunkus sveikatos sutrikdymas baudžiamas laisvės atėmimu iki dešimties metų. Šio straipsnio 2 dalyje numatyta kvalifikuota sunkaus sveikatos sutrikdymo sudėtis, baudžiama laisvės atėmimu nuo dvejų iki dvylikos metų, jeigu tai padaryta mažamečio, bejėgiškos būklės asmens, nėščios moters atžvilgiu, kankinant ar kitaip itin žiauriai elgiantis ir panašiai.

32. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 138 straipsnis „Nesunkus sveikatos sutrikdymas“ nustato baudžiamąją atsakomybę už tyčinį žmogaus sužalojimą ar susargdinimą, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo prarado nedidelę dalį profesinio ar bendrojo darbingumo arba ilgai sirgo, bet jam nebuvo šio kodekso 135 straipsnio 1 dalyje nurodytų padarinių. Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės detalizuoja, kad nesunkiu sveikatos sutrikdymu pripažįstamas sužalojimas ar susargdinimas, kuris sutrikdo sveikatą ilgesniam nei 10 dienų laikotarpiui, arba kai nukentėjusysis praranda nedidelę dalį – daugiau nei 5 procentus, bet mažiau nei 30 procentų – profesinio ar bendro darbingumo. Nesunkus sveikatos sutrikdymas baudžiamas laisvės apribojimu, areštu arba laisvės atėmimu iki trejų metų. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta kvalifikuota sudėtis nesunkaus sveikatos sutrikdymo, už kurį baudžiama laisvės atėmimu iki penkerių metų, jeigu veika padaryta mažamečio, bejėgiškos būklės

asmens, nėščios moters atžvilgiu, kankinant ar kitaip itin žiauriai elgiantis ir panašiai (analogiškai 135 straipsnio 2 daliai).

33. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnis „Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas“ nustato baudžiamąją atsakomybę asmenims, kurie tyčia mušdami ar kitaip smurtaudami sukelia žmogui fizinį skausmą arba nežymiai jį sužaloja ar trumpam susargdina. Išvadą dėl fizinio skausmo sukėlimo teismo medicinos ekspertai daro remdamiesi bylos medžiagos duomenimis, patvirtinančiais buvusį mušimo ar kitokio smurtavimo faktą. Nežymus sveikatos sutrikdymas nustatomas, kai sužalojimas arba susargdinimas sveikatą sutrikdo ne ilgesniam kaip 10 dienų laikotarpiui arba nukentėjusysis praranda 5 procentus profesinio arba bendro darbingumo. Už šią veiką kaltininkas gali būti baudžiamas viešaisiais darbais, laisvės apribojimu, areštu arba laisvės atėmimu iki vienerių metų. Kaip minėta, ši veika užtraukia baudžiamąją atsakomybę tik esant nukentėjusio asmens skundai, jo teisėto atstovo pareiškimui arba prokuroro reikalavimui.

34. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 143 straipsnis nustato, kad tas, kas panaudodamas fizinį ar psichinį smurtą privertė nėščią moterį darytis neteisėtą abortą, baudžiamas viešaisiais darbais arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

35. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 145 straipsnis „Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas“ nustato baudžiamąją atsakomybę už grasinimą nužudyti žmogų ar sunkiai sutrikdyti jo sveikatą, jeigu buvo pakankamas pagrindas manyti, kad grasinimas gali būti įvykdytas. Veika baudžiama viešaisiais darbais, bauda, laisvės apribojimu, areštu arba laisvės atėmimu iki trejų metų. Pažymėtina, kad atsakomybė pagal šį straipsnį taikoma tais atvejais, kai išreikštas tik grasinimas. Jeigu asmuo iš tiesų pradeda rengtis šiam nusikaltimui – ieško priemonių ir įrankių, telkia bendrininkus, sudaro veikimo planą arba pasikėsina asmenį nužudyti ar sutrikdyti jam sveikatą, atsakomybė jam kyla už rengimąsi ar pasikėsinimą asmenį nužudyti ar sunkiai sutrikdyti jam sveikatą. Ši veika baudžiama laisvės atėmimu iki ketverių metų. Už šiame straipsnyje numatytas veikas kaltininkas atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas ar prokuroro reikalavimas.

36. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149 straipsnio, reglamentuojančio baudžiamąją atsakomybę už išžaginimą, 1 dalyje nustatyta, kad tas, kas lytiškai santykiavo su žmogumi prieš šio valią panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimdamas galimybę priešintis, ar pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusio asmens būkle, baudžiamas laisvės atėmimu iki septynerių metų. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tas, kas su bendrininkų grupe išžagino žmogų, baudžiamas laisvės atėmimu iki dešimties metų, 3 dalyje nustatyta, kad tas, kas išžagino nepilnametį asmenį, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dešimties metų, o 4 dalyje nustatyta, kad tas, kas išžagino mažametį asmenį, baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki penkiolikos metų. 150 straipsnio, reglamentuojančio baudžiamąją atsakomybę už seksualinį prievartavimą, 1 dalyje nustatyta, kad tas, kas tenkino lytinę aistrą su žmogumi prieš šio valią analiniu, oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti, ar

kitaip atimdamas galimybę priešintis, ar pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusio asmens būkle, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki šešerių metų; šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tas, kas su bendrininkų grupe atliko šio straipsnio 1 dalyje numatytus veiksmus, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų; šio straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad tas, kas šio straipsnio 1 dalyje numatytus veiksmus atliko nepilnamečiui asmeniui, baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvejų iki dešimties metų; 4 dalyje nustatyta, kad tas, kas šio straipsnio 1 dalyje numatytus veiksmus atliko mažamečiui asmeniui, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki trylikos metų. Taigi naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įgyvendinta atitinkama Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacija be jokių išlygų apibrėžti išprievartavimą kaip lytinį santykiavimą prieš asmens valią.

37. Ikiteisminis tyrimas dėl daugumos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytų nusikalstamų veikų gali būti pradedamas tiek pagal nukentėjusiojo ar jo atstovo skundą, tiek teisėsaugos institucijų iniciatyva, tiek pagal bet kurio kito asmens pareiškimą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytais atvejais teisėsaugos institucijos privalo pradėti tyrimą, jeigu nustato nusikalstamos veikos požymių net ir tais atvejais, kai nukentėjusysis nesiskundžia. Kita vertus, dėl kai kurių mažesnio pavojingumo nusikalstamų veikų (139 straipsnio 1 dalis, 140 straipsnio 1 dalis, 145 straipsnis, 149 straipsnis 1 dalis, 150 straipsnio 1 dalis, 152 straipsnis, 155 straipsnis ir kiti) baudžiamasis procesas gali būti pradėtas tik tuo atveju, jeigu yra nukentėjusio asmens skundas, jo teisėto atstovo pareiškimas arba prokuroro reikalavimas. Tokia norma užtikrinama asmens teisė į privatų gyvenimą, taip pat kaltininkas ir nukentėjusysis skatinami susitaikyti, nuo nukentėjusiojo valios priklausau, ar kaltininkas atsakys už padarytą nusikalstamą veiką. Tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisėtų interesų ar byla turi visuomeninę reikšmę, nukentėjusiojo teises ginti imasi prokuroras, pareikšdamas reikalavimą pradėti ikiteisminį tyrimą.

38. Minėta, kad esant nusikalstamos veikos požymiams teisėsaugos institucijos pradeda ikiteisminį tyrimą, apklausia įtariamąjį, nukentėjusįjį, liudytojus, renka įrodymus, o pabaigusios ikiteisminį tyrimą perduoda bylą nagrinėti teismui. Tačiau dėl kai kurių veikų (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalis, 152, 154, 155 ir kiti straipsniai) ikiteisminis tyrimas neatliekamas, jos nagrinėjamos privataus kaltinimo proceso tvarka pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 407–417 straipsnius. Išimtis – tie atvejai, kai prokuroras, manydamas, kad nusikalstama veika turi visuomeninę (ne tik privačią) reikšmę arba ja padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo interesų, pateikia teismui rašytinį pareiškimą, kad šioje byloje palaikys visuomeninį kaltinimą. Tokiu atveju byla perduodama prokurorui ir tyrimas bei teisminis nagrinėjimas vyksta bendra tvarka. Išimtis ir tie atvejai, kai nežinomas asmuo, įtariamasis padaręs nusikalstamą veiką, – tokiu atveju ikiteisminis tyrimas atliekamas bendra tvarka.

39. Privataus kaltinimo procese ikiteisminis tyrimas neatliekamas, o nukentėjęs asmuo tiesiogiai su skundu kreipiasi į teismą. Bylą nagrinėjantis teisėjas, gavęs nukentėjusiojo skundą, surengia taikinamąjį posėdį, kuriame kaltininkas ir nukentėjusysis

kviečiami susitaikyti. Nepavykus susitaikyti, teismas priima nutartį nukentėjusiojo skundą nagrinėti teisiama jame posėdyje. Nukentėjęs asmuo privataus kaltinimo proceso metu įgyja privataus kaltintojo statusą, t. y. pats palaiko kaltinimą – renka ir teikia įrodymus teismui, pasako kaltinamąją kalbą ir panašiai. Kartu teismas gali pavesti ikiteisminio tyrimo įstaigoms per nustatytą laiką ištirti aplinkybes, kurių teismas negali nustatyti. Išnagrinėjęs bylą, teismas priima nuosprendį.

40. Siekiant apsaugoti operatyvinės veiklos dalyvių, liudytojų, nukentėjusiųjų, kitų su baudžiamąja byla susijusių asmenų gyvybę, sveikatą, turtą, konstitucines teises ir laisves, taip pat užtikrinti visapusišką ir objektyvų bylos aplinkybių ištyrimą, nuo nusikaltimų nukentėjusiems asmenims, liudytojams ir jų artimiesiems gali būti taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme (1996 m. vasario 13 d. Nr. I-1202), t. y. fizinė asmens ir jo turto apsauga, laikinas asmens perkėlimas į saugią vietą, asmens gyvenamosios, darbo ar mokymosi vietos pakeitimas ir kita.

41. Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės gali būti taikomos minėtojo įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje išvardytiems asmenims – operatyvinės veiklos dalyviams; asmenims, dalyvaujantiems baudžiamajame procese: liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, gynėjams, įtariamiesiems, kaltinamiesiems, nuteistiesiems, išteisintiesiems; teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnams: teisėjams, prokurorams, ikiteisminio tyrimo pareigūnams, antstoliams; pirmiau išvardytų asmenų artimiesiems: tėvams, įtėviams, vaikams, įvaikiams, broliams ir seserims, seneliams, vaikaičiams ir sutuoktiniams, jeigu atliekant ikiteisminį tyrimą ar nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų yra realus pagrindas manyti, kad asmenų gyvybei ar sveikatai gresia pavojus, gali būti sunaikintas arba sugadintas asmenų turtas ar asmenų konstitucinėms teisėms ir laisvėms gresia pavojus. Nukentėjusiems asmenims, liudytojams ir jų artimiesiems apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės taikomos, jeigu šie asmenys aktyviai bendradarbiavo su teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnais, padėjo atskleisti nusikalstamą veiklą ar suteikė kitos vertingos informacijos teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnams. Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės gali būti skiriamos ir taikomos vykdant operatyvinę veiklą, ikiteisminio tyrimo metu, baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu, taip pat pasibaigus operatyvinei veiklai ar baudžiamosios bylos nagrinėjimui teisme.

42. Valstybinėje moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. 712, konstatuojama, kad smurtas prieš moteris tiek viešajame, tiek privačiame gyvenime yra žmogaus teisių pažeidimas ir labiausiai trukdo siekti lyčių lygybės. Smurtas prieš moteris pažeidžia ir riboja moterų galimybes naudotis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis. Lyčių konfliktu pagrįstas smurtas (mušimas ar kitoks buitinis smurtas, seksualinis tvirkinimas ir išnaudojimas, prekyba moterimis ir vaikais, priverstinė prostitucija, seksualinis priekabiavimas) yra nesuderinamas su asmens garbe ir orumu. Programos priemonėmis

siekama sukurti kovos su smurtu prieš moteris sistemą ir užtikrinti priemonių kompleksą, apimančią teisėsaugos institucijų švietimą, paramą smurto aukoms, darbą su smurtautojais, visuomenės ir smurto aukų informavimą, švietimą ir sveikatos apsaugą, išanalizuoti esamus teisės aktus ir parengti rekomendacijas, kaip juos tobulinti, pagal šias rekomendacijas parengti naujus teisės aktus ir taip sukurti pakankamą teisinę kovos su smurtu prieš moteris, ypač šeimoje, pagrindą, plėsti krizių centrų tinklą, užtikrinantį paramą smurto aukoms ir darbą su smurtautojais, remti nevyriausybių organizacijų projektus šiais klausimais, įskaitant visuomenės informavimą apie šią problemą, informacijos rengimą ir platinimą smurto aukoms.

43. 2004 metais parengtas ir derinamas su kitomis institucijomis Smurto šeimoje mažinimo strategijos ir šios strategijos įgyvendinimo 2005–2007 metų priemonių projektas. Pagrindinės strategijos kryptys – smurto šeimoje prevencija, pagalba smurto šeimoje aukai, darbas su smurtautojas, visuomenės švietimas ir informavimas, taip pat patriarchalinių stereotipų keitimas, bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis. Lėšos šiems veiksams įgyvendinti bus skirtos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Tikimasi, kad priėmus koncepciją ir įvykdžius jos įgyvendinimo priemones, padėtis bus pagerinta iš esmės.

44. Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatytos griežtos sankcijos už smurtą. Kaip minėta, naujieji Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, atitinkantys Europos Sąjungos teisę, sudaro teises sąlygas baudžiamosios teisės priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų; ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus, greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Už įvairų smurtą – nužudymą, kūno sužalojimą, išžaginimą, kitokią fizinį smurtą baudžiama pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso atitinkamus straipsnius.

45. Siekiama sudaryti teises sąlygas izoliuoti smurtautoją nuo nukentėjusiojo. Pažymėtina, kad ši problema ypač opi, kai griebiamasi buitinio (šeiminio) smurto, nuo kurio dažniausiai nukenčia moterys ir vaikai. Tiek ikiteisminio tyrimo, tiek ir teismo nagrinėjimo metu prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, siekdami užtikrinti įtariamąjį, kaltinamąjį ar nuteistąjį dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nustatyta tvarka įtariamajam gali taikyti kardomasias priemones – suėmimą, namų areštą, užstatą, dokumentų paėmimą ir kitas.

46. Suėmimas baudžiamajame procese pagal tarptautinius ir konstitucinius žmogaus teisių reikalavimus ribojamas tam tikrų pagrindų, sąlygų, terminų ir nustatytos procedūros. Suėmimą gali skirti tik teismas ar ikiteisminio tyrimo teisėjas ir tik pagrįstai manydami, kad įtariamasis slėpsis nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo, trukdys procesui arba darys sunkius, labai sunkius ar įstatyme išvardytus apysunkius nusikaltimus. Suėmimas

gali būti skiriamas tik tada, kai tiriamos ir nagrinėjamos bylos dėl nusikaltimų, už kuriuos baudžiamasis įstatymas numato griežtesnę negu vienerių metų laisvės atėmimo bausmę, t.y. suėmimas negalimas, kai tiriami baudžiamieji nusižengimai ir kai kurie nusikaltimai, pvz., Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalis (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas).

47. Atsižvelgdama į tai, kad smurto šeimose atvejais dėl anksčiau minėtų priežasčių neretai negali būti taikomas suėmimas, kaltininkas net ir pradėto baudžiamojo proceso metu, gyvendamas kartu su nukentėjusiuoju, gali neteisėtai jį veikti ar netgi toliau smurtauti, o Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nėra adekvačių poveikio priemonių, Teisingumo ministerija parengė Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 120, 121, 126 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 132¹ straipsniu įstatymo projektą. Šiame projekte numatyta nauja kardomoji priemonė – įtariamąjį įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, jeigu pagrįstai manoma, kad įtariamasis, gyvendamas kartu su nukentėjusiuoju, bandys neteisėtai paveikti nukentėjusįjį arba darys naujas nusikalstamas veikas nukentėjusiajam ar kartu su juo gyvenantiems asmenims. Ši priemonė galės būti skiriama ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi, kuria teisėjas (teismas) taip pat galės įpareigoti įtariamąjį nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju ar kartu su juo gyvenančiais asmenimis, taip pat nesilankyti nurodytose vietose, kuriose būna nukentėjusysis ar kartu su juo gyvenantys asmenys. Pažymėtina, kad šių teisės normų priėmimas labai padės buitinio (šeiminio) smurto aukoms – dažniausiai moterims bei vaikams. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 20 d. nutarimu Nr. 1191 pritarta patobulintam įstatymo projektui ir jis pateiktas Lietuvos Respublikos Seimui.

48. 2003 m. gegužės 24 d. įsigaliojo Nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusių asmenų centralizuotos apskaitos instrukcija, patvirtinta vidaus reikalų ministro 2003 m. gegužės 8 d. įsakymu Nr. 1V-160, kurioje nustatyta asmenų, pripažintų nukentėjusiais, vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsniu „Nukentėjusysis“, duomenų apskaitos tvarka, tvarkymas ir statistinių kortelių (50 kortelė) pildymo, registravimo, siuntimo ir saugojimo tvarka. Iki šiol Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos tokios duomenų sistemos netvarkė, taigi nebuvo įmanoma nustatyti, kiek moterų ir vaikų nukentėjo nuo smurto buityje (smurto šeimoje). Įvedus minėtąją statistinę kortelę, iš esmės turėtų pagerėti moterų – prievartos ir smurto aukų – analitinis apibūdinimas.

49. Lietuvos Respublikoje oficiali teisės pažeidimų statistika registruoja tik nedidelę dalį visų smurtinių nusikalstamų veikų, padarytų buityje, nes dažniausiai buitinio smurto (smurto šeimoje) aukos į teisėsaugos institucijas ar kitas visuomenines organizacijas nesikreipia. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2003 metų gegužės–gruodžio mėnesiais Lietuvoje nuo nusikalstamų veikų nukentėjo 13890 moterų ir 21065 vyrai; 300 asmenų nukentėjo nuo sutuoktinio, 137 – nuo sugyventinio, 18 – nuo partnerio, 146 – nuo savo vaikų.

50. Smurto prieš moteris viktimologinio tyrimo, atlikto 1997 metais, duomenimis, 63,3 procento suaugusių Lietuvos moterų nuo tada, kai joms suėjo 16 metų, bent kartą patyrė vyrų fizinį, seksualinį smurtą ar grasinimus; 42,4 procento ištekėjusių ar gyvenančių be įregistruotos santuokos moterų bent kartą patyrė dabartinio savo sutuoktinio ar partnerio fizinį, seksualinį smurtą, grasinimus; Jungtinių Tautų plėtros fondo moterims remiamos Moterų informacijos centro vykdomos švietimo kampanijos „Gyvenimas be prievartos“ 2001–2002 metais Lietuvoje atlikto tyrimo duomenimis, psichologinį smurtą ar prievartą šeimoje patyrė 82 procentai, fizinę prievartą – 35 procentai apklaustų vyresnių kaip 16 metų moterų. 87 procentai visų apklaustųjų atsakė, kad Lietuvoje egzistuoja prievarta prieš moterį šeimoje.

51. Baudžiamosios ir administracinės kovos su smurtu šeimoje priemonės neretai nėra pakankamai veiksmingos. Alternatyvaus poveikio priemonių smurtautojams iki šiol stokojama. Taigi atsižvelgdama į Komiteto rekomendacijas užtikrinti smurto aukoms apsaugą, teisinę pagalbą ir prieglobstį, Lietuvos Respublikos Vyriausybė skatina pagalbos centrų smurto aukoms plėtrą. Lietuvos regionuose 2000–2004 metais buvo steigiami nauji pagalbos centrai moterims ir vaikams, patyrusiems smurtą, siūlomos naujos prevencijos programos. Pavyzdžiui, Šiaulių miesto vyriausiasis policijos komisariatas, pasitelkęs visuomenines moterų organizacijas, vykdo prevencijos programą „Smurtas šeimoje“. Komisariato pastangomis Šiaulių miesto Dainų policijos nuovadoje veikė paramos centras nukentėjusioms nuo smurto moterims ir vaikams. Centre dirbusios buvusios policijos pareigūnės, išklausiusios specializuotus psichologijos kursus, teikė smurto aukoms psichologinę, socialinę, teisinę pagalbą. 2002 metų gegužę Vaiko ir motinos pagalbos centras „Užuovėja“ įsteigtas prie Panevėžio rajono policijos komisariato. Šiuo metu centrą finansuoja rajono savivaldybė. Nuo 2002 metų centras suteikė pagalbą 10 moterų ir 87 vaikams. Ateityje šiame centre numatoma organizuoti prostitucijos aukų resocializaciją.

52. Pagalbą (įskaitant prieglobstį, psichologinę, teisinę pagalbą ir konsultavimą, „karštąsias linijas“) smurto aukoms teikia daugiau nei 20 moterų krizių centrų. Vykdamas Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą, paremta 11 nevyriausybių organizacijų projektu, skirtu socialinei pagalbai smurto šeimoje aukoms, įskaitant laikiną apgyvendinimą, maitinimą, teises, psichologines konsultacijas, kitą pagalbą. Iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės rezervo 2003 metais skirta 50 tūkst. litų nemokamos pagalbos smurto šeimoje aukoms telefono linijoms palaikyti ir plėsti. Itin sėkmingai veikiantis Vilniaus motinos ir vaiko pensionas, užtikrinantis kompleksinę pagalbą moterims, patyrusioms smurtą šeimoje, ir vaikams, išlaikomas Vilniaus miesto savivaldybės. Pagal Motinos ir vaiko pensio sėkmingos veiklos pavyzdį bandomi plėtoti kitų savivaldybių teritorijose veikiantys krizių centrai.

53. Vidaus reikalų ministerija, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos ir visuomeninė organizacija Vilniaus moterų namai 2003 m. lapkričio 10 d. sudarė trišalę pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms moterims, prostitucijos ir prekybos žmonėmis aukoms sutartį. Pagal šią sutartį visuomeninė organizacija Vilniaus moterų namai

įsipareigojo nemokama socialinės pagalbos telefono linija teikti anonimines konsultacijas ir informaciją smurto, prostitucijos ir prekybos žmonėmis aukoms Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir Alytuje. Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, pagal šią sutartį įsipareigojęs sumokėti visuomeninei organizacijai Vilniaus moterų namams už suteiktas paslaugas, pervedė šiai organizacijai 30 tūkst. litų.

54. Moterų informacijos centras (Vilnius) kartu su Oslo teisinės pagalbos moterims centru 2004 metais pradėjo vykdyti projektą „Teisinės konsultacijos moterims“, kurio tikslas – teikti nemokamas teisines konsultacijas Lietuvos moterims. Moterų informacijos centre 5 Lietuvos teisės universiteto studentės nuo 2004 m. balandžio 10 d. kiekvieną trečiadienį ir ketvirtadienį teikia nemokamas teisines konsultacijas šeimos teisės, darbo teisės ir smurto šeimoje klausimais. Projekto trukmė – vieneri metai.

55. 2002 metais Lietuvoje įsteigtas pirmasis Vilniaus vyrų krizių informacijos centras, teikiantis konsultavimo ir terapijos paslaugas smurtautojams, kurie stengiasi atsikratyti smurtinio elgesio šeimoje.

56. Organizuojamas policijos pareigūnų, socialinių darbuotojų mokymas, rengiamos visuomenės informavimo kampanijos, atlikti smurto ištakų tyrimai, vykdomi lyčių vaidmenų tyrimai ir lyčių studijos (ypač susijusios su vyrų ir berniukų vaidmeniu, visų formų smurtu, taip pat buitiniu, prieš moteris). Teikti paslaugas moterims smurto aukoms, organizuoti informacines kampanijas labai padėjo visuomenė, ypač moterų organizacijos. Rengiamos rekomendacijos, kaip įtraukti lyčių aspektą į teisininkų, socialinių pedagogų, socialinių darbuotojų, policijos pareigūnų, medikų mokymo programas. Į Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto studentų mokymo programą įtrauktos paskaitos apie smurtą prieš moteris ir vaikus. Policijos įstaigų pareigūnai nuo 2001 metų dalyvauja įgyvendinant įvairius projektus (mokymas, konferencijos, seminarai), susijusius su smurtu šeimoje. Vykdamt Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą, parengtas ir savivaldybių institucijoms, seniūnijoms, nevyriausybinėms organizacijoms, moterų krizių centrams, policijos pareigūnams pateiktas Teisinių ir praktinių patarimų smurtą šeimoje patyrusioms moterims vadovas.

c)

57. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnis nustato, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, o 109 straipsnyje numatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.

58. Teismo procesus – civilinį, baudžiamąjį, administracinį – reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo pakeitimo įstatymas (2000 m. rugsėjo 19 d. Nr. VIII-1927), kuriame įstatymas išdėstytas nauja redakcija.

59. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 6 straipsnyje nustatyta, kad teisingumą civilinėse bylose vykdo tik teismai, vadovaudamiesi asmenų lygybės įstatymui ir

teismui principu, nepaisydami jų lyties, rasės, pažiūrų, kilmės, socialinės padėties ir kitų aplinkybių.

60. Toks pats principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 6 straipsnyje. Šiame straipsnyje nustatyta, kad teisingumas baudžiamosiose bylose vykdomas vadovaujantis principu, kad įstatymui ir teismui visi asmenys lygūs, nepaisant kilmės, socialinės ir turinės padėties, tautybės, rasės, lyties, išsilavinimo, kalbos, religinių ar politinių pažiūrų, veiklos rūšies ir pobūdžio, gyvenamosios vietos ir kitų aplinkybių. Be to, draudžiama kam nors teikti privilegijų arba daryti apribojimus dėl kokių nors aplinkybių ir žmogaus asmeninių savybių, socialinės ir turinės padėties.

61. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 252 straipsnyje nustatyta, kad administracinio teisės pažeidimo byla nagrinėjama vadovaujantis visų piliečių lygybe prieš įstatymą ir nagrinėjanti bylą organą (pareigūną) nepriklausomai nuo kilmės, socialinės ir turinės padėties, rasinio ir nacionalinio priklausomumo, lyties, išsilavinimo, kalbos, santykio su religija, užsiėmimo rūšies ir pobūdžio, gyvenamosios vietos ir kitų aplinkybių. Analogiškos nuostatos numatomos ir rengiamame Lietuvos Respublikos administracinio proceso kodekso projekte.

62. Naujos redakcijos Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo, nustatančio administracinių bylų dėl ginčų, kylančių iš administracinių teisinių santykių, nagrinėjimo tvarką, 6 straipsnyje taip pat įtvirtintos panašios nuostatos. Šis straipsnis nustato, kad teisingumą administracinėse bylose vykdo tik teismai, vadovaudamiesi visų asmenų lygybe įstatymui ir teismui, nepaisant lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, veiklos rūšies ir pobūdžio, gyvenamosios vietos ir kitų aplinkybių.

63. Minėtuosiuose teisės aktuose įtvirtintas bendras diskriminacijos dėl lyties draudimo teismo procese principas ir visų asmenų, nepaisant lyties, amžiaus ir kitų aplinkybių, lygybės prieš teisimą, sprendžiantį teisinį ginčą ar ginantį asmens pažeistas teises, principas. Kiekvienas fizinis asmuo, nepaisant lyties, turi teisę administracinio, baudžiamojo ir civilinio proceso tvarka ginti savo pažeistas teises teisme. Galimas teisės pažeidimo faktas, o ne lytis, rasė, socialinis statusas ar kitos aplinkybės yra tas kriterijus, kuris sudaro teisinį pagrindą kreiptis dėl pažeistų teisių gynimo.

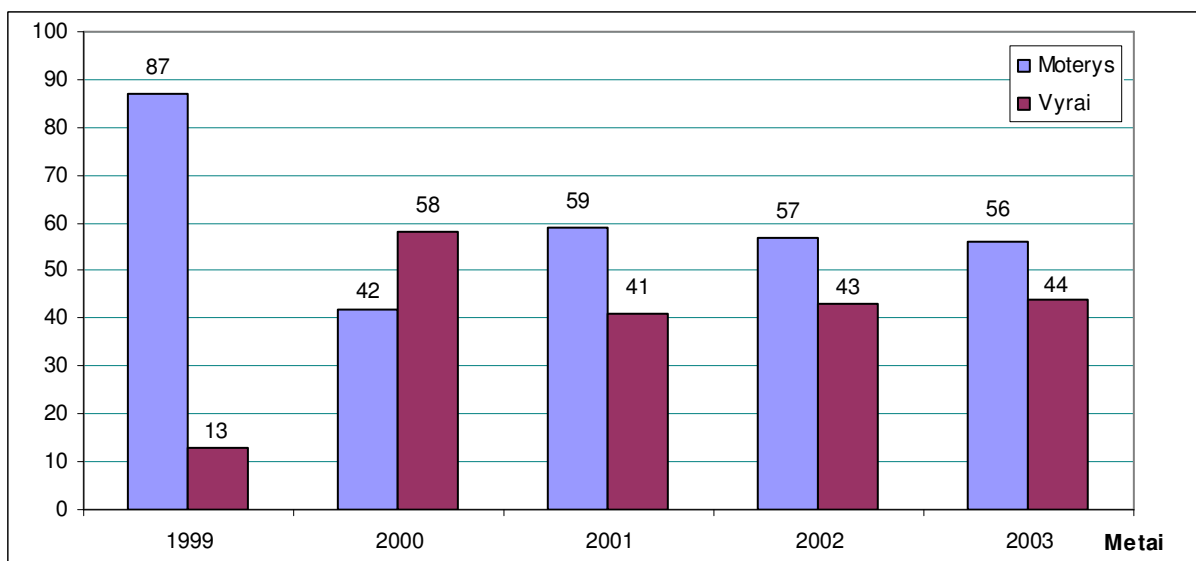
64. Be to, Lietuvos Respublikos Seimas 2004 m. liepos 13 d. priėmė Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 1 straipsnio papildymo, įstatymo papildymo 2¹ straipsniu ir priedu įstatymą (2004 m. liepos 13 d. Nr. IX-2346), parengtą įgyvendinant Europos Sąjungos teisės aktus. Pagal šį įstatymą įrodinėjimo pareiga diskriminacijos dėl lyties bylose tenka atsakovui; nustatyta, kad teismuose ar kitose kompetentingose institucijose nagrinėjant fizinių asmenų skundus ir pareiškimus, taip pat asmenų ginčus dėl diskriminacijos lyties pagrindu preziumuojama, kad tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos faktas buvo. Skundžiamas asmuo ar institucija turi įrodyti, kad lygių teisių principas nebuvo pažeistas.

65. Pažeistos teisės, laisvės ar kiti teisėti asmenų interesai gali būti ginami ne tik teisme. Lygių galimybių kontrolierius tiria tiek moterų, tiek vyrų skundus dėl tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl lyties ir seksualinio priekabiavimo. Tyrimą pradėti gali ir pats kontrolierius savo iniciatyva. Skundų priėmimas ir tyrimas reglamentuojami Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 18–25 straipsniuose. Skundas ištiriamas per mėnesį, prireikus tyrimo terminas gali būti pratęstas dar mėnesiui. Su skundo tyrimo rezultatais pasiskundęs asmuo supažindinamas raštu. Be to, nuo 2005 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymui lygių galimybių kontrolieriui bus galima pateikti skundus dėl tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos ne tik dėl lyties.

66. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyboje 1999 metais gautas 31 skundas, kontrolieriaus iniciatyva atlikti 4 tyrimai, 2000 metais gauti 52 skundai, kontrolieriaus iniciatyva atlikti 5 tyrimai, 2001 metais gauti 63 skundai, kontrolieriaus iniciatyva atlikta 10 tyrimų, 2002 metais gauti 72 skundai, kontrolieriaus iniciatyva atlikti 34 tyrimai, o 2003 metais gauta 50 skundų, kontrolieriaus iniciatyva atlikta 15 tyrimų. 2003 metais daugiau nei pusę skundų (56 procentus) pateikė moterys, tačiau vyrai taip pat nelinkę taikstyti su diskriminacija (44 procentai visų skundų).

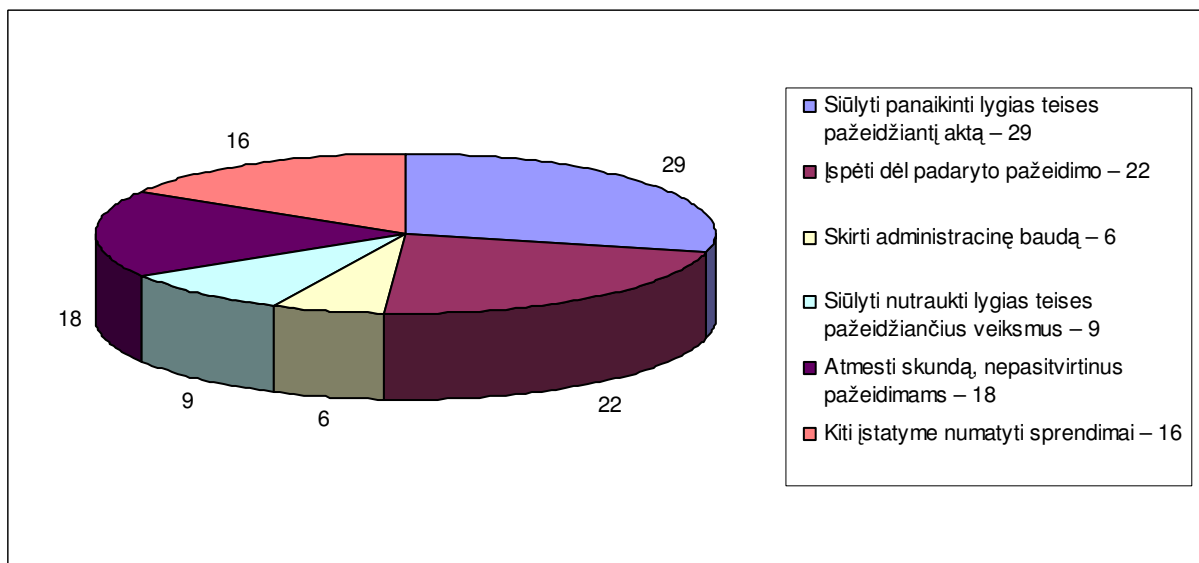
67. Apibendrinant penkerius Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos metus, pažymėtina, kad dažniausiai į ją kreipiasi moterys (išimtis – 2000 metai, kuriais į tarnybą dėl pažeistų savo teisių kur kas dažniau kreipėsi vyrai). Moterų skundai 1999 metais sudarė 87 procentus, vyrų – 13 procentų; 2000 metais moterų skundai sudarė 42 procentus, vyrų – 58 procentus; 2001 metais moterų skundai sudarė 59 procentus, vyrų – 41 procentą; 2002 metais moterų skundai sudarė 57 procentus, vyrų – 43 procentus; 2003 metais moterų skundai sudarė 56 procentus, vyrų – 44 procentus visų gautų skundų

Asmenų, pateikusių skundus Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai, pasiskirstymas pagal lytį ataskaitiniais laikotarpiais

68. Didžiama Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai pateiktų skundų dėl diskriminacijos lyties pagrindu buvo pagrįsti. Tačiau būtina pažymėti, kad net tais atvejais, kai skundas nepagrįstas, pats tyrimas, t.y. apskųstų asmenų, liudytojų apklausa, supažindinimas su tyrimo rezultatais, visų apskųstų asmenų supažindinimas su tyrimo rezultatais – gera pažintinė, auklėjamoji, o kartu ir prevencijos priemonė. Jeigu skundo tyrimas nepriklauso lygių galimybių kontrolieriaus kompetencijai, asmuo, pateikęs skundą, supažindinamas su Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos tiriamų skundų specifika, Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymu, jam paaiškinama, kur reikėtų kreiptis.

Lygių galimybių kontrolieriaus sprendimai (procentais)

69. Didžiama kontrolieriaus priimtų sprendimų – pasiūlymai valstybės institucijoms panaikinti ar pakeisti teisės aktus taip, kad juose nebūtų moterų ir vyrų lygias teises pažeidžiančių nuostatų. 2003 metais nagrinėtos 4 administracinės bylos ir pažeidėjams skirtos administracinės baudos – visos už Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pažeidimus prekių ir paslaugų teikimo srityje. Per visus Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos metus pažeidėjams stengtasi netaikyti griežtų sankcijų, pavyzdžiui, administracinės baudos nuo 100 iki 2000 litų, nes, tarnybos nuomone, administracinė bauda neprivers pažeidėjo (įmonės ar organizacijos) laikytis moterų ir vyrų lygių galimybių principo. Tarnyba skleidžia lyčių lygybės idėjas, supažindina visuomenę su Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymu, stengiasi keisti tradicinį požiūrį į moteriškus ir vyriškus darbus, moters ir vyro vaidmenį šeimoje, visuomenėje. Nagrinėtos 4 administracinės bylos dėl diskriminuojamųjų darbo skelbimų, 4 darbdaviams skirtos administracinės baudos.

70. Pažymėtina, kad neapskųstas nė vienas lygių galimybių kontrolieriaus sprendimas, priimti sprendimai vykdomi. Dalis sprendimų – pasiūlymų panaikinti ar pakeisti lygias teises pažeidžiantį teisės aktą įvykdyti, kiti pasiūlymai nagrinėjami. Visais atvejais

institucijos, išnagrinėjusios kontrolieriaus pasiūlymą pakeisti arba panaikinti lygias teises pažeidžiantį teisės aktą, informuoja tarnybą apie svarstymo rezultatus ir motyvuotai paaiškina, kodėl sprendimas nevykdomas, kada jis bus įvykdytas. Dažnai dėl teisės aktų kodifikavimo, sisteminimo, kitų priežasčių seni teisės aktai nekeičiami, o priimami nauji teisės aktai arba jie įtraukiami į kitus teisės aktus. Atkreiptinas dėmesys, kad visais atvejais apskūstieji asmenys ar institucijos pritaria tyrimo pažymoje išdėstytam moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo principui.

71. Kreiptis į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą gyventojai turi teisę ne tik su rašytiniais skundais, prašymais, pareiškimais, bet ir žodžiu, paskambinti telefonu ar nusiųsti paklausimą elektroniniu paštu. Atokesnių Lietuvos vietovių gyventojams dažnai sunku atvykti į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą ir gauti reikiamą konsultaciją. Dažnai gyventojai neketina rašyti skundo, bet nori pasitarti, kaip spręsti kokią nors problemą, sužinoti savo teises, kurias nustato įstatymai, pasidomėti, kaip galima apsisaugoti nuo galimų diskriminuojamųjų veiksmų. Per metus į tarnybą žodžiu kreipiasi per 200 asmenų, kurie teiraujasi apskritai apie visas Lietuvos teisės aktų nuostatas, jų manymu, pažeidžiančias moterų ir vyrų lygias galimybes. Labai dažnai į tarnybą kreipiasi moterys, išėjusios nėštumo atostogų ar auginančios vaiką iki 1 metų, ir teiraujasi apie joms įstatymų suteikiamas garantijas grįžti į darbą, pasibaigus šioms atostogoms. Visiems interesantams suteikiama teisinė konsultacija. Jeigu tokios konsultacijos neįmanoma suteikti iš karto, interesantui paskambinama vėliau.

72. Įstatymų nustatytais atvejais gali būti numatyta išankstinė ikiteisminė ginčų sprendimo procedūra. Pavyzdžiui, naujos redakcijos Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymo pakeitimo įstatymo (2000 m. rugsėjo 19 d. Nr. VIII-1946) 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba atlieka vartotojų skundų neteisminį nagrinėjimą ir priima sprendimus dėl vartotojų pažeistų teisių gynimo. Lietuvos Respublikos dizaino įstatymo (2002 m. lapkričio 7 d. Nr. IX-1181) 23 straipsnyje nustatyta, kad protestus dėl dizaino registravimo nagrinėja Valstybinio patentų biuro Apeliacinis skyrius. Lietuvos Respublikos administracinių ginčų komisijų įstatymo (1999 m. sausio 14 d. Nr. VIII-1031) 5 straipsnyje nustatyta, kad savivaldybės visuomeninė ginčų komisija nagrinėja asmenų skundus dėl savivaldybių viešojo administravimo subjektų priimtų individualių administracinių aktų ir veiksmų teisėtumo, taip pat šių subjektų atsisakymo ar vilkinimo atlikti jų kompetencijai priskirtus veiksmus teisėtumo ir pagrįstumo. Apskrities administracinių ginčų komisija nagrinėja skundus (prašymus) dėl teritorinių valstybinio administravimo subjektų, t. y. apskrityje esančių valstybės institucijų, įstaigų, tarnybų ir jų valstybės tarnautojų, taip pat apskrities teritorijoje esančių savivaldybių institucijų, įstaigų, tarnybų ir jų valstybės tarnautojų priimtų individualių administracinių aktų ir veiksmų teisėtumo, taip pat šių subjektų atsisakymo ar vilkinimo atlikti jų kompetencijai priskirtus veiksmus teisėtumo ir pagrįstumo. Įstatymo 9 straipsnyje nustatyta, kad Vyriausioji administracinių ginčų komisija nagrinėja skundus (prašymus) dėl centrinių valstybinio administravimo subjektų priimtų individualių administracinių aktų ir veiksmų teisėtumo, taip

pat minėtųjų subjektų atsisakymo ar vilkinimo atlikti jų kompetencijai priskirtus veiksmus teisėtumo ir pagrįstumo.

73. Nė viename iš minėtųjų įstatymų, kuriuose nustatyta išankstinė neteisminė ginčų sprendimo procedūra, nėra diskriminuojamųjų nuostatų, kurios dėl lyties ribotų asmenų teisę kreiptis į minėtąsias neteisminio ginčų sprendimo institucijas. Be to, visuose minėtuosiuose įstatymuose numatyta subjekto, nepatenkinto ikiteisminio nagrinėjimo rezultatais, teisė vėliau kreiptis į teismą.

74. Pastebėtina, kad naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas užtikrina galimybę lengvai kreiptis į teismą ir garantuoja, kad ikiteisminis tyrimas bus pradėtas esant bent minimaliam pagrindui manyti, kad buvo padaryta nusikalstama veika. Žinoma, tokio minimalaus pagrindo nepakanka griežtų procesinių prievartos priemonių taikymui pagrįsti, tačiau leidžiama atlikti žmogaus teisių nevaržančius proceso veiksmus, susijusius su galimai buvusios nusikalstamos veikos tyrimu. Atkreiptinas dėmesys, kad didžiumoje apylinkių teismų įvesta *de facto* teisėjų specializacija šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti.

d)

75. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 3 straipsnis nustato visų valstybės institucijų pareigą pagal kompetenciją užtikrinti, kad visuose jų priimamuose teisės aktuose būtų įtvirtintos lygios moterų ir vyrų teisės, rengti ir įgyvendinti programas ir priemonės, skirtas moterų ir vyrų lygioms galimybėms užtikrinti. Įstatymo 4 straipsnyje nustatyta švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų pareiga įgyvendinti moterų ir vyrų lygias teises. Švietimo ir mokslo įstaigos privalo užtikrinti moterims ir vyrams vienodas sąlygas, kuriomis jie būtų priimami į profesinio mokymo įstaigas, aukštesniąsias, aukštąsias mokyklas ir kvalifikacijos tobulinimo kursus, jiems skiriamos stipendijos ir kreditai studijoms, parenkamos mokymo programos, vertinamos jų žinios. Švietimo ir mokslo įstaigos pagal kompetenciją privalo užtikrinti, kad mokymo programose ir vadovėliuose nebūtų propaguojamas moterų ir vyrų diskriminavimas. Įstatymo 5¹ straipsnis reglamentuoja moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimą vartotojų teisių apsaugos srityje. Prekių pardavėjas, gamintojas ar paslaugų teikėjas, įgyvendindamas moterų ir vyrų lygias teises, privalo visiems vartotojams, nesvarbu, kokia jų lytis, taikyti vienodas apmokėjimo sąlygas ir garantijas už tokius pačius ir vienodos vertės gaminius, prekes ir paslaugas, suteikdamas vartotojams informaciją apie gaminius, prekes ir paslaugas arba jas reklamuodamas, užtikrinti, kad joje nebūtų išreiškiamas pažeminimas, paniekinimas arba teisių apribojimas ar privilegijų teikimas dėl asmens lyties bei formuojamos visuomenės nuostatos, kad viena lytis pranašesnė už kitą. Be to, įstatymo 8 straipsnyje draudžiama iš darbo ieškančiųjų reikalauti informacijos apie jų amžių, šeiminių padėčių (buvimą ar nebuvimą santuokoje).

76. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 4 straipsnio „Vietos savivaldos principai“ 9 punktą papildytas principu, kad savivaldybės institucijų ar valstybės tarnautojų priimami sprendimai neturi pažeisti moterų ir vyrų lygių galimybių. Taip savivaldoje užtikrintos *de jure* lygios moterų ir vyrų teisės, sudarytos teisinės sąlygos įgyvendinti lygių

galimybių principą, plėtoti institucinius mechanizmus savivaldybių lygmeniu. Stiprinami valstybės tarnautojų, ypač savivaldybių institucijų, administraciniai gebėjimai užtikrinti moterų ir vyrų lygias galimybes. Šiuo tikslu Viešojo administravimo institutas į privalomuosius įvadinius valstybės tarnautojų mokymo kursus įtraukė moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo modulį.

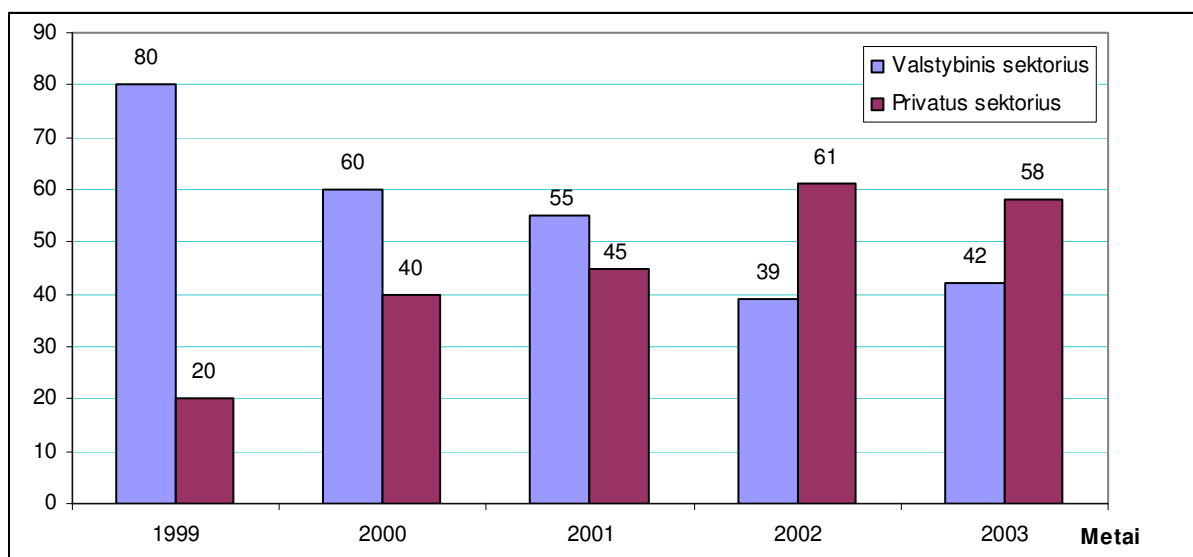
77. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos valstybės tarnyba grindžiama taip pat ir lygiateisiškumo principu, o valstybės tarnautojas privalo vienodai tarnauti visiems gyventojams, nepaisydamas jų lyties, tautybės, rasės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, religinių įsitikinimų bei politinių pažiūrų, būti teisingas sprenddamas prašymus, nepiktnaudžiauti jam suteiktomis galiomis ir valdžia.

e)

78. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 5 straipsnyje nustatyta visų nuosavybės formų įmonių darbdavių, taip pat įstaigų vadovų pareiga įgyvendinti lygias moterų ir vyrų teises darbe. Įgyvendindamas lygias moterų ir vyrų teises, darbdavys privalo priimdamas į darbą taikyti vienodus atrankos kriterijus, sudaryti vienodas darbo sąlygas, galimybes tobulinti kvalifikaciją, taip pat teikti vienodas lengvatas, taikyti vienodus darbo kokybės vertinimo kriterijus, už tokį pat darbą mokėti vienodą užmokestį, imtis priemonių, kad darbuotojas nepatirtų seksualinio priekabiavimo, kad nebūtų persekiojamas darbuotojas, pateikęs skundą dėl diskriminacijos.

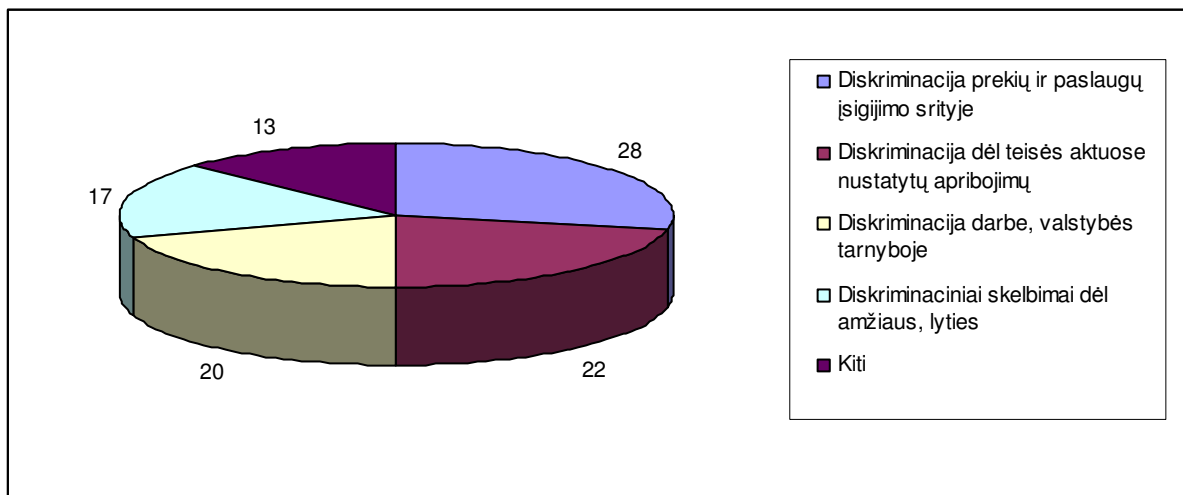
79. Kiekvienais metais Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba gauna vis daugiau skundų ir prašymų. 2000–2001 metais teikta daugiau skundų dėl pažeidimų valstybiniame sektoriuje (atitinkamai 60 procentų ir 55 procentai). 2003–2004 metais daugiau tirta galimų moterų ir vyrų lygių galimybių pažeidimų privačiose įmonėse, įstaigose, organizacijose (dažniausiai susijusių su diskriminuojamaisiais įdarbinimo skelbimais žiniasklaidoje).

Valstybiniame ir privačiame sektoriuose atlikti tyrimai (procentais)

80. Apibendrinus gaunamus skundus ir kontrolieriaus iniciatyva atliktus tyrimus, matyti kelios problemos, kurios kartojosi per visus ketverius Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos metus ir išlieka aktualios 2004 metais.

Skundų ir kontrolieriaus iniciatyva atliktų tyrimų problematika (procentais)

81. Pažymėtina, kad 2003 metais labai pagausėjo diskriminacijos prekių ir paslaugų teikimo srityje tyrimų (dalis tyrimų atlikta gavus skundą, kiti pradėti kontrolieriaus iniciatyva).

f)

82. Vykdamas Lietuvos teisinės sistemos reformą 2000–2004 metais, siekta galiojančius teisės aktus derinti su Lietuvos Respublikos tarptautiniais įsipareigojimais, Europos Sąjungos teise. Kadangi diskriminacijos dėl lyties draudimo ir lygių galimybių užtikrinimo principas – vienas pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo bei apsaugos elementų nebuvo įtvirtintas visuose nacionaliniuose teisės aktuose, atlikti tam tikri jų pakeitimai ir papildymai.

83. Galiojusiam iki 2001 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nebuvo tiesiogiai įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo civiliniuose teisiniuose santykiuose principas. Nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio naujojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.2 straipsnyje asmenų lygiateisiškumo principas – vienas pagrindinių civilinių teisinių santykių reglamentavimo principų įtvirtintas.

84. Siekiant sisteminti Lietuvos darbo teisę, pritaikyti ją prie rinkos ekonomikos sąlygų, vykdyti įsipareigojimus derinti Lietuvos darbo teisę su Europos Sąjungos darbo teise, kitus tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus, taip pat išvengti skirtingo darbo santykių reguliavimo ūkio sektoriuose (privačiame ir valstybiniame), 2002 m. birželio 4 d. priimtas Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, įsigaliojęs 2003 m. sausio 1 dieną. Šis kodeksas lankstesnis, labiau atitinkantis esamas ekonomines sąlygas, skatinantis priimti sprendimus darbdavių ir profsąjungų dvišaliu susitarimu, įtvirtinantis lygiateisiškumą, lanksčias darbo organizavimo formas, užtikrinantis visapusišką moterų, ypač nėščiujų, taip

pat tėvų ir motinų, auginančių vaikus, apsaugą. Kodekso pagrindiniai tikslai yra iš esmės reformuoti darbo teisę, iš naujo sureguliuoti didžiąją darbo ir su juo susijusių santykių, įteisinti vieną darbo teisės kodifikuotą šaltinį. Kadangi visoje Europoje ir Lietuvoje didėja socialinės partnerystės svarba, Lietuvos Respublikos darbo kodeksas tapo pagrindiniu socialinių partnerių interesų derinimo dokumentu. Kodekso 2 straipsnyje nustatyta, kad vienas esminių darbo santykių teisinio reglamentavimo principų – darbo teisės subjektų lygybė, nepaisant jų lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kilmės, pilietybės ir socialinės padėties, tikėjimo, santuokinės ir šeiminės padėties, amžiaus, įsitikinimų ar pažiūrų, priklausomybės politinėms partijoms ir visuomeninėms organizacijoms, aplinkybių, nesusijusių su darbuotojų dalykinėmis savybėmis.

85. 2003 m. liepos 1 d. priimtas naujos redakcijos Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas, kurio paskirtis – nustatyti bendruosius darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimus, taikomus dirbantiems jauniems asmenims, nėščioms, neseniai pagimdžiusioms, krūtimi maitinančioms moterims, invalidams, reglamentuoti darbuotojų saugos ir sveikatos viešąjį administravimą ir valstybės institucijų kompetenciją, darbdavių, darbdavių atstovų ir darbuotojų teises ir pareigas siekiant sudaryti saugias ir sveikas darbo sąlygas, taip pat darbuotojų atstovų teises sudarant darbuotojams saugias ir sveikas darbo sąlygas, atsakomybės už darbuotojų saugos ir sveikatos norminių teisės aktų reikalavimų pažeidimus bendruosius principus, teises nuostatas ir reikalavimus, siekiant apsaugoti darbuotojus nuo profesinės rizikos ar tokią riziką sumažinti; nustatyti profesinės rizikos įvertinimo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų tyrimo tvarką. Šiame įstatyme apibrėžtos sąvokos: „krūtimi maitinanti moteris“ – motina, pateikusi darbdaviui sveikatos priežiūros įstaigos pažymą, kad augina ir krūtimi maitina savo vaiką iki vienerių metų, „neseniai pagimdžiusi moteris“ – motina, pateikusi darbdaviui sveikatos priežiūros įstaigos pažymą apie gimdymą ir auginanti vaiką, kol jam sukaks vieneri metai, „nėščia moteris“ – darbuotoja, pateikusi darbdaviui sveikatos priežiūros įstaigos pažymą, patvirtinančią nėštumą. Įstatymo 3 straipsnis nustato, kad kiekvienam darbuotojui privalo būti sudarytos saugios ir sveikos darbo sąlygos, neatsižvelgiant į įmonės veiklos rūšį, darbo sutarties rūšį, darbuotojų skaičių, įmonės rentabilumą, darbo vietą, darbo aplinką, darbo pobūdį, darbo dienos ar darbo pamainos trukmę, darbuotojo lytį, pilietybę, rasę, tautybę, seksualinę orientaciją, amžių, socialinę kilmę, politinius ar religinius įsitikinimus. Šio įstatymo nustatytos darbuotojų saugos ir sveikatos garantijos taikomos taip pat valstybės ir savivaldybių institucijų ar įstaigų valstybės tarnautojams.

86. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, tirdama skundus dėl diskriminacijos lyties pagrindu ir nustačiusi moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimus teisės aktuose, turi teisę kreiptis į atitinkamą instituciją ir siūlyti panaikinti arba pakeisti lygias teises pažeidžiantį aktą. Tarnyba kiekvienais metais pateikia per 15 pasiūlymų panaikinti arba pakeisti moterų, taip pat vyrų lygias teises pažeidžiančius teisės aktus. Pavyzdžiui, siekiant išvengti moterų diskriminacijos, pakeistas sveikatos apsaugos ministro 2000 m. gegužės 31 d. įsakymas Nr. 301 „Dėl profilaktinių sveikatos tikrinimų sveikatos priežiūros įstaigose“ ir suvienodinti

profilaktinių sveikatos tikrinimų reikalavimai moterims ir vyrams – panaikintas reikalavimas moterims tikrintis pas ginekologą. Tarnyba taip pat pasiūlė papildyti naujos redakcijos Lietuvos Respublikos statybos įstatymą (2001 m. lapkričio 8 d. Nr. IX-583) ir numatyti, kad visuose statiniuose būtų įrengta speciali patalpa moterims žindyti vaikus, ir panašiai. Įsigaliojus nuo 2002 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pakeitimams, papildytas ir 8 straipsnis – skelbimuose dėl priėmimo į darbą arba mokytis uždrausta reikalauti iš asmenų informacijos ne tik apie lytį, šeimos padėtį, privatų gyvenimą, bet ir amžių.

g)

87. Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose nėra normų, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai diskriminuotų moteris. Pažymėtina ir tai, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normos nustato didesnę nėščių moterų apsaugą baudžiamosios teisės požiūriu, pvz., nusikalstama veika prieš nėščią moterį yra atsakomybę sunkinanti aplinkybė arba kvalifikuojantis nusikalstamos veikos požymis, nėščioms moterims negali būti taikoma arešto bausmė ir panašiai.

88. Būtina pažymėti, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nuostatos ne tik nediskriminuoja moterų, bet ir suteikia joms galimybę efektyviai gintis nuo nusikalstamų veikų. Šios nuostatos labai svarbios buitinio (šeiminio) smurto atveju, kai moteris, patirianti smurtą, ginasi nuo smurtautojo. Pavyzdžiui, kodekso 28 straipsnyje nustatyta asmens teisė į būtinąją gintį. Šią teisę jis gali įgyvendinti neatsižvelgdamas į tai, ar galėjo išvengti kėsینimosi, arba kreiptis pagalbos į kitus asmenis ar valstybės institucijas. Pagal šį kodeksą neatsako asmuo, kuris neperžengdamas būtiniosios ginties ribų padarė baudžiamajame įstatyme numatyto nusikaltimo ar nusižengimo požymius formaliai atitinkančią veiką grindamasis ar grindamas kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsینimosi. Būtiniosios ginties ribos peržengiamos tuo atveju, kai tiesiogine tyčia nužudoma arba sunkiai sutrikdoma sveikata, jeigu gynyba aiškiai neatitiko kėsینimosi pobūdžio ir pavojingumo. Būtiniosios ginties ribų peržengimu nelaikoma veika, padaryta dėl didelio sumišimo ar išgąščio, kuri sukėlė pavojingas kėsینimasis, arba ginantis nuo įsibrovimo į būstą.

89. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalies 5 punkte, kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, nurodytas veikos padarymas dėl psichinės ar fizinės prievartos. Ši aplinkybė pripažįstama lengvinančia atsakomybę tik tuo atveju, jeigu tokia prievarta nepašalina baudžiamosios atsakomybės.

90. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60 straipsnyje nustatyta, kad atsakomybę sunkina veikos padarymas nėščiai moteriai, kai akivaizdu, kad ji nėščia. Kodekso 129 straipsnyje nėščios moters nužudymas numatytas kaip kvalifikuotas nužudymas. Griežtos laisvės atėmimo bausmės nustatytos už nėščios moters sužalojimą ar susargdinimą. Kodekso 135 straipsnio 2 dalies 4 punkte nustatyta, kad tas, kas sunkiai sužalojo ar susargdino nėščią moterį, baudžiamas laisvės atėmimu nuo 2 iki 12 metų, o 138 straipsnio 2 dalies 4 punkte – tas, kas nesunkiai sužalojo ar susargdino nėščią moterį, baudžiamas laisvės atėmimu iki 5 metų.

3 straipsnis

91. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001–2004 metų programos prioritetas – lyčių lygybė. Šios programos tikslas – užtikrinti moterų ir vyrų lygias galimybes siekti išsimokslinimo, tobulintis, gauti darbą, aukštesnes pareigas, vienodą darbo užmokestį, kad moterys lygiai su vyrais galėtų veikti visose politinio ir visuomeninio darbo, prestižinės veiklos srityse, eiti vadovų pareigas valstybės institucijose.

92. Šiam tikslui pasiekti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. 712 patvirtinta Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programa, kurioje atsižvelgta į Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto baigiamąsias išvadas ir rekomendacijas Lietuvos Respublikos Vyriausybei dėl Konvencijos įgyvendinimo (Valstybių narių ataskaitų svarstymas. Lietuva. Pirminė ir antroji periodinė ataskaitos, Niujorkas, 2000 m. birželio 12–30 d.), Pekino deklaraciją ir Pekino veiksmų platformą, priimtą IV pasaulinėje moterų konferencijoje (Pekinas, 1995 m. rugsėjo 4–15 d.), Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 23-iosios specialiosios sesijos „Moterys 2000: lyčių lygybė, raida ir taika XXI amžiuje (Pekinas + 5)“ Baigiamąjį dokumentą (Niujorkas, 2000 m. birželio 5–9 d.), kitose tarptautinėse sutartyse nustatytus įsipareigojimus lyčių lygybės klausimais. Programa laikytina vienu svarbiausių kompleksinių Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiksmų, užtikrinančių visapusišką moterų vystymąsi ir pažangą, tinkamą jų dalyvavimą politiniame, socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime, ja vykdomi Konvencijos 3 straipsnyje numatyti įpareigojimai ir Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijos.

93. Programos objektas – lyčių lygybė, suvokiama kaip vienas pagrindinių demokratijos principų, grindžiama lyčių lygiomis teisėmis, atsakomybe, galimybėmis visose gyvenimo srityse, siekiant lygaus įtakos pasidalijimo ekonomikoje, visuomeniniame gyvenime ir sprendimų priėmimo procesuose, taip pat šalinti kliūtis visavertiškai dalyvauti ekonominiame, socialiniame, kultūriniame, politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Lietuvos įstatymai *de jure* užtikrina moterų ir vyrų lygias galimybes, taip sudarydami reikiamą teisinį pagrindą. Programa siekiama teises nuostatas įgyvendinti praktiškai.

94. Programos pagrindiniai tikslai – sudaryti lygias galimybes vyrams ir moterims dalyvauti visuomenės gyvenime, t.y. padidinti moterų ir vyrų atstovavimą tose srityse, kur jiems atstovaujama mažiau, pasiekti, kad paslaugos ir finansiniai ištekliai kuo vienodžiau pasiektų tiek vyrus, tiek moteris, nurodyti specifines moterų ir vyrų problemas ir jas spręsti. Du programos pagrindiniai tikslai – užtikrinti moterų teises moterų ir vyrų lygių galimybių sąlygomis ir įgyvendinti moterų ir vyrų lygias galimybes visose veiklos srityse – tarpusavyje susiję.

95. Pagrindinės programos kryptys yra šios: moterų ir vyrų lygių teisių užtikrinimas sveikatos ir aplinkosaugos srityse, kova su smurtu ir prekyba moterimis; moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimas užimtumo, švietimo, politikos ir sprendimų priėmimo srityse;

įgyvendinimo mechanizmų ir metodų stiprinimas, tobulinimas ir plėtra, įskaitant institucinius mechanizmus, statistiką, priemones, skirtas lyčių stereotipams šalinti.

96. Įvairias sritis apimančios programos įgyvendinimo priemonės vykdomos pasitelkus nevyriausybinės organizacijas. Šios priemonės finansuojamos Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis iš ministerijoms ir įstaigoms, dalyvaujančioms įgyvendinant šią programą, patvirtintų bendrųjų asignavimų. Šioms priemonėms įgyvendinti iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto skirta 727 tūkst. litų, iš jų 2003 metais – 262 tūkst. litų, 2004 metais – 465 tūkst. litų. Didžiuma programos priemonių remiamos Europos Sąjungos struktūrinių fondų.

97. Programos įgyvendinimą koordinuoja Moterų ir vyrų lygių galimybių komisija, sudaryta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. kovo 7 d. nutarimu Nr. 266. Komisijos nariai kasmet, iki gruodžio 1 d., parengia programos įgyvendinimo priemonių, kurių atsakinguoju vykdytoju patvirtinta jų atstovaujama ministerija, vykdymo ataskaitas. Apibendrinta kiekvienos priemonės vykdymo ataskaita kasmet teikiama Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Išsamesnė informacija apie programos įgyvendinimo priemonių vykdymą pateikiama informacijoje pagal Konvencijos straipsnius.

98. Pirmieji programos įgyvendinimo rezultatai parodė, kad programos kryptys tikslingos, priemonės atitinkamų sričių lyčių lygybės problemoms spręsti, nustatytiems tikslams siekti vykdomos nuosekliai ir rezultatyviai. Programa siekia ne tik kiekybinių pokyčių, kurie ne visais atvejais yra tinkamas kriterijus, bet ir kokybinių pokyčių. Norint pasiekti kokybinių esamos padėties pokyčių, programos įgyvendinimo priemonių vykdymo trukmę reikėtų pailginti. Atsižvelgiant į tai, taip pat siekiant pabrėžti lyčių lygybės išskirtinę svarbą, programą siūlyta tęsti 2005–2006 metais. Tam jau pritarė visos ministerijos.

99. Lyčių aspektas integruotas, o specialiosios priemonės, skirtos moterims, įtrauktos į kitas programas: Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimu Nr. 529, Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros iki 2004 metų strategines kryptis ir smulkaus ir vidutinio verslo plėtros 2002–2004 metų priemones, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 19 d. nutarimu Nr. 1175, Skurdo mažinimo strategijos įgyvendinimo 2002–2004 metais programą, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimu Nr. 1753, Motinos ir vaiko valstybinę programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 16 d. nutarimu Nr. 754, kitas. Vienai skaudžiausių lyčių lygybės problemų – prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, spręsti skirtos: Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002–2004 metų programa, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. sausio 17 d. nutarimu Nr. 62, Prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencinė švietimo 2003–2004 metais programa, patvirtinta švietimo ir mokslo ministro 2003 m. lapkričio 28 d. įsakymu Nr. ISAK-1699, Prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukų psichologinės reabilitacijos, profesinio orientavimo ir užimtumo 2003–2004 metų programa, patvirtinta socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. liepos 1 d.

įsakymu Nr. A1-111. Išsamesnė informacija apie minėtųjų programų įgyvendinimą pateikta pagal Konvencijos straipsnius.

100. Moterų ir vyrų lygių galimybių ir teisių įgyvendinimą, drauge nacionalinės žmogaus teisių strategijos užtikrinimą garantuoja Nacionalinis žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksnių Lietuvos Respublikoje planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimu Nr. IX-1185, kurį remia Jungtinių Tautų vystymo programa Lietuvoje. Vienas prioritetinių Nacionalinio žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksnių Lietuvos Respublikoje plano tikslų – žmogaus teisių monitoringas. Šiam tikslui įgyvendinti skirtomis priemonėmis atliekamas nuolatinis moterų padėties monitoringas: padėties darbo rinkoje (karjeros galimybės, atlyginimas, darbo sauga, nėščių moterų apsauga, atostogos, seksualinis priekabiavimas ir panašiai), moters statuso šeimoje (įskaitant vienišas moteris), smurto prieš moteris, ypač smurto šeimoje, prekybos žmonėmis, taip pat užtikrinamos galimybės ginti moterų teises.

101. Moterų teisių užtikrinimo ir įgyvendinimo srityje pagal Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksnių Lietuvos Respublikoje planą vykdomos šios konkrečios priemonės: moterų reprodukcinę teisių apsaugos srityje – rengiama nacionalinės reprodukcinės sveikatos politikos strategija, kurioje nurodomi prioritetiniai reprodukcinės sveikatos gerinimo tikslai, metodai ir kryptys; smurto prieš moteris prevencijos srityje – numatoma parengti ir pateikti pasiūlymus dėl socialinio švietimo programų smurtautojams, jų šeimų nariams rengimo tikslingumo, kartu sprendžiant klausimą dėl valstybės pagalbos moterims ir vaikams, nukentėjusiems nuo buitinio ir seksualinio smurto (križių centrų su pagalbos telefonu tarnybomis veiklos skatinimas, nemokamas laikinosios gyvenamosios vietos suteikimas ir panašiai); pagyvenusių asmenų teisių apsaugos srityje – numatoma parengti ir pradėti įgyvendinti programą, kurios pagrindinis uždavinys – geresnių sąlygų pagyvenusiems asmenims mokytis, įgyti kvalifikaciją ir dirbti sudarymas.

102. Institucinis moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimo mechanizmas, apimantis tris tarpusavyje susijusius ir glaudžiai bendradarbiaujančius lygmenis: parlamentinį, vyriausybės, visuomeninį, toliau tobulinamas ir plėtojamas atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijas. Parlamentarių grupė ir toliau vienija įvairių politinių pažiūrų parlamentares – skatina bendroms diskusijoms visoms Lietuvos moterims svarbiausiais klausimais, glaudžiai bendradarbiaujant su moterų nevyriausybėmis organizacijomis, Moterų ir vyrų lygių galimybių komisijos nariais. Prie Lietuvos Respublikos Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos veikia Nacionalinis moterų forumas.

103. Toliau tobulinamas ir plėtojamas vyriausybės lygmuo. 2002 metais paskirta Ministro Pirmininko patarėja, atsakinga už moterų ir vyrų lygių galimybių klausimus ir darbą su nevyriausybėmis organizacijomis. Nuo 2001 metų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai suteikti įgaliojimai koordinuoti moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimą visose veiklos srityse, t.y. socialinės apsaugos ir darbo ministras tapo ir lyčių lygybės ministru. Kiekviena valstybės institucija savo ruožtu atsakinga už lyčių lygybės užtikrinimą

institucijos reguliavimo srityje (pvz., Socialinės apsaugos ir darbo ministerija atsakinga už moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimą darbo ir socialinės apsaugos srityse). Kiekvienoje ministerijoje paskirtas Moterų ir vyrų lygių galimybių komisijos narys. Be to, Moterų ir vyrų lygių galimybių komisija koordinuoja Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos įgyvendinimą, teikia Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir kitoms valstybės institucijoms išvadas ir pasiūlymus dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir teisių principo įgyvendinimo, rūpinasi moterų ir vyrų lygių galimybių idėjų sklaida, šiuo tikslu glaudžiai bendradarbiauja su Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, moterų nevyriausybėmis organizacijomis. Moterų ir vyrų lygių galimybių komisija aktyviai ragino įgyvendinti Pekino deklaracijos ir Pekino veiksmų platformos, priimtos IV pasaulinėje moterų konferencijoje, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 23-iosios specialiosios sesijos „Moterys 2000: lyčių lygybė, raida ir taika XXI amžiuje (Pekinas + 5)“ Baigiamojo dokumento ir Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijas Lietuvos Respublikos Vyriausybei dėl Konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje.

104. Be įvairių sričių statistikos duomenų pagal lytis labai sunku nustatyti moterų ir vyrų lygių galimybių problemas įvairiose srityse ir užtikrinti jų sprendimo monitoringą. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės kasmet pateikia įvairių sričių statistikos duomenis pagal lytis leidinyje „Moterys ir vyrai Lietuvoje“. Parengtas statistikos rodiklių, atspindinčių lyčių problemines sritis mūsų šalyje, sąrašas. Statistikos duomenys apie nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus, iš jų nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, susijusius su moterų diskriminacija, kaupiami Informatikos ir ryšių departamente prie Vidaus reikalų ministerijos. Teismų statistika skelbiama Nacionalinės teismų administracijos tinklalapyje. Už darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimą atsakingos darbo biržos, kitos tarnybos kaupia statistikos duomenis pagal lytis.

105. Sustiprinta lygių galimybių kontrolieriaus institucija. Priėmus Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymą, pakeistas tarnybos pavadinimas – Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. Tarnybai skirta daugiau etatų, suteiktas papildomas finansavimas. Tarnybos 2004 metų biudžetas – 480 tūkst. litų. Tarnybai skirta 10 etatų, šiuo metu joje 6 darbuotojai.

106. Pradedamas plėtoti institucinio mechanizmo savivaldybių lygmuo. Vilniaus miesto savivaldybė (pirmoji ir kol kas vienintelė Lietuvoje) 2001 metais paskyrė asmenį, atsakingą už moterų ir vyrų lygių galimybių klausimus, tačiau jau dabar sukurtas pakankamas tolesnės savivaldybių lygmens plėtros teisinis pagrindas, stiprinami savivaldos institucijų valstybės tarnautojų gebėjimai lyčių lygybės klausimais.

107. Visuomeninį sektorių sudaro nevyriausybinių moterų organizacijos, aktyviai veikiančios įvairiose lyčių lygybės srityse. Jų jau yra per 100. 2001 metais sudaryta neformali nevyriausybinių organizacijų koalicija moterų teisėms ginti, jungianti visas Lietuvos apskritis ir savivaldybes, aktyviai bendradarbiaujanti su kitomis institucinio mechanizmo struktūromis – parlamentarių grupe, Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Moterų ir vyrų lygių galimybių komisija. Viena aktyviausių visuomeninio sektoriaus grandžių – Moterų

informacijos centras. Centras palaiko 130 valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų ir pavienius asmenis vienijantį elektroninį tinklą. Elektroninis tinklas, greičiausiai ir efektyviausiai perduodantis informaciją, leidžia keistis idėjomis, patirtimi, pasiūlymais, kita reikiama informacija. Taip skatinamas neformalus įvairių sektorių bendradarbiavimas. Kauno moterų užimtumo informacijos centras aktyviai prisideda prie moterų užimtumo centrų steigimo kituose šalies regionuose. Aktyviai dalyvaujant lyčių studijų centrams, kurių Lietuvoje yra 4, kuriamas moterų mokslininkų tinklas. Steigiama nevyriausybinių organizacijų koalicija kovai su smurtu prieš moteris. Nevyriausybinių organizacijų visateisėmis dalyvėmis pakviestos į Europos Sąjungos moterų organizacijų asociaciją (*European Women's Lobby*).

108. Nors nevyriausybinių ir moterų organizacijų finansavimas dar per mažas, didžiuma jo užtikrinama per nacionalinių programų biudžetus, visų pirma Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą. Šios programos įgyvendinimo priemonių vykdymas remiamas Europos Sąjungos struktūrinių fondų, todėl konkursus laimėjusių organizacijų projektai remiami ne tik Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, bet ir Europos Sąjungos lėšomis. Nevyriausybinių organizacijų pakviestos dalyvauti vykdant kitas ankstesniuose punktuose minėtas programas. Nuo 2004 metų gyventojai 2 procentus gyventojų pajamų mokesčio gali skirti nevyriausybiniams organizacijoms. Tai suteikia šioms organizacijoms papildomas sąlygas atlikti moterų žmogaus teisių užtikrinimo funkciją.

109. Valstybinėje moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programoje daug dėmesio skirta valstybės tarnautojų gebėjimų stiprinimui lyčių lygybės klausimais. Šiuo tikslu Lietuvos viešojo administravimo institutas parengė mokymo programą „Moterys, vyrai ir viešojo administravimo sistemos valdymas“. Programos tikslas – suteikti programos dalyviams žinių ir įgūdžių apie moterų ir vyrų lygiateisiškumą, skatinti juos suvokti, kad tik stereotipų atsisakęs žmogus gali tikėtis sėkmės darbe, moksle, politikoje, taip pat atskleisti moters ir vyro partnerystės visuomeniniame gyvenime svarbą. Programą siūlyta įtraukti į valstybės tarnautojų įvadinį mokymą.

110. Lyčių lygybės visuomenėje siekiama taikant lyčių aspekto integravimo (*gender mainstreaming*) strategijos metodus. 2002 m. sausio 1 d. pradėtas įgyvendinti projektas „Lyčių aspekto integravimas Lietuvoje“, remiamas Jungtinių Tautų plėtros programos, Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos lėšomis ir Norvegijos Vyriausybės. Projektą įgyvendino Moterų informacijos centras kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Projekto tikslas – skatinti lyčių aspekto integravimą į visas sritis, įskaitant teisinę bazę, programas, priemones, įvairių institucinio mechanizmo dalių, valstybės institucijų, nevyriausybinių organizacijų, socialinių partnerių bendradarbiavimą, gebėjimų, ypač vietos savivaldybių lygmeniu, stiprinimą lyčių lygybės klausimais, siekti keisti moters ir vyro vaidmens šalies ekonomikoje stereotipus, kurie neigiamai veikia moterų užimtumą, įsteigti nuolatinį elektroninio ryšio tinklą, apimantį visas moterų nevyriausybines organizacijas, visas institucinio lyčių lygybės mechanizmo struktūras, mokslininkes, politikas. Projektas aprėpė trečdalį Lietuvos savivaldybių, jį įgyvendinant dalyvavo ir buvo apmokyta

beveik 500 įvairių tikslinių grupių atstovų: valstybės tarnautojų, socialinių partnerių, moterų nevyriausybinėse organizacijose.

111. Nors pažanga akivaizdi, ir toliau bus stiprinami valstybės tarnautojų, ypač vietos lygmeniu, socialinių partnerių gebėjimai moterų ir vyrų lygių galimybių, lyčių aspekto integravimo (*gender mainstreaming*) klausimais, tobulinamas ir plėtojamas institucinis įgyvendinimo mechanizmas.

4 straipsnis

1 dalis

112. Priėmus Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2 straipsnio papildymus, šio straipsnio 3 dalies 6 punktą nustato, kad „įstatymų nustatytos specialios laikinosios priemonės taikomos siekiant paspartinti faktinės moterų ir vyrų lygybės įtvirtinimą ir kurios, įgyvendinus moterų ir vyrų lygių teises ir vienodas galimybes, turi būti atšauktos“, nelaikoma diskriminacija dėl lyties. Taigi Lietuvos Respublikoje įteisinta vadinamoji pozityvi diskriminacija, t.y. laikinosios specialios priemonės. Ši nuostata įtvirtinta siekiant skatinti lyčių pusiausvyrą atitinkamose visuomeninio, politinio, ekonominio gyvenimo srityse. Lyčių aspekto integravimo strategija kartu su specialiosiomis vienai iš lyčių skirtomis priemonėmis sudaro pagrindą deramai įgyvendinti moterų ir vyrų lygių galimybių principą. Taigi įvairių tikslinių grupių atstovų mokymas, ypač Moterų informacijos centro 2002–2004 metais vykdytas projektas „Lyčių aspekto integravimas Lietuvoje“, apima tiek lyčių aspekto integravimo, tiek laikinųjų specialiųjų priemonių sąvokos ir praktinio taikymo mokymą.

113. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo (1994 m. liepos 18 d. Nr. I-549; 2000 m. gruodžio 19 d. Nr. IX-84) 18 straipsnyje nustatytas skirtingas moterų ir vyrų senatvės pensijos amžius. Moterys teisę į valstybinę socialinio draudimo pensiją įgyja sulaukusios 60, o vyrai – sulaukę 62,5 metų. Be to, šio įstatymo 55 straipsnyje numatyta, kad nuo 1995 ir kiekvienų vėlesnių metų sausio 1 dienos būtinas draudimo stažas kasmet didinamas vieneriais metais vyrams ir moterims, kol pasiekia 30 metų vyrams ir 25 metus moterims. Po to šis stažas kasmet didinamas vieneriais metais moterims, kol pasiekia 30 metų, t.y. siekiama suvienodinti moterų ir vyrų būtinąjį draudimo stažą. Moterų ir vyrų skirtingas senatvės pensijos amžius Europos Sąjungos mastu nelaikomas diskriminacija, tačiau pastebima bendra Europos Sąjungos tendencija – vienodinti moterų ir vyrų pensinį amžių, ši tendencija veiks ir Lietuvą – Europos Sąjungos narę. Pažymėtina, kad naujos redakcijos Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo (2002 m. balandžio 23 d. Nr. IX-855) 44 straipsnio 1 dalies 6 punkte visiems valstybės tarnautojams, tiek vyrams, tiek moterims, nustatomas vienodas atleidimo iš pareigų amžius – 62,5 metų.

114. Lietuvos Respublikos rinkimų įstatymai nereglamentuoja kandidatų sąrašų kvotų, t.y. nenumatyta, kokiomis proporcijomis politinių partijų ir politinių organizacijų kandidatų į Lietuvos Respublikos Seimą ar savivaldybių tarybas sąrašuose turi būti

atstovaujama vyrams ir moterims. Sąrašų sudarymas išlieka politinių partijų ir politinių organizacijų vidaus reikalas. Dera pažymėti, kad Lietuvos socialdemokratų partijos kandidatų sąrašai sudaromi pagal lyčių kvotas. Darbo partijos rinkimų į Europos Parlamentą sąrašo pradžioje taip pat buvo moterys, dėl to rinkimus laimėjo nemažai moterų – 5 iš 13. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose 2004 metais dalyvavo dvi kandidatės moterys ir pirmą kartą Lietuvos istorijoje kandidatė moteris pateko į antrąjį rinkimų ratą.

2 dalis

115. Lietuvoje Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka sudarytos lygios galimybės visiems asmenims rinktis ir įgyti kvalifikuotą profesinį parengimą, studijuojant naudotis lengvatomis. Kad mažėtų merginų ir moterų, nebaigusių mokyklos ir neįgijusių profesinės kvalifikacijos, aukštesniųjų mokyklų veiklos nuostatai ir kolegijų studijų reglamentai leidžia suteikti akademinės atostogas studentams, jeigu pablogėja jų sveikata arba atsiranda kitokių svarbių priežasčių (taip pat motinystės (nėštumo) ar kūdikio priežiūros atostogas).

116. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 278 straipsnis reglamentuoja motinystės saugą. Nėščias, neseniai pagimdžiusias ar krūtimi maitinančias moteris negalima įpareigoti dirbti esant tokioms darbo sąlygoms ir veiksniams, kurie gali daryti neigiamą poveikį moters ar kūdikio sveikatai. Nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims kenksmingų darbo sąlygų ir pavojingų veiksnių sąrašą tvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Darbdavys, vadovaudamasis kenksmingų darbo sąlygų sąrašu ir darbo aplinkos įvertinimo rezultatais, privalo nustatyti galimo poveikio nėščios, neseniai pagimdžiusios ar krūtimi maitinančios moters saugai ir sveikatai pobūdį ir trukmę. Nustatęs galimą poveikį, darbdavys privalo imtis laikinų priemonių tokiai rizikai pašalinti. Jeigu pavojingų veiksnių neįmanoma pašalinti, darbdavys įgyvendina darbo sąlygų gerinimo priemones, kad nėščia, neseniai pagimdžiusi ar krūtimi maitinanti moteris nebepatirtų tokių veiksnių poveikio. Jeigu pakeitus darbo sąlygas tokio poveikio neįmanoma pašalinti, darbdavys privalo perkelti tokią moterį (jos sutikimu) į kitą darbą (darbo vietą) toje pačioje įmonėje, įstaigoje, organizacijoje. Perkeltai į kitą darbą (darbo vietą) toje pačioje įmonėje, įstaigoje, organizacijoje nėščiai, neseniai pagimdžiusiai ar krūtimi maitinančiai moteriai mokamas ne mažesnis už iki perkėlimo į kitą darbą (darbo vietą) gautą vidutinį darbo užmokestį. Nesant galimybės nėščią moterį perkelti į kitą darbą (darbo vietą), nedarantį neigiamo poveikio jos ar būsimo kūdikio sveikatai, nėščiai moteriai jos sutikimu suteikiamos atostogos iki nėštumo ir gimdymo atostogų ir jų metu mokamas jai priklausantis vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Nesant galimybės neseniai pagimdžiusią ar krūtimi maitinančią moterį po nėštumo ir gimdymo atostogų perkelti į kitą darbą (darbo vietą), nedarantį neigiamo poveikio jos ar kūdikio sveikatai, tokiai moteriai jos sutikimu suteikiamos vaiko priežiūros atostogos, kol vaikui sueis vieneri metai, ir per tą laikotarpį mokamos įstatymų nustatytos motinystės socialinio draudimo pašalpos. Kai nėščiai, neseniai pagimdžiusiai ar krūtimi maitinančiai moteriai reikia pasitikrinti sveikatą, ji privalo būti atleidiama nuo darbo ir už tą laiką jai

paliekamas vidutinis darbo užmokestis, jeigu pasitikrinti sveikata reikia darbo metu. Krūtimi maitinančiai moteriai, be bendros pertraukos pailsėti ir pavalgyti, ne rečiau kaip kas trys valandos suteikiamos ne trumpesnės kaip pusės valandos pertraukos kūdikiui maitinti. Moters pageidavimu pertraukas kūdikiui maitinti galima sujungti ar pridėti prie pertraukos pailsėti ir pavalgyti arba perkelti į darbo dienos pabaigą atitinkamai sutrumpinant darbo dieną. Pertraukos kūdikiui maitinti apmokamos pagal darbuotojos vidutinį darbo užmokestį. Nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims skirti viršvalandinius darbus be jų sutikimo draudžiama. Nėščios, neseniai pagimdžiusios ir krūtimi maitinančios moterys gali būti skiriamos dirbti naktį, poilsio ir švenčių dienomis ir siunčiamos į komandiruotes tik jų sutikimu. Jeigu tokios darbuotojos nesutinka dirbti naktį ir pateikia pažymą, kad toks darbas pakenktų jų saugai ir sveikatai, jos perkeliamos dirbti dieną. Jeigu dėl objektyvių priežasčių tokių darbuotojų neįmanoma perkelti į dieninį darbą, joms suteikiamos atostogos iki nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios arba vaiko priežiūros atostogos, kol vaikui sueis vieneri metai. Atostogų iki nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios metu mokamas darbuotojai priklausantis vidutinis mėnesinis darbo užmokestis.

117. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo 37 straipsnis užtikrina motinystės apsaugą ir nustato, kad nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims turi būti sudarytos saugios ir sveikos darbo sąlygos. Šios moterys turi teisę pasirinkti dirbti visą ar ne visą darbo laiką. Nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims draudžiama skirti darbus, kurie gali daryti neigiamą poveikį moters ar kūdikio sveikatai. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 19 d. nutarimu Nr. 340 patvirtintu nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims kenksmingų darbo sąlygų ir pavojingų veiksnių sąrašu, darbdavys privalo nustatyti galimą poveikį nėščios, neseniai pagimdžiusios ar krūtimi maitinančios moters saugai ir sveikatai, kad apsaugotų jas nuo pavojaus. Nustačius galimą poveikį, darbdaviui atstovaujantis asmuo privalo imtis Lietuvos Respublikos darbo kodekso 278 straipsnyje nustatytų priemonių.

5 straipsnis

118. Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos tikslai ir priemonės skirti lyčių stereotipams naikinti. Programos tikslai – keisti vyro ir moters vaidmens šalies ekonomikoje stereotipus, skatinti visuomenės informavimo priemones kurti ir naudoti nestereotipiškus, subalansuotus ir įvairiapusius abiejų lyčių atstovų įvaizdžius. Šiais tikslais jau dvejus metus rengiami apskritieji stalai, kur socialiniai partneriai, nevyriausybines organizacijos aptaria moterų ir vyrų vaidmenį ekonomikoje, organizuojamas jų mokymas, taip pat teritorinių darbo biržų ir darbo rinkos mokymo tarnybų specialistų mokymas nestereotipiško moterų ir vyrų konsultavimo, profesinio orientavimo ir darbo paieškos tobulinimo klausimais. Nuo 2003 metų Kultūros ministerija remia nevyriausybinių organizacijų projektus, skirtus įvairiapusiam, nestereotipiškam moterų ir vyrų įvaizdžiui formuoti per visuomenės informavimo priemones. Kasmet tam skiriama 30 tūkst. litų.

119. Lyčių stereotipai apsunkina moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimą švietimo sistemoje, darbe, politikoje, visuomeniniame gyvenime. Taigi 2003 metais Lietuvos Respublikos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso rengėjams pateikti pasiūlymai dėl atitinkamų kodekso nuostatų pakeitimo, kad visuomenės informavimo priemonės būtų skatinamos kurti ir naudoti nestereotipiškus, subalansuotus ir įvairiapusius abiejų lyčių atstovų įvaizdžius.

120. 2000–2004 metais siekta įgyvendinti komiteto pateiktas rekomendacijas, kaip kurti pozityvų moters įvaizdį visuomenės informavimo priemonėse. Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos lėšomis remiami nevyriausybinų organizacijų projektai skirti įvairiapusiam, nestereotipiškam moterų ir vyrų įvaizdžiui kurti visuomenėje. 2001 metais Lietuva aktyviai dalyvavo įgyvendinant Atviros Lietuvos fondo Regioninės moterų programos finansuojamą projektą „Žiniasklaida ir lyčių politika“ ir pristatė dokumentinį filmą „Rytoj bus geriau?“. Vilniaus universiteto mokslininkai 2003 metais atliko sociologinį tyrimą „Lyčių stereotipai žiniasklaidoje“. Projektą finansavo Atviros Lietuvos fondo Moterų programa. Sociologinio tyrimo išvados remiamasi toliau planuojant priemones, skirtas stereotipams naikinti.

a)

121. Prie vyrų ir moterų vaidmens visose gyvenimo srityse stereotipų keitimo labai prisideda švietimo sistema. Tai pažymėta ir Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijose. Taigi siekiant lyčių nešališkumo bendrojo lavinimo sistemoje, švietimo ir mokslo ministro 2003 m. balandžio 9 d. įsakymu Nr. 452 patvirtinti reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui, kuriuose įtvirtinta, kad vienas iš vadovėlio vertinimo kriterijų – tolerantiškas lyčių vertinimas. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose I-X klasėms, patvirtintuose švietimo ir mokslo ministro 2003 m. liepos 9 d. įsakymu Nr. ISAK-1015 (toliau vadinama – Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai), nustatyta, kad mokykla ir mokytojas turi ugdyti pagarbą asmens orumui, žmogaus teisėms ir laisvėms. Moterų ir vyrų lygių galimybių klausimai nagrinėjami pilietinio ugdymo, dorinio ugdymo ir kituose vadovėliuose. Švietimo įstaigų darbuotojams rengiami seminarai, kvalifikacijos tobulinimo kursai lyčių lygybės klausimais. Pedagogų profesinės raidos centre surengti seminarai „Lyčių tolerancija švietime“, skirti mokyklų vadovams, socialiniams pedagogams, klasių auklėtojams, psichologams, dorinio ugdymo specialistams. Per metus pedagogams surengtas seminarų ciklas „Gyvenimo įgūdžiai“, per seminarus buvo nagrinėjami lyčių lygybės klausimai.

122. Pagal Bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus ugdomos vaikų vertybinės nuostatos, dedami vertybinių ir pozityvių asmeninių nuostatų pradmenų formavimo ir formavimosi pagrindai, ugdomas tolerantiškas požiūris į fizinius, religinius, socialinius, kultūrinius žmonių skirtumus. Doriniu auklėjimu, kaip integralia mokymo sritimi, siekiama ugdyti savęs, kaip asmens, savo individualybės nuovoką, suprantant, kad visi žmonės yra panašūs ir skirtingi, puoselėti pagarbą kiekvienam žmogui, pajusti savo ir kitų laisvę, orumą, vertę, ugdyti toleranciją kitiems ir kitokiems, suvokti savo ir priimti kito savitumą. Socialiniu ugdymu siekiama lavinti bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimus, pripažįstant skirtingas

nuomones ir įsitikinimus, nepažeidžiant kitų žmonių interesų, ugdyti tolerantišką požiūrį į žmonių skirtybes. Technologiniu ugdymu siekiama puoselėti vertybines nuostatas, skatinančias pagarbą kito nuomonei, savigarbą, atvirumą bendraujant ir bendradarbiaujant su kitais kūrybinėje ir praktinėje veikloje, neatsižvelgiant į lytį, sveikatos, socialinę būklę. Visas ugdymo turinys skirtas darniai prigimtinių vaiko galių plėtotei užtikrinti, asmeninei, socialinei, pažinimo ir kultūrinei kompetencijai, gebėjimui kritiškai mąstyti, spręsti problemas, mokytis visą gyvenimą ir tobulėti ugdyti.

123. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba per visus 5 savo veiklos metus dėjo ir deda daug pastangų, kad visuomenėje keistūsi stereotipiniai moters ir vyro įvaizdžiai. Tarnybos darbuotojai aktyviai dalyvauja radijo, televizijos laidose, propaguojančiose moterų ir vyrų lygybę, rengia susitikimus, seminarus, kitokius renginius su visuomene. Tarnybos darbuotojai aktyviai dalyvauja kitų įstaigų organizuojamuose renginiuose, supažindina jų dalyvius su Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymu, tarnybos veikla, analizuoja visuomenės informavimo priemonių kuriamus moters ir vyro įvaizdžius, domisi, kaip kinta moters ir vyro vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba per metus dalyvauja per 50 tokio pobūdžio renginių.

b)

124. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad sutuoktinių teisės šeimoje lygios. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.156 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 180 straipsnyje nustatyta, kad pagal šeimos pasirinkimą motinai (įmotei), tėvui (įtėviui), senelei, seneliui arba kitiems giminaičiams, faktiškai auginantiems vaiką, taip pat darbuotojui, paskirtam vaiko globėju, suteikiamos atostogos vaikui prižiūrėti, kol jam sueis treji metai. Atostogas galima imti visas iš karto arba dalimis. Darbuotojai, turintys teisę gauti šias atostogas, gali jas imti pakaitomis. Per šį atostogų laikotarpį paliekama darbo vieta (pareigos), išskyrus tuos atvejus, kai įmonė visiškai likviduojama. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba retkarčiais gauna vyrų skundus dėl galimybės pasinaudoti vaiko priežiūros atostogomis.

125. Sukurti palankias sąlygas moterims ir vyrams geriau derinti darbo ir šeimos pareigas ir taip didinti užimtumą – vienas prioritetinių tikslų tiek Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos, tiek Užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos. Svari papildoma paskata padėti dirbantiems tėvams, turintiems šeimoje priežiūros reikalingų asmenų ir siekiantiems sėkmingai išsilaikyti ir konkuruoti darbo rinkoje, yra Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos Nr. 156 dėl paramos dirbantiems vyrams, moterims, turintiems įsipareigojimų šeimai, ratifikavimas. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. spalio 17 d. įsakymu Nr. A1-160 patvirtintos Rekomendacijos darbdaviams ir darbuotojams jų susitarimu taikyti lanksčias darbo organizavimo formas suteikia galimybę naudotis lanksčiu darbo grafiku, derinti darbo laiką ir darbo vietą taip, kad tai atitiktų tiek darbdavių, tiek darbuotojų interesus.

6 straipsnis

126. Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendaciją, toliau pateikiama išsami informacija apie įstatyminę ir faktinę kovos su prekyba žmonėmis būklę Lietuvoje.

127. Lietuvos Respublikos Vyriausybė toliau vykdo nuoseklią ir kryptingą prekybos žmonėmis kontrolės ir prevencijos politiką, atitinkančią tarptautinės teisės nuostatas. Lietuvos Respublikos teisės aktai, susiję su prekybos žmonėmis prevencija ir kontrole, iš esmės atitinka tarptautinių teisės aktų, t.y. Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos, Europos Tarybos, Europolo, kitų tarptautinių organizacijų ir institucijų nustatytus prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės ir prevencijos reikalavimus. 2002 m. kovo 19 d. įstatymu Nr. IX-794 ratifikuota Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Ratifikuoti ir ją papildantys protokolai: 2003 m. kovo 25 d. įstatymu Nr. IX-1397 – Protokolas dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, 2003 m. balandžio 22 d. įstatymu Nr. IX-1525 – Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos ratifikuotas 2004 m. birželio 10 d. įstatymu Nr. IX-2269. Protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, preambulėje numatyta, kad veiksminga veikla siekiant užkirsti kelią prekybai žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, ir su ja kovoti reikalauja visapusiško tarptautinio požiūrio, taikytino kilmės, tranzito ir pristatymo šalyse, apimančio priemones, skirtas užkirsti kelią tokiai prekybai, nubausti prekiautojus ir apsaugoti prekybos aukas, įskaitant aukų žmogaus teisių, pripažintų tarptautiniu lygiu, apsaugą. 2002 m. birželio 4–5 d. Vilniuje vyko regioninis Vidurio ir Rytų Europos valstybių ministrų seminaras „Dėl Jungtinių Tautų konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą ir ją papildančių protokolų ratifikavimo paspartinimo“, kuriame aptarti Palermo konvencijos ir jos protokolų perkėlimo į nacionalinius įstatymus ypatumai. Stiprinamas bendradarbiavimas su Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuru Vienoje organizuoto nusikalstamumo, kovos su korupcija, narkomanijos prevencijos ir prekybos žmonėmis srityse. 2003 metais pradėta rengti Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis. Lietuva – Europos Tarybos valstybė narė aktyviai dalyvauja rengiant šią konvenciją. Konvenciją ketinama parengti 2005 metais.

128. Lietuvos pastangas kovoti su prekyba žmonėmis teigiamai įvertino Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamentas. Vadovaujantis 2000 metų Jungtinių Amerikos Valstijų įstatyme dėl prekybos žmonėmis ir smurto aukų apsaugos nustatytais minimaliais standartais prekybai žmonėmis panaikinti, Lietuva dvejus metus iš eilės (2001 ir 2002 metais)

priskirta pirmajai valstybių grupei, t.y. valstybių, kurios visiškai atitinka minėtuosius standartus. Tokį įvertinimą 2002 metais gavo tik 18 valstybių iš 90.

129. Griežta baudžiamoji atsakomybė už prekybą žmonėmis Lietuvos Respublikoje nustatyta dar 1998 metais. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujos redakcijos Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, kuris taip pat nustatė griežtą baudžiamąją atsakomybę už prekybą žmonėmis ir su tuo susijusius nusikaltimus. Kodekso 147 straipsnis „Prekyba žmonėmis“ asmeniui, kuris turėdamas tikslą gauti turtinės ar kitokios asmeninės naudos pardavė, pirkto ar kitaip perleido arba įgijo asmenį, nustato laisvės atėmimo iki aštuonerių metų bausmę. Kodekso 157 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad tas, kas pardavė, pirkto ar kitaip perleido arba įgijo mažametį vaiką, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų, o 2 dalyje nustatyta, kad tas, kas vertėsi prekyba mažamečiais vaikais, baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvejų iki dešimties metų.

130. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 1999–2003 metais Lietuvoje tirtos 62 prekybos žmonėmis bylos, iš jų 25 perduotos į teismą. Teisme išnagrinėta 12 bylų, nuteista 20 asmenų. Pagal 2002 metų baudžiamąsias bylas sulaikyti 66 įtariamieji, nustatytos 56 nukentėjusios moterys; 80 procentų nukentėjusiųjų – moterys iki 25 metų.

131. Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendaciją, kad bausmės, skirtos tik prostitutėms, skatina seksualinį moterų išnaudojimą, buvo toliau tobulinami teisės aktai, skirti kovai su prekyba žmonėmis, kurios aukomis dažniausiai tampa moterys ir vaikai. Sustiprinta atsakomybė už nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus dorovei. Lietuvos Respublikos įstatymai numato baudžiamąją atsakomybę už pelnymąsi iš kito asmens prostitucijos, įtraukimą asmens į prostituciją, administracinę atsakomybę – už asmens vertimąsi prostitucija. Atkreiptinas dėmesys, kad ir šie įstatymai nediferencijuoja šių teisės pažeidimų subjektų pagal lytį, o skirti tiek vyrams, tiek moterims. Būtina pabrėžti, kad Lietuvos Respublikoje vertimasis prostitucija nėra nusikalstama veika, todėl baudžiamoji atsakomybė už tai netaikoma. Atsakomybė už vertimąsi prostitucija numatyta Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 182¹ straipsnyje: „Vertimasis prostitucija užtraukia baudą nuo trijų šimtų iki penkių šimtų litų. Tokie pat veiksmai, padaryti asmens, bausto administracine nuobauda už šio straipsnio pirmojoje dalyje numatytą pažeidimą, užtraukia baudą nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio litų arba administracinį areštą iki trisdešimties parų.“

132. Vidaus reikalų ministerija parengė Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso atitinkamų straipsnių pakeitimus, suteikiančius galimybę prekybos žmonėmis aukas atleisti nuo atsakomybės už vertimąsi prostitucija ir patraukti administracinę atsakomybę asmenis, kurie naudojami šiomis paslaugomis. Itin svarbus siūlomas Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties pakeitimas, kuriuo siekiama įstatymiškai apibrėžti prekybos žmonėmis aukos sąvoką, kad Lietuvos teisinėje sistemoje ji būtų traktuojama vienodai.

133. Toliau tobulinama liudytojų ir nukentėjusiųjų nuo prekybos žmonėmis apsaugos sistema. Lietuvos Respublikoje galioja Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas, kuris taikomas tiek liudytojams, tiek prekybos žmonėmis aukoms, tiek jų artimiesiems. Šio įstatymo apibrėžtos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės gali būti skiriamos ir taikomos vykdant operatyvinę veiklą, ikiteisminio tyrimo metu, baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu, taip pat pasibaigus operatyvinei veiklai ar baudžiamosios bylos nagrinėjimui teisme. Vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, nukentėjusysis ar liudytojas papildomai gali prašyti prokurorą ar ikiteisminio tyrimo pareigūną taikyti jiems anonimiškumą.

134. Tarptautinis bendradarbiavimas kovojant su prekyba žmonėmis plėtojamas tarptautinių dvišalių sutarčių pagrindu. 2002 m. gegužės 7 d. įstatymu Nr. IX-868 ratifikuota Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Vokietijos Federacinės Respublikos Vyriausybės sutartis dėl bendradarbiavimo kovojant su organizuotu nusikalstamumu, terorizmu ir kitais sunkiais nusikaltimais (įsigaliojo 2002 m. birželio 12 d.). Šia sutartimi šalys įsipareigojo aktyviai bendradarbiauti kovodamos su įvairiais sunkiais nusikaltimais, tarp jų – prekyba žmonėmis ir sąvadavimu. 2002 m. vasario 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Švedijos Karalystės Vyriausybės susitarimas dėl bendradarbiavimo ir techninės pagalbos teisingumo ir vidaus reikalų srityje plėtros. Šiuo susitarimu šalys, suprasdamos, kad plintantis organizuotas nusikalstamumas, neteisėtas narkotinių ir psichotropinių medžiagų gabenimas, nelegali prekyba žmonėmis ir terorizmas kelia vis didesnę pavojų, kuriam įveikti reikia plataus masto ir veiksmingo tarptautinio bendradarbiavimo, ir vadovaudamosi lygiateisiškumo, abipusiškumo ir naudingumo abiem susitariančiosioms šalims principais, susitarė toliau glaudžiai bendradarbiauti. Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. birželio 13 d. įstatymu Nr. IX-951 ratifikavo Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Uzbekistano Respublikos Vyriausybės susitarimą dėl bendradarbiavimo kovojant su nusikalstamumu (įsigaliojo 2002 m. liepos 10 d.). Susitarime nurodyta, kad viena susitariančiųjų šalių bendradarbiavimo kryptis – kova su prekyba žmonėmis ir prostitucija. Susitarime numatytas šis šalių bendradarbiavimas: keitimasis informacija, kuri gali padėti užkirsti kelią nusikaltimui, jį atskleisti ir iširti, paramos teikimas tiriant nusikaltimų faktus, taip pat asmenų, organizacijų, įstaigų ir įmonių veiklą, tikrinant asmenis, daiktus ir dokumentus pagal atitinkamas įskaitas, keitimasis darbo patirtimi, be kita ko, organizuojant stažuotes, konsultacijas ir seminarus. Iš viso Lietuva pagal dvišales tarptautines sutartis bendradarbiauja šioje srityje su 16 valstybių (Latvija, Estija, Lenkija, Rusija, Ukraina, Baltarusija, Moldova, Azerbaidžanu, Uzbekistanu, Kazachstanu, Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, Kinija, Švedija, Suomija, Vokietija, Vengrija). Jau pasirašyta ir pateikta ratifikuoti Lietuvos Respublikos Seimui dvišalė tarptautinė sutartis su Armėnija.

135. Lietuva aktyviai prisideda prie regioninio bendradarbiavimo kovojant su prekyba žmonėmis, kadangi šios problemos neįmanoma išspręsti vienos valstybės jėgomis.

Bendradarbiaujama tiek Europos Sąjungos, tiek Europos Tarybos, tiek Šiaurės ir Baltijos valstybių mastu.

136. Pirmininkaudama Europos Tarybai, Lietuva nustatė pirmininkavimo prioritetus – kovą su prekyba žmonėmis ir moterų teises. Europos Tarybos Ministrų Komitetas 2003 metais priėmė sprendimą parengti Europos Tarybos konvencijos dėl kovos su prekyba žmonėmis projektą. Atsižvelgiant į tai, kad dauguma tarptautinių teisės aktų šiais klausimais iš esmės orientuoti į baudžiamąją teisę, būsimosios konvencijos esmė – prekybos žmonėmis aukų žmogaus teisių apsauga, ypač lyčių lygybės požiūriu. Lietuva aktyviai palaikė šį sprendimą ir skyrė ekspertus dalyvauti rengiant konvenciją. Atsižvelgiant į svarstomos konvencijos svarbą, jos nuostatų ryšį su įvairių nacionalinių institucijų kompetencija, konvencijos projektas pateiktas svarstyti visoms suinteresuotoms Lietuvos valstybės institucijoms ir nevyriausybinėms organizacijoms.

137. Lietuvoje 2003 m. lapkričio 24 d. lankėsi Europos Tarybos žmogaus teisių komisaras Alvaro Gil Robles. Vizito metu ir savo rekomendacijose, parengtose po vizito, komisaras skyrė nemažą dėmesio prekybos žmonėmis klausimams, ypač aukų teisių apsaugai. Lietuvos kompetentingos institucijos savo veikloje atsižvelgia į komisaro pateiktas rekomendacijas.

138. Šiaurės ir Baltijos valstybės aktyviai bendradarbiauja. Lietuvoje 2001 m. birželio 15–17 d. vyko tarptautinė konferencija „WoMen and Democracy“. Konferencijoje dalyvavo 600 dalyvių iš Šiaurės ir Baltijos valstybių, JAV, Baltarusijos, Vokietijos, Lenkijos, tarptautinių organizacijų. Per konferenciją 2001 m. birželio 15 d. įvyko neformalus Šiaurės ir Baltijos valstybių už lyčių lygybės klausimus atsakingų ministrų susitikimas, kuriame nuspręsta organizuoti Šiaurės ir Baltijos valstybėse informacinę kampaniją prieš prekybą moterimis tuo pat metu. Informacinę kampaniją parėmė Šiaurės Valstybių Ministrų Taryba ir nacionalinės vyriausybės. Kampanija vyko 2002–2003 metais. Kampanijos, vykusios Lietuvoje, pagrindiniai tikslai buvo atkreipti visuomenės dėmesį į prekybos žmonėmis problemą, informuoti rizikos grupes apie prekybos žmonėmis pavojus, organizuoti mokymą valstybės institucijų, savivaldybių, nevyriausybinių organizacijų atstovams, policijos pareigūnams, pedagogams, žurnalistams. Kampanija visų pirma skirta nuošalesnių savivaldybių gyventojams, ypač stokojantiems informacijos apie prekybos žmonėmis pavojus. Parengti ir išleisti informaciniai plakatai, lankstinukai. Išleista ir išplatinta knyga „Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje“, metodinis leidinys socialiniams pedagogams „Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams. Prevencinės veiklos aspektai“, prevencinis leidinys jaunimui „Tavo teigiamas kelias“. Šiaurės ir Baltijos valstybių lyčių lygybės, teisingumo ir vidaus reikalų ministrai 2003 m. balandžio 9 d. priėmė pareiškimą prieš prekybą žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, ir rekomendacijas, kokių tolesnių bendrų veiksmų imtis kovojant su šiuo reiškiniu.

139. Lietuvos delegacija 2003 m. lapkričio 27–28 d. dalyvavo Švedijoje (Stokholme) vykusiame Šiaurės ir Baltijos valstybių aukšto politinio lygio specialiosios paskirties kovos su prekyba žmonėmis pajėgų (darbo grupės) pirmajame posėdyje, kuriame numatyti naujos

darbo grupės tikslai – atkreipti politikų dėmesį į kovos su prekyba žmonėmis, ypač prostitucija, seksualiniu išnaudojimu, prievartiniu darbu problemas ir užtikrinti, kad visos įmanomos šių reiškinių užkardymo priemonės būtų vykdomos. Pritarta ir pasiūlymui reguliariai vertinti esamą padėtį, keistis informacija, rezultatais, geriau koordinuoti bendrą veiklą vietiniu, regioniniu ir tarptautiniu lygmeniu.

140. Baltijos Asamblėja 2003 m. lapkričio 29 d. priėmė rezoliuciją dėl prekybos moterimis ir vaikais, kurioje Baltijos valstybių parlamentai ir vyriausybės kviečiami parengti visose Baltijos valstybėse suderintus teisės aktus dėl kovos su prostitucija, taip pat sekso paslaugų pirkimo kriminalizavimo; derinti teisėsaugos institucijų veiksmus, žiūrėti, kad priimtos teisės normos būtų įgyvendinamos bendradarbiaujant su nevyriausybinėmis moterų organizacijomis, šviesti visuomenę lyčių lygybės klausimais, kad būtų išgyvendintos patriarchalinės nuostatos ir prietarai; tobulinti mokyklų programas, atsižvelgiant į lyčių lygybę, vidurinėse mokyklose sparčiau diegti lytinį auklėjimą; imtis priemonių sekso paslaugų reklamai ir skelbimams išgyvendinti.

141. Baltijos Jūros Valstybių Tarybos (BJVT) Organizuoto nusikalstamumo darbo grupėje sudaryta ekspertų grupė prekybos moterimis problemai spręsti. 2003 metų liepą–2004 metų liepą Lietuva, pirmininkaudama BJVT demokratinių institucijų darbo grupei, numatė, kad vienas jos pirmininkavimo prioritetų – kova su prekyba žmonėmis. Užsienio reikalų ministerija 2004 m. kovo 30 d. surengė tarptautinį seminarą „Prekyba žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais: teisiniai aspektai“. Seminare dalyvavo apie 50 ekspertų iš Šiaurės ir Baltijos valstybių, Rusijos Federacijos, Lenkijos, Vokietijos, JAV, Ukrainos, Moldovos ir Baltarusijos, taip pat Europos Tarybos, Jungtinių Tautų vystymo programos ir Tarptautinės migracijos organizacijos atstovai. Seminare aptartos esamos ir rengiamos tarptautinės teisės normos, nacionalinė baudžiamosios atsakomybės už prekybą žmonėmis taikymo praktika, taip pat teisiniai prekybos žmonėmis aukų teisių apsaugos aspektai.

142. Lietuvos delegacija pateikė Žmogaus teisių komisijos 59-ojoje sesijoje (2003 metais) ir 60-ojoje sesijoje (2004 metais) bendrą aštuonių valstybių pareiškimą dėl Šiaurės ir Baltijos valstybių bendradarbiavimo kovojant su prekyba žmonėmis.

143. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija 2003 metais priėmė kovos su prekyba žmonėmis veiksmų planą, kuriame pateiktos rekomendacijos ir geros patirties pavyzdžių valstybėms narėms, taip pat ESBO sekretoriato ir institucijų veiklos kovojant su prekyba žmonėmis gairės. Dokumentas apima pagrindinius kovos su prekyba žmonėmis aspektus – tyrimą, teisėsaugą ir baudžiamąjį persekiojimą, prevenciją, nukentėjusiųjų apsaugą ir paramą jų reintegracijai. Taip pat numatyta kasmet Vienoje rengti kovos su prekyba žmonėmis nacionalinių koordinatorių ar ekspertų susitikimus, kuriuose bus keičiamasi patirtimi ir informacija, užmezgami dalykiniai ryšiai, numatomi bendradarbiavimo prioritetai. Lietuva remia nurodytąjį veiksmų planą ir jo įgyvendinimo mechanizmo sukūrimą ESBO sekretoriato.

144. Užsienio reikalų ministerija 2002–2004 metais per Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ir konsulines įstaigas skatina tarptautinį bendradarbiavimą – aktyviau keistis informacija, susijusia su prostitucija ir prekyba žmonėmis, su valstybių, pasirašiusių

teisinės pagalbos sutartis, atitinkamomis teisėsaugos institucijomis. Visa gaunama informacija perduodama Lietuvos policijos informacijos centrui. Lietuvos Respublikos diplomatinė atstovybių ir konsulinių įstaigų pareigūnai rengia specialius susitikimus su buvimo valstybių Užsienio reikalų ministerijos ir Vidaus reikalų ministerijos kompetentingais pareigūnais. Per susitikimus aptariami prekybos žmonėmis, prostitucijos kontrolės ir prevencijos klausimai, dalijamasi darbo patirtimi. Gaunamą medžiagą apie kitų valstybių patirtį, susijusią su prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrole ir prevencija, Užsienio reikalų ministerija perduoda kompetentingoms institucijoms. Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ir konsulinės įstaigos nuolat teikia konsulinę pagalbą prekybos žmonėmis aukoms, norinčioms sugrįžti į Lietuvą: 2003 metais tokia pagalba suteikta 19 asmenų (iš jų 5 vyrams), 2004 metų I ketvirtį – vienai moteriai.

145. Užsienio reikalų ministerija 2002 metais parengė nevyriausybinę organizacijų ir centrų, galinčių suteikti pagalbą prostitucijos aukoms užsienio valstybėse, sąrašą. Šiame sąrašė nurodyta daugiau nei 500 nevyriausybinę organizacijų ir centrų, į kuriuos gali kreiptis prostitucijos ir prekybos žmonėmis aukos užsienio valstybėse. Užsienio reikalų ministerija taip pat parengė Lietuvos Respublikos diplomatinė atstovybių ir konsulinių įstaigų užsienio valstybėse pareigūnams metodines rekomendacijas, kaip teikti pagalbą prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms.

146. Prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, problemos įvairiais aspektais nagrinėjamos daugybėje programų, projektų ir priemonių, taip pat Europos Sąjungos EQUAL programoje. Pagal Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą išanalizuoti tarptautiniai ir Lietuvos teisės aktai, numatytos tolesnės jų tobulinimo kryptys ir parengtos atitinkamos rekomendacijos, ypač susijusios su prekybos žmonėmis aukų apsauga ir pagalba joms.

147. Įgyvendinama Prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencinė švietimo 2003–2004 metų programa, patvirtinta siekiant mokyklose diegti prevencinio švietimo programą, sudaryti ankstyvosios prekybos žmonėmis prevencijos sąlygas ir stiprinti tarpžinybinį bendradarbiavimą. Įgyvendindama šią programą, Švietimo ir mokslo ministerija atlieka prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencijos darbą švietimo įstaigose, rengia specialistus, kurie gebėtų teikti pagalbą nukentėjusiems vaikams ar jų artimiesiems. Siekiama parengti ir Lietuvos mokyklose įdiegti prevencinio švietimo programą, supažindinti jaunimą, ypač merginas, su prostitucijos keliamais pavojais, ugdyti jų dorovines nuostatas. Numatyta plėsti konsultavimo paslaugų, teikiamų rizikos grupių vaikams ir jų tėvams, sistemą, parengti ir įgyvendinti priemonės pedagoginių ir psichologinių, socialinių, teisinių ir medicinos konsultacijų veiklai gerinti – teikti reikiamą pagalbą rizikos grupių vaikams ir jų tėvams. Visų tipų švietimo įstaigose rengiamos paskaitos apie pavojus, susijusius su prekyba žmonėmis ir prostitucija. Ankstyvosios prevencijos tikslais parengtas ir išleistas „Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas“, skirtas pradinukų socialiniams įgūdžiams ugdyti.

148. Nuo 2003 m. liepos 1 d. (6 savivaldybėse) vykdoma bandomoji Prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukų psichologinės reabilitacijos, profesinio orientavimo ir užimtumo

2003–2004 metų programa, siekiant sudaryti sąlygas prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms sugrįžti į darbo rinką, skatinti prekybos moterimis ir prostitucijos aukas ieškoti darbo, suteikti joms profesinę kvalifikaciją, bendruosius gebėjimus, juos tobulinti. Pirmasis programos įgyvendinimo etapas 2003 metais skirtas specialistams, dirbsiantiems su prekybos moterimis aukomis, rengti, bendradarbiavimo su organizacijomis, teikiančiomis socialinę pagalbą, tinklui sukurti, bandomajai programai įgyvendinti 2 savivaldybėse. Norą dalyvauti programoje 2003 metais pareiškė 4 prekybos moterimis aukos, surengtos 7 konsultacijos. Viena programos dalyvė nusprendė lankyti Darbo galimybių programą, skirtą ilgalaikiams bedarbiams sugrąžinti į darbo rinką. Viena konsultuojamoji pasiryžo įgyti paklausą darbo rinkoje turinčią profesiją Darbo rinkos mokymo centre.

149. Lietuva pirmoji regione priėmė ir sėkmingai vykdo kompleksinę Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002–2004 metų programą. Programoje numatytas kompleksas teisinių, organizacinių, švietimo, socialinės reabilitacijos, pagalbos, prevencijos ir kitokių kovos su prekyba žmonėmis ir prostitucija priemonių. Šios programos pagrindiniai tikslai – kompleksiškai šalinti prekybos žmonėmis ir prostitucijos priežastis ir sąlygas, sukurti prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencijos priemonių sistemą, griauti nusikalstamų grupių, susivienijimų, kurie verčiasi prostitucijos ir prekybos žmonėmis organizavimu, tinklus, užtikrinti pagalbą prekybos žmonėmis aukoms ir jų apsaugą. Vykdamas programos įgyvendinimo priemones, tobulinami įstatymai, atliekami moksliniai ir analitiniai tyrimai, gerinamas švietimas, prevencija, prekybos žmonėmis aukų socialinė integracija, įgyvendinamos organizacinės taktinės kovos su prekyba žmonėmis organizuojančiomis struktūromis priemonės. Programos įgyvendinimui koordinuoti ir monitoringui atlikti sudaryta darbo grupė iš ministerijų ir nevyriausybinių organizacijų atstovų, vadovaujama Vidaus reikalų ministerijos. Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002–2004 metų programos priemonių įgyvendinimo ataskaita kas pusmetį teikiama Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Programai įgyvendinti iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto skirta daugiau nei 3 mln. litų.

150. Įgyvendindama Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002–2004 metų programą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ypač daug dėmesio skiria nevyriausybinių organizacijų, šviečiančių potencialias ir faktines prekybos žmonėmis aukas, teikiančių joms socialinę, psichologinę ir kitokią nematerialiąją bei materialiąją pagalbą, iniciatyvų skatinimui ir finansavimui. Jau treči metai finansuojami nevyriausybinių organizacijų, savivaldybių projektai, skirti socialinei pagalbai prekybos žmonėmis aukoms, jų reintegracijai į visuomenę, taip pat prevenciniam ir švietėjiškam darbui. Pripažintina, kad nevyriausybinių organizacijų šiai problemai skiria vis daugiau dėmesio – 2002 metais projektus pateikė 5 nevyriausybinių organizacijų, 2004 metais – jau 25. Iš viso per 2002–2004 metus finansuoti 28 projektai, skirti pagalbai prekybos žmonėmis aukoms ir jų reintegracijai į visuomenę. Per trejus metus tam skirta daugiau kaip 200 tūkst. litų.

151. Atsižvelgiant į tai, kad prekybos žmonėmis ir prostitucijos problemos dar neišspręstos, parengtas Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2005–

2007 metų programos projektas, nes ketinama toliau vykdyti šių reiškinių prevencijos ir kontrolės priemones.

152. Veiksmingas nurodytųjų programų, priemonių, projektų įgyvendinimas atitinka Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto baigiamųjų išvadų 36 punktą, rekomenduojantį tobulinti prostitucijos ir prekybos moterimis aukų reintegraciją į visuomenę.

153. Tobulinamas institucinis mechanizmas, institucijų, ypač teisėtvarkos ir teisėsaugos pareigūnų, gebėjimai. Siekiant kuo geriau atskleisti prekybos žmonėmis atvejus, nuo 2003 metų Lietuvos kriminalinės policijos biuro organizuoto nusikalstamumo bylas tiriantis padalinys ir teritorinių policijos įstaigų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padaliniai ėmė specializuotis tirdami prekybos žmonėmis bylas: įsteigtos specializuotos prekybos žmonėmis tyrimo grupės arba paskirti atsakingi pareigūnai.

154. Siekiant užtikrinti operatyvų tarptautinį bendradarbiavimą tiriant nusikalstamas veikas, taip pat prekybą žmonėmis, su užsienio valstybių teisėsaugos institucijomis nusikaltėlių ir dingusių be žinios asmenų paieškos klausimais bendradarbiaujama per Interpolo Lietuvos nacionalinį biurą. Lietuvos policijoje 2003 metais sudaryta nuolatinė darbo grupė, kuriai pavesta užtikrinti informacijos teikimą vykdant Interpolo generalinio sekretoriato koordinuojamą „Red Routes“ operaciją. Remdamosi šios operacijos planu, dalyvaujančios šalys Interpolo analitiniam žvalgybos padaliniui teikia informaciją apie tyrimus, susijusius su prekyba moterimis, siekiant jas seksualiai išnaudoti.

7 straipsnis

a) ir b)

155. Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto pastabas dėl aktyvesnio moterų dalyvavimo šalies politiniame gyvenime, valdymo struktūrų veikloje ir priimant visų lygių sprendimus, pagal Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą surengtas sociologinis tyrimas, skirtas nustatyti moterų dalyvavimo politinėje veikloje, visuomeniniame gyvenime, siekio turėti vadovaujančius postus veiksnius ir motyvus. Tyrimą atliko Rinkos ir viešosios nuomonės tyrimo kompanija „Baltijos tyrimai“. Tyrimo rezultatai, išvados ir rekomendacijos sudaro pagrindą vykdyti tolesnę kryptingą veiklą, projektus ir priemones, skirtus moterų dalyvavimui politinėje veikloje ir sprendimų priėmimo procesuose skatinti.

156. Nuo 2002 metų įgyvendinamas projektas „Daugiau Lietuvos moterų politikoje“, remiamas Švedijos tarptautinės plėtros agentūros (SIDA) ir Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos lėšomis, plačiai žinomas pavadinimu MILDA (Moterų iniciatyva Lietuvoje demokratijai augti). Projekto partneriai – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Kauno moterų užimtumo informacijos centras ir Švedijos konsultacijų firma „Sprangbradan Utvecklingkonsulter AB“. Projekto tikslas – subalansuoti lyčių atstovavimą priimant politinius sprendimus, stiprinti moterų politikų ir nevyriausybinų organizacijų bendradarbiavimą, tobulinti moterų politinę kompetenciją ir gebėjimus, gerinti visuomenės supratimą apie lyčių lygybę priimant sprendimus, keisti moterų dalyvavimo politikoje ir

sprendimų priėmimo procesuose stereotipus, stiprinti institucinių lyčių lygybės mechanizmų vyriausybės lygmeniu gebėjimus lyčių lygybės srityje. Per dvejus projekto įgyvendinimo metus pasiekta akivaizdžiai teigiamų rezultatų. Įgyvendinant projektą dalyvavo 513 moterų, įgyvendinta net 12 priemonių (mokymas, seminarai, konferencijos, pažintiniai studijų vizitai). Apie projekto kokybę liudija ir tas faktas, kad 2002 metais vykusiuose savivaldybių tarybų rinkimuose dalyvavo 50 projekto dalyvių, iš jų išrinkta 12 moterų. Pagal projektą 2003 metų vasarį organizuota konferencija „Vyrų vaidmens kaita“; 2003 metų kovą surengtas seminaras žurnalistėms, kuriame dalyvavo 17 žurnalisčių. 2003 metų birželį organizuota Švedijoje pažintinė programa, kurioje dalyvavo 12 valstybės tarnautojų, 2003 metų rugpjūtį surengtame „Mentoringo“ seminare dalyvavo 5 politikės ir 10 mokytinių.

157. Šio ir kitų projektų bei priemonių rezultatai teigiamai atsiliepė 2004 m. birželio 13 d. vykusių rinkimų į Europos Parlamentą rezultatams – iš 13 vietų, skirtų Lietuvai Europos Parlamente, 6 vietas laimėjo moterys (viena moteris dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų vietos atsisakė, todėl galutinis rezultatas – 5 moterys iš 13), mat į pirmąsias vietas laimėjusių partijų sąrašuose buvo įrašyta daugiau moterų, be to, kai kurios moterys reitinguojant gavo aukštesnę vietą nei partijų sąrašuose. Tai rodo visuomenės požiūrio į moteris aukščiausiuose postuose kaitą, projektų veiklos rezultatyvumą ir poveikį. 2004 m. birželio 13 d. įvyko ir Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų pirmasis ratas. Tarp penkių kandidatų į Prezidento postą buvo dvi moterys. Į antrąjį rinkimų ratą pirmą kartą Lietuvos istorijoje pateko moteris, pralaimėjusi varžovui labai nedideliu balsų skirtumu.

158. Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pastebėjo, kad Lietuvoje mažai moterų išrinkta į savivaldybių tarybas ir Lietuvos Respublikos Seimą. Moterys 2000–2004 metais sudarė tik 10,6 procento visų Lietuvos Respublikos Seimo narių, iš jų 6 (43 procentai) moterys vadovavo Lietuvos Respublikos Seimo komisijoms. Iki 2003 metų vienam Lietuvos Respublikos Seimo komitetui vadovavo moteris. Priemonės, kurių imtasi, lėmė palankesnius subalansuoto lyčių atstovavimo požiūriu rinkimų rezultatus. 2004 m. spalio 31 d. paskelbti galutiniai 2004 metų rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą rezultatai: 20,57 procento moterų ir 79,43 procento vyrų. Pirmą kartą nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos Respublikos Vyriausybėje (2001–2004 metais) 3 ministrės. Nuo 2004 metų gegužės jų liko dvi. Trečioji moteris ministrų kabinete, finansų ministrė, Lietuvos deleguota į Europos Komisijos komisarės pareigas. Pažymėtina, kad moteris į Europos Komisiją delegavo nedaug Europos Sąjungos valstybių narių. Europos žmogaus teisių teismo teisėja iš Lietuvos Respublikos taip pat paskirta moteris. Po 2002 metais vykusių savivaldybių tarybų rinkimų 20,6 procento savivaldybių tarybų narių – moterys. Vis dėlto tenka pripažinti, kad 2003 metais merėmis išrinktos 2 moterys (iš 60 merų).

c)

159. Dalyvavimas politiniame, visuomenės ir valstybės gyvenime laikytinas ne tik moterų tikslų ir interesų realizavimo priemone, bet ir rodikliu, kuris parodo, kaip įgyvendinamas lyčių lygybės ir nediskriminavimo dėl lyties principas.

160. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsnyje numatyta piliečių teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, detalizuoja įstatymai. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas (2004 m. sausio 22 d. Nr. IX-1969) reglamentuoja juridinių asmenų, kurių teisinė forma yra asociacija, steigimą, valdymą, veiklą, pertvarkymo, pabaigos (reorganizavimo ir likvidavimo) ypatumus. Įstatymo 2 straipsnyje numatyta, kad asociacija – tai savo pavadinimą turintis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo („asociacija“, „visuomeninė organizacija“, „susivienijimas“, „konfederacija“, „sąjunga“, „draugija“ ar kita), kurio tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti ar tenkinti kitus viešuosius interesus. Įstatymo 4 straipsnyje nustatyta, kad asociacijos steigėjais gali būti 18 metų sulaukę veiksniūs fiziniai asmenys ir (ar) juridiniai asmenys, sudarę asociacijos steigimo sutartį. Minimalus asociacijos steigėjų skaičius yra trys. Pažymėtina, kad šis įstatymas numato tik minimalų steigėjų skaičių, tačiau neriboja asociacijų steigimo lyties pagrindu. Tiek moterys, tiek vyrai turi vienodą teisę steigti asociacijas savo interesams, nepažeidžiantiems Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, tenkinti. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatyme (2004 m. kovo 23 d. Nr. IX-2072) įstatymas išdėstytas nauja redakcija (dabar – Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas). Šio įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę laisvai jungtis į politines partijas, dalyvauti jų veikloje ir iš jų išstoti, o 5 straipsnyje nustatyta, kad politinės partijos steigėjais ir nariais gali būti Lietuvos Respublikos piliečiai, sulaukę 18 metų. Įstatymas neriboja narystės politinėje partijoje lyties pagrindu, taip pat nenustato suvaržymų dėl lyties steigiant partiją.

161. Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymo pakeitimo įstatyme (2004 m. sausio 27 d. Nr. IX-1977) įstatymas išdėstytas nauja redakcija. Įstatymas reglamentuoja viešųjų įstaigų steigimą, valdymą, veiklą, reorganizavimą, pertvarkymą ir likvidavimą. Naujos redakcijos Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymo 2 straipsnyje nustatyta, kad viešoji įstaiga – tai pagal šį ir kitus įstatymus įsteigtas pelno nesiekiantis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas – tenkinti viešuosius interesus vykdant visuomenei naudingą veiklą. Šio įstatymo 4 straipsnio 1 dalis nustato, kad viešosios įstaigos steigėjai gali būti valstybės ar savivaldybės institucijos ir kiti iš įstaigos veiklos nesiekiantys sau naudos asmenys, sudarę viešosios įstaigos steigimo sutartį. Steigėjų skaičius neribotas. Pažymėtina, kad ir šis įstatymas, sudarantis teises sąlygas tobulinti viešuosius interesus, nenumato apribojimų dėl lyties steigiant viešąsias įstaigas ir vykdant konkrečią visuomenei svarbią ir (ar) naudingą veiklą.

162. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 3 straipsnio 3 punktas įpareigoja valstybės institucijas įstatymų nustatyta tvarka remti visuomeninių organizacijų, viešųjų įstaigų, asociacijų ir labdaros fondų programas, kurios padeda įgyvendinti moterų ir vyrų lygias galimybes. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir nevyriausybine organizacija Kauno moters užimtumo centru 2003 metais įsteigė viešąją įstaigą Lygių galimybių plėtros centrą, kurio paskirtis – skleisti lyčių lygybės idėjas ir siekti proporcinio moterų ir vyrų dalyvavimo

visuomeniniame gyvenime. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba 2003 metais dalyvavo įgyvendinant 10 bendrų projektų su Lietuvos ir užsienio valstybės institucijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, kurių tikslas – skatinti moteris aktyviau dalyvauti šalies politiniame, ekonominiame gyvenime, supažindinti visuomenę su proporcingo lyčių dalyvavimo priimančiais sprendimus svarbia, aptarti valstybės ir savivaldybių biudžeto formavimo atsižvelgiant į lyčių poreikius principus, ugdyti lygių galimybių suvokimą, kelti teisinės kultūros lygį.

8 straipsnis

163. Lietuvos Respublikos teisės aktai neriboja moterų teisių lygiomis sąlygomis eiti pareigas diplomatinėje tarnyboje ir atstovauti Lietuvai tarptautinių santykių srityje. Lietuvos Respublikos Vyriausybė pasiūlė buvusią finansų ministrę kandidatę į Europos Komisijos komisarės postą, ir šiuo metu ji sėkmingai eina šias pareigas. Europos žmogaus teisių teismo teisėja iš Lietuvos taip pat paskirta moteris.

164. Kiek moterų diplomatinėje tarnyboje, pateikta lentelėje:

Moters diplomatinėje tarnyboje 2000–2004 metais

	Darbuotojai		
	iš viso	iš jų moterų	
		iš viso	procentas
2000 metų gruodis			
Darbuotojai, dirbantys diplomatinėje tarnyboje	357	144	40
Darbuotojai, dirbantys diplomatinį darbą užsienyje	170	57	34
Atstovybių vadovai	37	5	13
2001 metų gruodis			
Darbuotojai, dirbantys diplomatinėje tarnyboje	364	143	39
Darbuotojai, dirbantys diplomatinį darbą užsienyje	179	58	32
Atstovybių vadovai	40	4	10
2002 metų gruodis			
Darbuotojai, dirbantys diplomatinėje tarnyboje	376	149	40
Darbuotojai, dirbantys diplomatinį darbą užsienyje	184	67	36
Atstovybių vadovai	42	5	12
2003 metų gruodis			
Darbuotojai, dirbantys diplomatinėje tarnyboje	392	162	41
Darbuotojai, dirbantys diplomatinį darbą užsienyje	208	82	39
Atstovybių vadovai	44	6	14

	Darbuotojai		
	iš viso	iš jų moterų	
		iš viso	procentas
2004 metų kovas			
Darbuotojai, dirbantys diplomatinėje tarnyboje	395	165	42
Darbuotojai, dirbantys diplomatinį darbą užsienyje	206	84	41
Atstovybių vadovai	44	6	14

9 straipsnis

1 dalis

165. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. rugsėjo 17 d. priimto Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 3 straipsnyje nustatyta Lietuvos Respublikos piliečių teisinė padėtis, nustatyta, kad Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas socialines ekonomines, politines ir asmenines teises bei laisves, kurias skelbia ir garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymai, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Ir šiame, ir kituose įstatymo straipsniuose moterų ir vyrų – Lietuvos Respublikos piliečių – teisinė padėtis yra traktuojama vienodai.

166. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 7 straipsnyje nustatyti pilietybės įgijimo būdai. Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimus, įgyvendinus teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę, suteikus Lietuvos Respublikos pilietybę (natūralizacija), optavimo būdu ar kitais Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais pagrindais, kitais šio įstatymo numatytais pagrindais (pavyzdžiui, pilietybė suteikiama išimties tvarka Respublikos Prezidento dekretu).

167. Nei Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 12 straipsnyje, nustatančiame Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo sąlygas, nei 13 straipsnyje, kuriame pateiktas sąrašas aplinkybių, dėl kurių Lietuvos Respublikos pilietybė neteikiama, nenumatyti jokie diskriminacijos dėl lyties kriterijai, kurie sudarytų sąlygas skirtingai traktuoti moteris ir vyrus, suteikiant ar atsisakant suteikti jiems Lietuvos Respublikos pilietybę. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 12 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad asmeniui, kuris įvykdė šiame straipsnyje numatytas pilietybės suteikimo sąlygas (išlaikė valstybinės kalbos egzaminą, nuolat gyvena Lietuvos Respublikos teritorijoje pastaruosius dešimt metų, turi legalų pragyvenimo šaltinį Lietuvos Respublikos teritorijoje, išlaikė Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminą, yra asmuo be pilietybės arba pilietis tokios valstybės, pagal kurios įstatymus Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo atveju prarandama tos valstybės pilietybė, ir raštu praneša apie savo sprendimą atsisakyti turimos kitos valstybės pilietybės, kai jam bus suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė), Lietuvos Respublikos pilietybė suteikiama atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos interesus.

168. Pažymėtina ir tai, kad Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 17 ir 18 straipsniuose, numatančiuose atitinkamai teisės į Lietuvos Respublikos pilietybę išsaugojimą ir Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo pagrindus, įtvirtinti bendri moterims ir vyrams pilietybės išsaugojimo ar netekimo pagrindai. Įstatymo 19 straipsnis suteikia teisę bet kurios lyties asmeniui – Lietuvos Respublikos piliečiui – atsisakyti Lietuvos Respublikos pilietybės.

169. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 4 straipsnis įtvirtina Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo sudarant ir nutraukiant santuoką principą. Jeigu Lietuvos Respublikos pilietis yra sudaręs santuoką su asmeniu, kuris yra kitos valstybės pilietis arba asmuo be pilietybės, taip pat tokią santuoką nutraukęs, sutuoktinių pilietybė savaime nepasikeičia. Tai reiškia, kad santuoka su užsieniečiu automatiškai nepadaro moters – Lietuvos Respublikos pilietės – kitos (sutuoktinio) valstybės piliete ar asmeniu be pilietybės.

2 dalis

170. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas reglamentuoja ir vaikų pilietybės klausimus. Įstatymo 8 straipsnyje įtvirtintas *ius sanguinis* principas, t.y. numatyta, kad vaikas, kurio abu tėvai jo gimimo metu buvo Lietuvos Respublikos piliečiai, yra Lietuvos Respublikos pilietis, nesvarbu, ar gimė Lietuvos Respublikos teritorijoje, ar už jos ribų.

171. Vaikų, kurių vienas iš tėvų yra Lietuvos Respublikos pilietis, pilietybės klausimai sprendžiami taip, kad jeigu vaiko tėvai turi ne tą pačią pilietybę ir vaiko gimimo metu vienas iš jų buvo Lietuvos Respublikos pilietis, vaikas yra Lietuvos Respublikos pilietis, jeigu jis gimė Lietuvos Respublikos teritorijoje. Jeigu vaiko tėvai turi ne tą pačią pilietybę ir vaiko gimimo metu vienas iš jų buvo Lietuvos Respublikos pilietis, vaiko, gimusio už Lietuvos Respublikos ribų, pilietybė, iki jam sukaks 18 metų, gali būti nustatoma pagal tėvų susitarimą. Vaikas, kurio vienas iš tėvų vaiko gimimo metu buvo Lietuvos Respublikos pilietis, o kitas – asmuo be pilietybės arba nežinomas, yra Lietuvos Respublikos pilietis, neatsižvelgiant į vaiko gimimo vietą. Asmenų be pilietybės, nuolat gyvenančių Lietuvoje, vaikas, gimęs Lietuvos Respublikos teritorijoje, įgyja Lietuvos Respublikos pilietybę. Jeigu Lietuvos Respublikos teritorijoje randamas vaikas, kurio abu tėvai nežinomi, toks vaikas laikomas gimusiu Lietuvos Respublikos teritorijoje ir yra Lietuvos Respublikos pilietis, jeigu nepaaiškėja aplinkybės, dėl kurių vaikas įgytų kitokį statusą.

10 straipsnis

172. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme įtvirtintas lygių galimybių principas. Švietimo sistema kiekvienam asmeniui laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo ir pirmosios kvalifikacijos įgijimą, sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 4 straipsnis taip pat nustato švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų pareigą įgyvendinti moterų ir vyrų lygias teises: priimant moteris ir vyrus į visas švietimo ir mokslo įstaigas; skiriant stipendijas ir teikiant kreditus; parenkant mokymo programas; vertinant jų žinias. Švietimo sistema yra atvira Lietuvos gyventojams, ji numato tenkinti įvairaus amžiaus grupių ir lyčių poreikius.

173. Moterys Lietuvoje turi aukštesnį išsilavinimą nei vyrai. Bendrojo lavinimo mokyklose berniukų ir mergaičių – po 50 procentų, tačiau aukštojo išsilavinimo labiau linkusios siekti merginos (studentių visose mokymosi pakopose – per 60 procentų). Taigi vaikinai dažniausiai mokosi pagrindinėse ir profesinėse mokyklose, o merginos – aukštesniosiose mokyklose (per 63 procentus). Didžiumoje valstybių dar pirmojoje aukštųjų mokyklų studijų pakopoje vyrų daugiau negu moterų. Lietuvoje visose studijų pakopose (pastaruoju metu – net doktorantūroje) moterų studijuoja daugiau negu vyrų.

174. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme įtvirtintas lygių galimybių principas garantuoja moterų ir vyrų lygių teisių įgyvendinimą švietimo sistemoje. Švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmenų lygybę, nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo ir pirmosios kvalifikacijos įgijimą, sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700 patvirtintos Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, kurių vienas iš tikslų – išplėsti švietimo prieinamumą, sukurti sąlygas tęstiniam, visą gyvenimą trunkančiam mokymuisi.

175. Lietuvoje veikia viena priėmimo į mokymosi įstaigas sistema, užtikrinanti moterims lygias su vyrais priėmimo sąlygas. Atsižvelgiant į motinystę ar socialinę padėtį, moterims sudaroma galimybė tęsti studijas, tobulinti kvalifikaciją. Švietimo įstaigose 2003–2004 mokslo metais mokėsi 51,2 procento merginų. Mergaičių (merginų) mokymosi aprėptis 2003 metais buvo šiek tiek didesnė nei berniukų (vaikinų): mokėsi apie 83,5 procento merginų ir 79,9 procento vaikinių. Mergaičių ir berniukų mokymosi aprėptis beveik nesiskiria ikimokyklinio, pradinio ir pagrindinio ugdymo pakopose. Vidurinio mokymo ir visose aukštesnėse mokymo pakopose merginų mokymosi aprėptis didesnė negu vaikinių. Be to, šiose pakopose merginų daugiau. Tai rodo, kad moterų išsilavinimo lygio vidurkis Lietuvoje ir toliau bus aukštesnis nei vyrų. Jeigu palygintume vaikinių ir merginų skaičiaus santykį įvairių tipų mokyklose, pamatytume, kad bendrojo lavinimo mokyklos 11–12 klasės, buvusios labai moteriškos, tolydžio vyriškėja (merginų sumažėjo nuo 67 procentų 1990–1991 mokslo metais iki 53 procentų 2003–2004 mokslo metais). Merginų ir vaikinių skaičiaus santykis profesinėse mokyklose per pastaruosius penkerius metus beveik nekito (40 procentų merginų). Palyginus mokymąsi pakopose, matyti, kad merginos mažiau linkusios mokytis žemesnėse profesinių mokyklų pakopose, tačiau ketvirtojoje pakopoje jų (įgijusių vidurinį išsilavinimą) daugėja – apie 58 procentai, be to, merginų II, III ir IV pakopose nuolat mažėja. Išimtis – I pakopos profesinės mokyklos, kuriose merginų daugėja. Nežymiai, tačiau nuolat daugėja merginų universitetuose (apie 59 procentai 2003–2004 mokslo metais). Profesinio pasirengimo požiūriu vaikinai daugiau renkasi darbininkų profesijas, o merginos norėtų būti valstybės tarnautojomis. Nors aukštąjį išsilavinimą įgyja daugiau merginų negu vaikinių, vaikinai dažniausiai įgyja geriau apmokamas specialybes. Tai lemia merginų ir vaikinių būsimųjų pajamų skirtumus, t.y. ūkinės veiklos srityse, kuriose dirba daugiausia vyrai, darbo užmokestis paprastai didesnis.

176. Lietuvoje visose studijų pakopose (pastaruoju metu – net doktorantūroje) moterų studijuoja daugiau negu vyrų, tačiau moterims sunkiau kopti akademinės karjeros laiptais. Moterų profesorių yra vos 9,5 procento. Sunkiausia moterims tapti akademikėmis: iš 163 akademikų tik 10 moterų yra narės korespondentės ir narės ekspertės, o tikroji narė akademikė – tik viena.

177. Pedagogo profesija laikoma moteriškiausia. Bendrojo lavinimo mokyklose mokytojų moterų – per 86 procentus, profesinių mokyklų dėstytojų moterų – per 67 procentus. Šalies švietimo sistemoje (valstybinėse ir nevalstybinėse įstaigose) moterys sudaro per 80,1 procento visų darbuotojų.

a)

178. Lygios ikimokyklinio ugdymo galimybės užtikrinamos tiek ikimokyklinio amžiaus vaikams, lankantiems švietimo įstaigas, vadovaujantis Rekomendacijomis savivaldybėms dėl centralizuoto vaikų priėmimo į švietimo įstaigų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes, patvirtintomis švietimo ir mokslo ministro 2003 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. ISAK-918, tiek jų nelankantiems, vadovaujantis Švietimo pagalbos ikimokyklinio amžiaus vaiką namuose auginančiai šeimai teikimo tvarkos aprašu, patvirtintu 2004 m. birželio 4 d. įsakymu Nr. ISAK-842. Rekomenduojama ikimokyklinio ugdymo grupes švietimo įstaigose sukomplektuoti iki mokslo metų pradžios. Jeigu yra laisvų vietų, grupės gali būti komplektuojamos visus metus. Tėvai gali pasirinkti švietimo įstaigą, grupę, vaiko priėmimo į grupę laiką, kitas ugdymo paslaugas. Šeimoms, auginančioms ikimokyklinio amžiaus vaiką namuose, mokyklos, vykdančios ikimokyklinio ugdymo programas, teikia institucinio ikimokyklinio ugdymo paslaugas, skirtas 1–5 ar 6 metų vaikui ugdytis pagal ikimokyklinio ugdymo programą, pedagoginę, specialiąją pedagoginę, socialinę pedagoginę ir psichologinę pagalbą.

179. Bendrojo lavinimo mokyklose irgi sudarytos vienodos sąlygos įgyti išsimokslinimą. Priešmokyklinis, pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas laikomas vienu svarbiausių švietimo politikos prioritetų, mokymosi visą gyvenimą pagrindu. Pagrindinio ir vidurinio ugdymo dokumentuose (Bendrojo lavinimo mokyklų 2003–2005 metų bendrieji ugdymo planai, patvirtinti švietimo ir mokslo ministro 2003 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. 408, Priešmokyklinio ugdymo standartai ir Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai I-X klasėms, patvirtinti švietimo ir mokslo ministro 2003 m. liepos 9 d. įsakymu Nr. ISAK-1015) užtikrinamos vienodos galimybės visiems mokiniams rinktis pasirenkamuosius dalykus, dalykų modulius, dalyvauti popamokinėje veikloje, būti renkamiems į mokyklos savivaldą.

180. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatyme (2003 m. birželio 17 d. Nr. IX-1630) įstatymas išdėstytas nauja redakcija. Naujos redakcijos įstatymo 5 straipsnio 1 punkte nustatytas lygių galimybių principas, taikomas švietimo sistemoje: švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmenų lygybę, nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Kiekvienam

asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują.

181. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas (2000 m. kovo 21 d. Nr. VIII-1586), įsigaliojęs nuo 2000 m. rugsėjo 1 d., Aukštesniosios mokyklos bendrieji nuostatai, patvirtinti švietimo ir mokslo ministro 2000 m. sausio 5 d. įsakymu Nr. 5, nustato vienodas sąlygas tiek vyrams, tiek moterims pasirinkti profesiją ir specializaciją, įgyti aukštesniojo mokslo diplomą visose valstybinėse ir nevalstybinėse aukštesniosiose mokyklose, taip pat konservatorijose, o neuniversitetinių studijų aukštojo mokslo diplomą – visose valstybinėse ir nevalstybinėse kolegijose. Jokių apribojimų ar reikalavimų moterims, norinčioms įgyti profesinę kvalifikaciją, nėra. Jos turi teisę laisvai, pagal gebėjimus ir polinkius, rinktis profesinio mokymo programą ar tobulinti kvalifikaciją. Pagrindinio profesinio mokymo kvalifikacijos egzaminų tvarka, patvirtinta švietimo ir mokslo ministro 2003 m. gruodžio 5 d. įsakymu Nr. ISAK-1743, reglamentuoja mokinių kvalifikacijos įsigijimą, ugdymo rezultatų įforminimą, diplomų ir kitų kvalifikacijos įgijimo dokumentų išdavimą, neatsižvelgiant į lytį. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas irgi užtikrina vienodas sąlygas moterims stoti į aukštąsias mokyklas, pasirinkti norimą studijų kryptį ir taip įgyti norimą kvalifikacinį laipsnį ir (ar) profesinę kvalifikaciją.

b)

182. Lietuvos aukštųjų mokyklų rengiami egzaminai, auditorijos, mokymo programos, jokia kita mokomoji veikla nėra kaip nors specialiai išskiriama pagal žmogaus lytį, siekiant ją diskriminuoti.

183. Bendrojo lavinimo mokyklose mokiniams sudaromos vienodos galimybės naudotis vienodomis mokymo programomis, mokymo metodais, mokymo priemonėmis, kaip nustato Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Tiek berniukai, tiek mergaitės naudojami vienodos kokybės mokyklos patalpomis ir įrenginiais.

184. Visos ikimokyklinio ir pradinio ugdymo turinio programos yra tokios pat ir berniukams, ir mergaitėms. Ugdymo procesas vyksta mišrioje berniukų ir mergaičių grupėse ir tose pačiose patalpose, naudojamosi tais pačiais įrenginiais.

185. Profesinio mokymo programos sudaromos vadovaujantis atitinkamos veiklos profesinės kompetencijos ir bendrųjų gebėjimų įgijimo reikalavimais, nesvarbu, kurioje, kaimo ar miesto profesinėje mokykloje, programa įgyvendinama, kaip nustatyta Pagrindinio profesinio mokymo programų bendruosiuose reikalavimuose, patvirtintuose švietimo ir mokslo ministro 2001 m. liepos 18 d. įsakymu Nr. 1167. Visos profesinio rengimo programos, esančios Studijų ir mokymo programų valstybiniame registre, skirtos abiejų lyčių atstovams be apribojimų ar išimčių. Mokymo metodai taikomi pagal mokinių gebėjimus, programos specifiką, mokymo bazę, bet visa tai nediferencijuojama pagal lytį. Vertinimas ir laimėjimų įteisinimas nepriklauso nuo lyties.

c)

186. Švietimo ir mokslo įstaigos pagal kompetenciją privalo užtikrinti, kad mokymo programose ir vadovėliuose nebūtų propaguojamas moterų ir vyrų diskriminavimas. Vienas Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos tikslų – įtvirtinti lyčių nediskriminuojančias nuostatas vadovėliuose, sudaryti teises sąlygas tikrinti mokymo programų ir vadovėlių šališkumą lytims. Švietimo ir mokslo ministro 2003 m. balandžio 9 d. įsakymu Nr. 452 patvirtinti Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui. Šiuose reikalavimuose įtvirtinta, kad vienas vadovėlio (vadovėlio rankraščio) vertinimo kriterijų – tolerantiškas lyčių vertinimas.

187. Pagal Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą organizuoti seminarai, kvalifikacijos tobulinimo kursai švietimo įstaigų darbuotojams lyčių lygybės klausimais. Pedagogų profesinės raidos centre organizuotas seminarų ciklas „Lyčių tolerancija švietime“, skirtas mokyklų vadovams, socialiniams pedagogams, klasių auklėtojams, psichologams, dorinio ugdymo specialistams. Per metus pedagogams organizuotas seminarų ciklas „Gyvenimo įgūdžiai“, kurių metu nagrinėti lyčių lygybės klausimai.

188. Siekiant mažinti vyrų ir moterų žinių atotrūkį ir skatinti moteris įgyti gerai apmokamas specialybes, nuo 2003–2004 mokslo metų mokyklose, vykdančiose pagrindinio ugdymo programas, pradėtos diegti Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, reglamentuojantys atnaujintą technologinio ugdymo turinį, atitinkantį pasikeitusius visuomenės poreikius. Vietoj buvusio darbų ir buitės kultūros dalyko baigiamos parengti technologijų programos. Nauja ir tai, kad į technologijų bendrąsias programas įtrauktas verslumas ir vartotojų ugdymas. Be to, visos technologijų programos skiriamos ir mergaitėms, ir berniukams, todėl mokoma bendroje grupėje.

189. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, siekdama ugdyti moters ir vyro pagarbą vienas kitam, skleisti mokslo, karjeros, profesinio tobulėjimo idėjas, parengė lankstinuką „Lygios galimybės mergaitėms ir berniukams“. Lankstinukai dalijami vidurinių mokyklų mokytojams, jie skatina mokytojus susimąstyti apie tai, ar jie skiria vienodai pamokos laiko mergaitėms ir berniukams, ar dėstomąją medžiagą pateikia nepaneigdami lyčių lygybės principo, ar vertina žinias pagal šį principą.

d)

190. Lietuvos švietimo sistemoje sudarytos lygios galimybės moterims ir vyrams nustatyta tvarka gauti stipendijas, pašalpas ir kitokią paramą mokantis ir studijuojant. Mokamos stipendijos skirstomos į dvi grupes: stipendijos pagal studijų rezultatus ir socialines stipendijas. Sudaryta galimybė taip pat gauti valstybės paskolas studijoms, gyvenimo išlaidoms ir studijoms užsienyje padengti.

191. Studentėms, auginančioms mažamečius vaikus, suteiktos papildomos socialinės garantijos, papildoma parama. Aukštųjų mokyklų dieninėse studijose studijuojančioms moterims, auginančioms mažamečius vaikus, gali būti skirta socialinė stipendija, o studentėms, auginančioms mažamečius vaikus ir paėmusioms valstybės paskolą studijoms, paskolos gražinimas atidėtas, iki vaikui sukaks 3 metai.

192. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatyme patvirtintos 3 pagrindinės studijų formos: dieninė, vakarinė, neakivaizdinė. Tai suteikia moterims galimybę pasirinkti joms patogesnę studijų formą, atsižvelgiant į užimtumą ar šeimines padėtis.

e)

193. Sudaromos vienodos galimybės neformaliai įgytas žinias formalizuoti ir gauti profesinę kvalifikaciją. Švietimo ir mokslo ministro 2001 m. spalio 1 d. įsakymu Nr. 1353 ir 2004 m. sausio 13 d. įsakymu Nr. ISAK-27 įtvirtintos nuostatos dėl neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir jo įteisinimo, 2003 m. vasario 25 d. įsakymu Nr. 258 – galimybė mokytis savarankiškai.

194. Pagal Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą parengtas veikslių, skatinančių moteris aktyviai siekti mokslininkės karjeros ir mažinančių atotrūkį tarp vyrų ir moterų, planas. Įgyvendinant šį planą, švietimo ir mokslo ministro 2004 m. vasario 9 d. įsakymu Nr. ISAK-179 „Dėl Lietuvos atstovų ir ekspertų Europos Sąjungos 6-osios bendrosios programos specialiuųjų programų komitetuose paskyrimo“ paskirti Švietimo ir mokslo ministerijos atstovai į komitetą „Mokslas ir visuomenė“. Vienas svarbiausių šio komiteto tikslų – užtikrinti lygias moterų ir vyrų galimybes moksle. Švietimo ir mokslo ministerijai dalyvaujant, parengta ir Baltijos valstybių bendradarbiavimo tinklo „Moterys tiksluosiuose moksluose ir aukštosiose technologijose“ koncepcija (Baltijos valstybių švietimo ministerijos čia partnerės).

195. Įgyvendinant Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatas, mokyklos ir toliau bus atveriamos darbo rinkai, jose diegiamos profesinio informavimo ir konsultavimo sistemos, o praktinė socialinė, darbinė veikla įtvirtinama kaip sudėtinė bendrojo ugdymo dalis. Šioje strategijoje numatytos priemonės, kryptingai ugdančios tiek vyrų, tiek moterų pagrindinius raštingumo gebėjimus, socialinę, kultūrinę ir komunikacijos kompetenciją.

f)

196. Kad sumažėtų merginų ir moterų, nebaigusių mokyklos ir neįgijusių profesinės kvalifikacijos, nėsčioms ar auginančioms vaikus mokinėms sudaromos sąlygos išeiti akademinių atostogų.

g)

197. Lietuvos švietimo ir mokslo įstaigų veiklos nuostatuose numatytos visų mokinių, neatsižvelgiant į lytį, lygios galimybės naudotis mokyklos biblioteka, sporto sale, vadovėliais, vienodos kokybės mokymo priemonėmis ir patalpomis, apsigyventi mokyklos bendrabutyje, dalyvauti mokyklos savivaldoje, sporto ir kūno kultūros užsiėmimuose ar rinktis kitas saviraiškos formas ir kita.

198. Lietuvoje sudarytos sąlygos abiejų lyčių mokiniams naudotis bendrosiomis kūno kultūros programomis ir išsilavinimo standartais. Pagal nustatytuosius reikalavimus visų pakopų bendrojo lavinimo mokyklos parengia kūno kultūros programas ir fizinio parengtumo normatyvus. Atsižvelgiant į mokinių amžių ir lytį, diferencijuojamas formalus ir

papildomojo ugdymo turinys ir metodika. Taigi pagrįstai atsižvelgiama (o ne diskriminuojama) į anatominius, fiziologinius ir psichinius bei socialinius skirtingų lyčių ugdytinių savitumus. Kūno kultūra bendrojo lavinimo mokyklose – tarp trijų mėgstamiausių vaikinių ir merginų dalykų. Merginoms ir vaikinams kūno kultūros pamokas dėsto kūno kultūros mokytojai.

199. Lietuvoje sudaromos vienodos galimybės mergaitėms ir merginoms aktyviai dalyvauti sporto ir fizinio parengimo užsiėmimuose, tačiau juos lanko daugiau vaikinių nei mergaičių ir merginų. Atlikto 2003 metais tyrimo duomenimis, sporto būrelius dažniau renkasi vaikinai, o merginos – meno būrelius. Dėl to kalta ir prasta materialinė bazė, perkrautos sporto salės, kai vienu metu pamoka vyksta 2, 3, o kartais net 4 klasėms ar mobilioms grupėms. Ne visose mokyklose po fizinių pratybų galima nusiprausti.

200. Kad daugiau merginų sportuotų, populiarinamos naujesnės ir įdomesnės sporto šakos, skatinama steigti merginų sporto klubus. Lietuvoje yra 102 sporto mokyklos (sporto mokymo įstaigos), kurias 2003 metais lankė 47764 mokiniai, iš jų – 13552 mergaitės (28,37 procento). Lietuvos olimpiniam sporto centre 2003 metais sportavo 140 jaunųjų talentų, iš jų – 54 merginos.

201. Kūno kultūros įskaita 2003–2004 metais organizuojama visiems pageidaujantiems ją laikyti bendrojo lavinimo mokyklų (gimnazijų) ir profesinių mokyklų abiturientams. Visiems sudarytos vienodos galimybės turėti vienodos kvalifikacijos pedagogus. Reikėtų gerinti ir labiau pritaikyti įvairaus amžiaus mergaičių ir merginų poreikiams kūno kultūros pamokų turinį ir metodiką, namų užduotis, reguliuojančias fizinį aktyvumą, didinančias protinį ir fizinį darbingumą.

h)

202. Nuo 2000 metų Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dėstomos ugdymo turinio ekspertų rekomenduotos universaliosios Sveikatos ugdymo ir Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos, kurios yra sudedamoji ugdymo dalis ir apima įvairių mokslo žinių perteikimą ir gebėjimą pritaikyti konkrečiose situacijose, taip pat visuomenei priimtino požiūrio į šeimą ugdymą. Nurodytosios programos skirtos ugdyti brandų lytiškumą (dorovinio ugdymo dalis), kai diegiama pagarba savo ir kitai lyčiai. Lytiškumo ugdymas apima bendravimo mokymą, padeda ugdyti atsakomybę – formuojama savarankiška aplinkos poveikiui atspari asmenybė. Lytiškumo ugdymo tikslas – asmenybės vidinė branda, pasirengimas santuokai, tėvystei ir motinystei, o lytinio švietimo – suteikti vaikams žinių apie nėštumą, gimdymą, AIDS, lytiškai plintančių ligų, aborto žalą sveikatai. 2004 metų Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų analizė parodo, kad daug galimybių Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą įtraukti į mokomuosius dalykus, tačiau jomis naudojamosi per mažai. Švietimo ir mokslo ministras sudarė darbo grupę, kurią įpareigojo iš esmės išnagrinėti Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą ir parengti jos koncepciją. Sveikos gyvensenos ir tinkamos asmens higienos įgūdžiai mokyklose mokiniams formuojami pagal programą „Sveika mokykla“.

11 straipsnis

203. Pagrindinis darbo teisę reglamentuojantis dokumentas – Lietuvos Respublikos darbo kodeksas įsigaliojo 2003 m. sausio 1 dieną. Kodekse nustatyta darbo teisės subjektų lygybė, nepaisant jų lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, pilietybės ir socialinės padėties, tikėjimo, santuokinės ir šeiminės padėties, amžiaus, įsitikinimų ar pažiūrų, priklausomybės politinėms partijoms ir visuomeninėms organizacijoms, aplinkybių, nesusijusių su darbuotojų dalykinėmis savybėmis. Net keletas kodekso straipsnių reglamentuoja moterų ir vyrų lygias galimybes, iš jų galimybę gauti vienodą atlyginimą vyrams ir moterims už tokį patį ar lygiavertį darbą, motinystės saugą (įskaitant nuostatą, kad darbo sutartis negali būti nutraukta su nėščia moterimi nuo tos dienos, kurią darbdaviui pateikta medicinos pažyma apie nėštumą), motinystės (tėvystės) atostogas ir kita. Kodeksas suderintas su Europos Sąjungos teise ir jame nėra moteris ar vyrus diskriminuojančių nuostatų.

204. Statistikos duomenys atspindi moterų ir vyrų darbo aktyvumą, užimtumą, moterų ir vyrų nedarbą pagal amžiaus grupes. Duomenys pateikti šio pranešimo priedo 1 lentelėje.

205. Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto pastabose reiškiamas susirūpinimas, kad tarp aukštesnį išsilavinimą turinčių bedarbių daugiau moterų. Lietuvoje 2000–2004 metais moterų bedarbių, turinčių aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą, daugiau nei vyrų. Duomenis apie moterų ir vyrų bedarbių išsilavinimą pateikti šio pranešimo priedo 2 lentelėje. Vis dėlto jaučiama, kad pagyvenusios moterys tampa vis aktyvesnės ekonominėje veikloje. 2000 metais tarp 51–60 metų moterų verslininkių buvo 3,8 procento daugiau nei verslininkų tarp tokio pat amžiaus vyrų. Bendras moterų užimtumas ekonominėje veikloje 2000–2002 metais buvo didesnis nei vyrų. Duomenys pateikti šio pranešimo priedo 3 lentelėje.

206. Gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, bendras Lietuvos gyventojų užimtumas didėja, o nedarbas mažėja:

Gyventojų užimtumas

	2001 metais	2002 metais	2003 metais
15 metų ir vyresni gyventojai metų pradžioje, tūkstančiais	2800,4	2816	2829,6
Darbo jėga	1635,8	1630,3	1641,9
Užimtieji	1351,8	1405,9	1438
Bedarbiai	284	224,4	203,9
Nedarbo lygis, procentais	17,4	13,8	12,4
Jaunimo (15–24 metų), procentais	31,1	23	25

	2001 metais	2002 metais	2003 metais
Moterų, procentais	14,7	12,9	12,2
Vyrų, procentais	19,9	14,6	12,7
Užimtumas (15–64 metų amžiaus gyventojų), procentais	57,2	59,6	60,9

207. Vyrų užimtumas (61 procentas) 2000 metų gegužę buvo kur kas mažesnis negu vidutiniškai Europos Sąjungoje (72,6 procento), o moterų – viršijo Europos Sąjungos vidurkį (atitinkamai 58,2 ir 53,1 procento). Pagal amžiaus grupes užimtumas Lietuvoje buvo kur kas didesnis už Europos Sąjungos 25–54 metų moterų užimtumo vidurkį (77 ir 65 procentai) ir abiejų lyčių 55–64 metų asmenų užimtumo vidurkį. Jaunų moterų ir vyrų iki 54 metų užimtumas Lietuvoje buvo mažesnis už Europos Sąjungos vidurkį. Vidutinis užimtumo lygis 2001 metais sumažėjo iki 57,2 procento.

208. 2003 metais, palyginti su 2002 metais, 15–64 metų gyventojų užimtumas padidėjo 1,3 procento ir vidutinis užimtumo lygis buvo 60,9 procento. Labiausiai per šį laikotarpį padidėjo Vilniaus apskrities gyventojų užimtumas – 3,9 procento ir siekė 63,8 procento. Didžiausias užimtumas 2003 metais buvo Tauragės apskrityje – 66,2 procento, jis per metus padidėjo 1,9 procento. Mažiausias užimtumas buvo Alytaus apskrityje – 54,5 procento ir Utenos apskrityje – 57 procentai. Didėjant gyventojų užimtumui, mažėja bedarbių. Lietuvos darbo biržoje 2004 m. sausio 1 d. įregistruota 158,8 tūkstančio bedarbių. Per metus bedarbių sumažėjo 32,3 tūkstančio, arba 17 procentų. Bedarbių vyrų ir moterų 2003 metų pradžioje buvo beveik po lygiai, tačiau per metus po truputį daugėjo bedarbių moterų. Bedarbės moterys 2004 m. sausio 1 d. sudarė 53,6 procento visų bedarbių.

209. Nors moterų nedarbas jau keletą metų mažesnis negu vyrų, tačiau moterų užimtumas nuolat atsilieka nuo vyrų. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, moterų (15–64 metų) užimtumas tuo pačiu laikotarpiu buvo gerokai mažesnis už vyrų ir siekė tik 58,4 procento (vyrų – 63,7 procento). Bendras gyventojų užimtumo lygis 2002 metų III ketvirtį, palyginti su buvusiuoju metų pradžioje, padidėjo iki 52,6 procento. 2002 metų pradžioje 64,9 procento visų užimtų moterų dirbo paslaugų (15,6 procento – švietimo, 14,6 procento – prekybos, transporto remonto, asmeninių ir buitinių prietaisų taisymo, 11,5 procento – sveikatos priežiūros ir socialinio darbo) sektoriuje ir tik 19,5 procento – apdirbamosios pramonės, o 14,2 procento – žemės ūkio sektoriuose. Vyrai tais pačiais metais buvo pasiskirstę tolygiau, t.y. 46 procentai jų dirbo paslaugų sektoriuje, 22,2 procento – pramonėje (18,3 procento – apdirbamojoje pramonėje, 11,9 procento – statyboje), 21,3 procento – žemės ūkyje, kiti – kitose ūkinės veiklos srityse.

210. Vertinant moterų užimtumą, atskirą specifinę grupę sudaro pagyvenusios ir kaime gyvenančios moterys. Reikia pripažinti, kad vyresniems asmenims – tiek moterims, tiek vyrams – įsidarbinti sunkiau. Vis dėlto 2002 metų pradžioje 50–64 metų moterų užimtumas buvo 44,9 procento, o to pat amžiaus vyrų – 54,4 procento. Kaimo gyvenamosiose

vietovėse tiek tarp ilgalaikių bedarbių, tiek tarp asmenų, kurių įsiregistravimo darbo biržoje trukmė siekė nuo 6 iki 12 mėnesių, moterų taip pat buvo daugiau negu vyrų. Moterų nedarbas 2002 m. lapkričio 1 d. jau buvo didesnis negu vyrų ir siekė 10,9 procento (vyrų – 9,9 procento).

211. Ekonominiam šalies gyvenime daugėja moterų vadovių. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės kartu su Ūkio ministerija atliktų smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygų tyrimų duomenimis, gausėja moterų įmonių vadovių. Antai 2000 metais moterų vadovių buvo vos 29,2 procento, o 2001 metais – jau 40 procentų. Daugiausia 31–50 metų moterų verslo vadovių. Vyrų verslininkų vyraujantis amžius – 21–40 metų.

212. Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijose pastebėta skurdo feminizacijos tendencija – vis labiau skursta įvairios moterų grupės. Taigi komitetas rekomendavo Lietuvos Respublikos Vyriausybei stebėti įvairaus amžiaus moterų skurdo būklę ir įgyvendinti veiksmingas skurdo mažinimo programas.

213. Nevisiškas moterų užimtumas tiesiogiai lemia didesnę ar mažesnę skurdo feminizaciją, o ilgalaikis nedarbas ypač skaudžiai paliečia moteris. Nors, palyginti su 2001 metais, ilgalaikis nedarbas sumažėjęs, bendras jo mastas didelis. Darbo jėgos tyrimų duomenimis, 2003 metais apie 50 procentų bedarbių neturėjo darbo vienerius metus ir ilgiau (102,3 tūkstančio bedarbių) iš jų apie 32 procentus darbo neturėjo 2 metus ir ilgiau (65,7 tūkstančio bedarbių). Ilgalaikis nedarbas paplitęs tiek tarp vyrų, tiek tarp moterų, tačiau moterų nedarbas šiek tiek didesnis. Kita vertus, itin ilgos trukmės (2 metų ir daugiau) ilgalaikis vyrų nedarbas šiek tiek didesnis. Didžiausia itin ilgos trukmės ilgalaikio nedarbo rizika būdinga 50 metų amžiaus ir vyresniems bedarbiams, iš jų ilgalaikiai bedarbiai 2003 metais sudarė apie 62 procentus (itin ilgos 2 metų ir daugiau trukmės ilgalaikiai bedarbiai sudarė apie 44 procentus).

214. Komitetas taip pat pastebėjo, kad skurdas itin skaudžiai paliečia moterų vadovaujamus ūkius. Ši tendencija pastebima ir 2000–2004 metais. Daugiausia pajamų turi vieniši asmenys ir santuokinės poros, neturinčios vaikų, o mažiausia – namų ūkiai, turintys vaikų, susidedantys iš vienos motinos, auginančios nepilnamečius vaikus, arba pilnos šeimos, kurių pagrindinė maitintoja – moteris, o vyras bedarbis, nes moterų atlyginimų vidurkiai mažesni už vyrų.

215. Atsižvelgiant į esamą nedarbą, užimtumą, siekiant gerinti moterų ekonominę būklę, lyčių aspektas nuosekliai įtrauktas į Lietuvos 2004–2006 metų bendrąjį programavimo dokumentą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimu Nr. 935, taip sudarytos sąlygos gerinti moterų ekonominę būklę su Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama.

216. Pagal Europos Sąjungos užimtumo gaires pradėtas rengti nacionalinis užimtumo didinimo veiksmų planas, kuriame lyčių aspektas bus įtrauktas į visas veiksmų plano kryptis, be to, numatytos specialios priemonės moterų užimtumui didinti.

217. Parengtas Lietuvos Respublikos 2004–2006 metų nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planas, skirtas silpniausių gyventojų grupių padėčiai pagerinti, galimybėms didinti, skurdui ir socialinei atskirčiai mažinti. Šio plano ilgalaikiai tikslai – užtikrinti neturtingiems, socialinės atskirties grupėms priklausantiems asmenims ne tik materialines gėrybes ar socialines paslaugas, bet ir galimybę įgyti tinkamą išsilavinimą, gauti geros kokybės sveikatos priežiūros paslaugas, turėti visuomeninius standartus atitinkantį būstą, sveikas darbo sąlygas, galimybę rinktis ir daryti įtaką svarbiausiems gyvenimo sprendimams. Įgyvendinant šį planą, dalyvaus valstybės institucijos, savivaldybės, nevyriausybinės organizacijos. Rengiant visas šio plano priemones, atsižvelgta į skirtingas moterų ir vyrų problemas ir poreikius. Numatytos specialios priemonės moterų socialinei atskirčiai mažinti. Plano įgyvendinimo monitoringą atliks darbo grupė, kurios veikloje pakviesta dalyvauti lygių galimybių kontrolierė.

218. Nors Lietuvos teisės aktai numato tiek moterims, tiek vyrams vienodas teises ir lygias galimybes dalyvauti darbo rinkoje, tačiau mažesnę moterų užimtumą lemia įvairūs ekonominiai, socialiniai, kultūriniai veiksniai. Viena esminių priežasčių, trukdančių pasiekti tolygų lyčių užimtumą, yra tradicinė visuomenės pažiūra į vyro ir moters vaidmenis. Pagal susiformavusius stereotipus vyrai – ne tik šeimos maitintojai: darbdavių manymu, jie kompetentingesni, labiau jaučia atsakomybę, priima racionalesnius sprendimus. Tradicinis požiūris į moterų ir vyrų pareigas šeimoje išryškėja Sociologinės kompanijos „Baltijos tyrimai“ atlikto tyrimo respondentų atsakymuose į klausimą, kas turėtų išlaikyti šeimą. 57,2 procento vyrų mano, kad tai – tik jų pareiga. Tokios pat nuomonės 51,4 procento moterų. Taigi akivaizdu, kad beveik pusė Lietuvos gyventojų šį vaidmenį priskiria vyrams. Šis lūkestis – svarbus moterų atskirties indikatorius, kita vertus, jis kelia didelę įtampą vyrams, nes šiuolaikinėje visuomenėje vienas asmuo dažniausiai nebegali išlaikyti šeimos. Nors Lietuvoje vaiko priežiūros atostogomis pagal įstatymus gali naudotis tiek moterys, tiek vyrai, tačiau, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos duomenimis, iš 2002 metais motinystės (tėvystės) atostogomis pasinaudojusių apie 17,8 tūkst. asmenų tik 179 (apie vieną procentą) vyrai.

219. Auginančioms vaikams moterims motinystė ir šeimos pareigos – didžiausia kliūtis išlaikyti darbo vietą ar ieškoti kitos. Moterys, auginančios vaikus, darbe patiria įvairių sunkumų. Jaunesnėms gana dažnai tenka išgirsti, kad darbo negaus todėl, kad turi (ar gali susilaukti) vaikų. Įsidarbinti ypač svarbu moterims, kurios vaikus augina vienos. Vienišos motinos, auginančios vaikus, 2001 metais sudarė 5,4 procento visų namų ūkių, kurių vidutinis dydis – 2,5 asmens. Vienišų tėvų (vyrų), auginančių vaikus, tais pačiais metais buvo tik 0,2 procento visų namų ūkių.

220. Svarbus moterų užimtumo rodiklis – dalyvavimas versle. Moterims imtis verslo ir jį plėtoti ypač sunku. Vis daugiau moterų pradeda savo verslą, tačiau turi įveikti gausybę kliūčių. Moteriai, turinčiai vaikų, sunkiau pradėti verslą, nes dažnai tik ji atsako už vaikų priežiūrą. Moterims taip pat sunku tapti lygiavertėmis vyrų verslininkų partnerėmis, nes jie skeptiškai žiūri į moterį verslininkę. Moterys susiduria ir su kitais sunkumais: verslo įgūdžių,

informacijos stoka. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros iki 2004 metų strateginėmis kryptimis ir smulkaus ir vidutinio verslo plėtros 2002–2004 metų priemonėmis, patvirtintomis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 19 d. nutarimu Nr.1175, siekiama spręsti verslininkų problemas. Be to, verslininkės skatinamos teikti pasiūlymus, kaip spręsti šias problemas. Pagal jų pasiūlymus priemonės papildomos. Tyrimai Vakarų valstybėse rodo, kad moterims sunkiau negu vyrams gauti kreditus verslui plėtoti. Lietuvoje neturima duomenų, kiek verslininkų yra gavusios šiuos kreditus.

221. Keisti esamą moterų užimtumo būklę labai padėtų tradicinio požiūrio į vyro ir moters vaidmenį atsisakymas ir šiuolaikiškas šių vaidmenų suvokimas. Viena svarbiausių Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos kryptių – moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimas užimtumo srityje. Programos priemonėmis siekiama keisti visuomenėje gajus vyro ir moters vaidmens ekonomikoje stereotipus, sudaryti sąlygas moterims ir vyrams geriau derinti darbo ir šeimos pareigas, skatinti vyrus imti tėvystės atostogas, gerinti vyresnių moterų įsidarbinimo galimybes, didinti moterų galimybes imtis verslo ir jį plėtoti, siekti, kad privačiame sektoriuje būtų nustatyti vienodi atlyginimai vyrams ir moterims už vienodos vertės darbą, didinti moterų ir vyrų teisinį raštingumą.

222. Moterų užimtumo, nedarbo rodikliai kone aiškiausiai apibūdina moters padėtį ir apskritai lygių galimybių principo įgyvendinimo būklę konkrečioje visuomenėje. Lietuvos moterys gana aktyviai dalyvauja ekonominiame šalies gyvenime. Vis daugiau moterų pradeda verslą, tačiau joms sunku tapti lygiavertėmis vyrų verslininkų partnerėmis, nes jie skeptiškai žiūri į moterį verslininkę. Moterys susiduria ir su kitais sunkumais: verslo įgūdžių, informacijos stoka.

223. Siekdama didinti moterų galimybes imtis verslo ir jį plėtoti, Ūkio ministerija kartu su Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros agentūra organizavo verslininkėms apskrituosius stalus, kur aptartos problemos, su kuriomis susiduria moterys, ketinančios pradėti verslą, jų sprendimo būdai, moterų verslumą skatinančios priemonės, moterų verslo finansavimo galimybės. 2003 metų birželio–gruodžio mėnesiais suteikta 1184 valandų trukmės individualių subsidijuojamų konsultacijų 203 darbuotojams, dirbantiems mažose ir vidutinėse įmonėse. Per tą patį laiką organizuotas 2584 valandų trukmės subsidijuojamas specializuotas mokymas 847 darbuotojams, dirbantiems mažose ir vidutinėse įmonėse.

224. Įgyvendinant Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą, organizuoti nevyriausybinių organizacijų atstovų, verslininkų ir norinčių tapti verslininkėmis moterų apskritieji stalai. Tokį renginį 2003 m. rugpjūčio 29 d. organizavo Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros agentūra. Jame dalyvavo atsakingų valstybės institucijų ir verslininkų organizacijų atstovės. Aptartos problemos, su kuriomis susiduria moterys, ketinančios pradėti verslą, jų sprendimo būdai, moterų verslumą skatinančios priemonės, moterų verslo finansavimo galimybės.

225. 2002 metais buvo vykdomas dvišalis Suomijos ir Lietuvos bendradarbiavimo projektas „Moterų verslininkystės skatinimas“. Jį finansavo Suomijos Vyriausybė kartu su Europos Tarybos plėtros banku. Parengtas ir išleistas leidinys „Smulkaus verslo finansavimo

alternatyvos“, parengta informacinė medžiaga „Kur ir kaip moterys verslininkės gali kreiptis dėl kredito“ (išplatinta 500 egzempliorių), 10 verslininkių parengė verslo planus kreditui gauti, 100 verslininkių dalyvavo dviejų dienų seminare, kuriame aptartos verslininkių finansinės problemos ir jų sprendimo būdai, 60 verslininkių dalyvavo įgyvendinant mentoringo programą, prisidėjo prie kitų iniciatyvų.

226. Moterys, ketinančios pradėti verslą, 2002 metais aktyviai dalyvavo įgyvendinant projektą „Parama pradedantiems verslininkams“. Pagal šį projektą konsultavimo ir mokymo paslaugos suteiktos šioms tikslinėms grupėms:

Moterims		Jaunimui (20–29 metų)		Fiziniam asmeniui, dirbančiam pagal patentą	
iš viso	procentais	iš viso	procentais	iš viso	procentais
541	64	189	22	103	12

227. Teigiamą moters įvaizdį kuria ir kitos iniciatyvos. Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros agentūra interneto portale sukūrė naują rubriką „Moterų verslas“. Čia pristatomi sėkmingo moterų verslo pavyzdžiai, projektai, skirti verslininkėms, pateikiama informacija apie verslininkių organizacijų ir moterų informacijos centrų veiklą.

1 dalis

a)

228. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis nustato, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintą asmenų lygybės prieš įstatymą principą, teigtina, kad 48 straipsnio nuostata taikytina ir moterims, ir vyrams. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos darbo kodekso 2 straipsnyje taip pat įtvirtintas laisvės pasirinkti darbą principas. Be to, šiame straipsnyje numatyta, kad valstybė teikia pagalbą asmenims, įgyvendinant teisę į darbą. Šios kodekso nuostatos taikomos visiems darbo teisinių santykių subjektams, neatsižvelgiant į jų amžių, lytį, tautybę, rasę ar kitas aplinkybes.

229. Valstybės tarnautojų registro duomenimis, 2004 metų sausį valstybės tarnyboje pareigas ėjo 14706 moterys ir 9812 vyrų. Karjeros valstybės tarnautojų moterų yra 14287, vyrų – 9258. Tarp politinio (asmeninio) pasitikėjimo valstybės tarnautojų – 252 moterys ir 229 vyrai. Įstaigos vadovais valstybės tarnyboje dirba 167 moterys ir 325 vyrai. Iš viso valstybės tarnyboje dirba 40 procentų vyrų ir 60 procentų moterų.

Valstybės tarnautojų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį

Pareigybės grupės	Skaičius	Vidutinis amžius
Politinio (asmeninio) pasitikėjimo	481	43,75
Moterų	252	41,33
Vyrų	229	46,42
Karjeros	23545	42,46
Moterų	14287	42,75
Vyrų	9258	42
Įstaigų vadovų	492	48,56
Moterų	167	48,5
Vyrų	325	48,58
Iš viso valstybės tarnautojų	24518	42,6
Moterų	14706	42,79
Vyrų	9812	42,32

230. Pastaraisiais metais gerėjant ekonominei būklei Lietuvoje ėmė mažėti ir priešpensinio amžiaus bedarbių. Nuo 2000 metų priešpensinio amžiaus bedarbių sumažėjo nuo 19 iki 17 procentų. Visų pirma dėl to, kad priimtas Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymo 5, 7, 8, 11, 13, 14, 16, 16¹, 19, 20¹, 22 straipsnių pakeitimo įstatymas (2001 m. gruodžio 21 d. Nr. IX-687), kuriame nustatyta, kad bedarbiams, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus likę ne daugiau kaip 2 metai ir kurie turi ne mažesnę kaip 15 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, jiems sutikus, bedarbio pašalpos mokėjimas pratęsiamas, o jos negaunantiems – mokama valstybės remiamų pajamų dydžio bedarbio pašalpa iki senatvės pensijos amžiaus. Bedarbio pašalpos mokėjimo laikotarpiu jiems netaikomos aktyvios darbo rinkos politikos priemonės, įsidarbinus – pašalpos mokėjimas sustabdomas. Dalis asmenų, kuriems iki senatvės pensijos likę 2 metai, liovėsi ieškoję darbo ir pasirinko priešpensinę bedarbio pašalpa. Tokių asmenų 2003 m. gruodžio 1 d. įregistruota 13,2 tūkstančio, arba beveik pusė priešpensinio amžiaus bedarbių.

231. Gyventojų senėjimo daromi iššūkiai ragina imtis priemonių. Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pareiškė susirūpinimą dėl pagyvenusių moterų (specifinės grupės) užimtumo. Atsižvelgdama į komiteto pastabą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ėmėsi priemonių, telkiančių neužimtą potencialią darbo jėgą ir taip didinančių užimtumą ir dalyvavimą vykdant darbo rinkos politikos priemones. Viena Europos Sąjungos valstybių narių užimtumo politikos gairių – skatinti vyresnio amžiaus asmenų aktyvumą, veiksmingiau taikyti jų užimtumo rėmimo aktyvias ir prevencines priemones.

232. Manoma, kad 2004 metais Lietuvos teritorinėse darbo biržose bus įsiregistruota apie 18 tūkstančių vyresnių nei 55 metų asmenų. Atsižvelgiant į tai, nuo 2004 metų pradėta įgyvendinti Vyresnio amžiaus bedarbių 55+ užimtumo rėmimo programa. Šios programos

pagrindinis tikslas – mažinti vyresnių nei 55 metų bedarbių didinant jų užimtumą. Programos 2004 metų priemonės skirtos užtikrinti, kad būtų remiama ne mažiau kaip 10 tūkstančių vyresnių nei 55 metų įregistruotų bedarbių. Ne mažiau kaip 10 procentų dirbančiųjų viešuosius darbus sudarys šie asmenys. Siekiama, kad į subsidijuojamas darbo vietas būtų įdarbinti asmenys, kuriems iki senatvės pensijos yra likę ne daugiau nei 5 metai. Tokių asmenų – apie 7 procentai.

233. Siekiant skatinti asmenis, praradusius profesinį ir bendrąjį darbingumą, ekonomiškai neaktyvius, negalinčius lygiomis sąlygomis konkuruoti darbo rinkoje, grįžti į darbo rinką, spartinti jų socialinę integraciją, mažinti socialinę atskirtį, priimtas Lietuvos Respublikos socialinių įmonių įstatymas (2004 m. birželio 1 d. Nr. IX-2251). Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta, kad socialinėse įmonėse remiamas įdarbinimas, taip pat ir motinų arba tėvų, vienu faktiškai prižiūrinčių ir auklėjančių vaiką iki aštuonerių metų, jeigu nedarbo trukmė nuo užsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos yra ilgesnė kaip šeši mėnesiai.

b)

234. Moterys ir vyrai privalo turėti vienodas galimybes įsidarbinti, taip pat būti priimti į darbą pagal vienodus atrankos kriterijus. Šiai sričiai priskirtina informacija, susijusi ir su valstybės tarnautojų lygiateisiškumu. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad vienas iš Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos principų – lygiateisiškumo principas. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 5 straipsnio 1 punktą numato darbdavio pareigą įgyvendinti lygias moterų ir vyrų teises darbe ir priimti asmenis į darbą pagal vienodus atrankos kriterijus. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 2 straipsnyje taip pat įtvirtintas laisvės pasirinkti darbą principas, neatsižvelgiant į lytį ir kitus faktorius, nesusijusius su kompetencija, be to, nustatomi vienodi atrankos į darbą kriterijai vyrams ir moterims.

c)

235. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 5 straipsnio 2 punktą numato darbdavio pareigą, įgyvendinant lygias moterų ir vyrų teises darbe, sudaryti vienodas darbo sąlygas, galimybes tobulinti kvalifikaciją, taip pat teikti vienodas lengvatas, o 3 punktą – pareigą taikyti vienodus darbo kokybės vertinimo kriterijus.

236. Viena prioritetinių Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001–2004 metų programos nuostatų – užtikrinti moterų ir vyrų lygias galimybes siekti išsimokslinimo, tobulintis, gauti darbą, aukštesnes pareigas, vienodą darbo užmokestį, kad moterys lygiai su vyrais galėtų veikti visose politinio ir visuomeninio darbo, prestižinės veiklos srityse, eiti vadovų pareigas valstybės institucijose.

237. Aukštojo mokslo sistema yra suderinta su kitais Lietuvos Respublikos teisės aktais ir taip pat užtikrina teisę moterims ir vyrams laisvai pasirinkti profesiją. Aukštojo mokslo sistema užtikrina socialines garantijas studijuojančioms moterims motinoms. Galimybė

laisvai pasirinkti studijų kryptį ir sau patogią studijų formą leidžia moterims nuolat siekti karjeros ir aukštesnės kvalifikacijos.

238. Valstybinėse švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose įtvirtintas siekis padėti asmeniui (bet kurios lyties) įgyti profesinę kvalifikaciją, sudaryti sąlygas mokytis visą gyvenimą, įgyti naują kvalifikaciją. Šiuo tikslu plėtojama lanksti finansinės paramos studentams sistema – studijų kreditavimas, visiems prieinamos paskolos. Visi mokytojai (pedagogai) turi vienodas karjeros, profesijos (tam tikros kvalifikacijos) įgijimo, kvalifikacijos tobulinimo ir atestavimosi galimybes.

d)

239. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 5 straipsnio 4 punktas nustato darbdavio pareigą, įgyvendinant lygias moterų ir vyrų teises darbe, už tokį pat darbą mokėti vienodą užmokestį.

240. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 186 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad vyrams ir moterims už tokį pat ar lygiavertį darbą mokamas vienodas darbo užmokestis, 188 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad taikant darbų klasifikacijos sistemą darbo užmokesčiui nustatyti tie patys kriterijai turi būti taikomi ir vyrams, ir moterims ir ši sistema turi būti parengta taip, kad būtų išvengta bet kokios diskriminacijos lyties pagrindu. Nuo 2003 m. sausio 1 d. pagal Lietuvos Respublikos darbo kodekso 188 straipsnio 1 dalį darbo apmokėjimo sąlygos, dydžiai, profesijų ir pareigų tarifiniai ir kvalifikaciniai reikalavimai, darbo normos, darbų ir darbuotojų tarifavimo tvarka nustatomi kolektyvinėse sutartyse. Pagal šio straipsnio 2 dalį konkretūs valandiniai tarifiniai atlygiai, mėnesinės algos, kitos darbo apmokėjimo formos ir sąlygos, darbo normos (išdirbio, laiko, aptarnavimo ir kitos) nustatomos kolektyvinėse ir darbo sutartyse. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 4 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta nuostata, kad negalioja trišaliai susitarimai, kolektyvinės sutartys bei vietiniai (lokaliniai) norminiai teisės aktai dėl darbo sąlygų, pabloginantys darbuotojų padėtį, palyginti su ta, kurią nustato šis kodeksas, įstatymai ir kiti norminiai teisės aktai. Tais atvejais, kai šis kodeksas ir kiti įstatymai tiesiogiai nedraudžia darbo teisiųjų santykių subjektams patiems susitarimo būdu nustatyti tarpusavio teisių ir pareigų, šie subjektai turi vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais.

241. Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimas reglamentuojamas Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo. Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. balandžio 23 d. priėmė naujos redakcijos Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymą, kuriame nustatytos darbo apmokėjimo sąlygos valstybės tarnautojams pradėtos įgyvendinti nuo 2002 m. liepos 1 dienos. Pagal naujos redakcijos Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymą valstybės tarnautojo darbo užmokestį sudaro: pareiginė alga, priedai ir priemokos. Sumažėjo valstybės tarnautojų pareigybių kategorijų – nuo 30 iki 20. Paslaugų valstybės tarnautojai tapo darbuotojais, dirbančiais pagal darbo sutartis. Jų darbo santykius, socialines garantijas reglamentuoja Lietuvos Respublikos darbo kodeksas ir kiti teisės aktai. Įsigaliojus naujos redakcijos įstatymui, valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo dydžiams nustatyti netaikomas

pereinamasis laikotarpis. Pareiginė alga nustatoma pagal pareigybės kategoriją ir yra vienoda visoms tos pačios kategorijos pareigybėms.

242. Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pateikė Lietuvos Respublikos Vyriausybei rekomendacijas dėl užimtumo sektorių, kuriuose dirba daugiau moterų ir moterų atlyginimai mažesni nei tradiciškai vyriškose užimtumo srityse. Dera pažymėti, kad 2000–2004 metais vidutinis moterų darbo užmokestis buvo mažesnis nei vyrų. Statistikos duomenys rodo, kad tuose ekonomikos sektoriuose, kuriuose dirba daugiau moterų, atlyginimai mažesni negu tuose, kuriuose dirba daugiau vyrų (šio pranešimo priedo 3, 4, 5 ir 6 lentelės). Sveikatos priežiūros ir socialinio darbo sektoriuje 2002 metais 84,2 procento visų darbuotojų sudarė moterys, jų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2002 metų IV ketvirtį buvo 876 litai. Transporto sektoriuje, kuriame apie 70 procentų darbo jėgos – vyrai, vidutinis darbo užmokestis tuo pačiu laikotarpiu buvo 1155,3 lito per mėnesį.

243. Moterų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis 2002 metais sudarė 81,2 procento vyrų darbo užmokesčio:

Moterų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis¹, vyrų vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio procentais

Metai	Šalies ūkis	Valstybės sektorius	Privatus sektorius
2000	81,7	77	84,5
2001	81,4	76,8	83,3
2002	81,2	74,9	85
2003	80,9	75,2	83,8

Samdomųjų darbuotojų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio statistikos rodikliai

¹Be individualių įmonių.

244. Moterų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2002 metais pagal ekonomines veiklos rūšis, vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis šalies ūkyje pagal ekonominės veiklos rūšis (vyrų ir moterų) 2000–2002 metais, taip pat vyrų ir moterų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (bruto) šalies ūkyje pagal ekonomikos sektorius 2004 metų I ketvirtį nurodyti šio pranešimo priedo 4, 5, 6 lentelėse. Kai kuriose veiklos srityse (socialinio draudimo veikla, švietimas, žuvininkystė, bendruomenei teikiamos paslaugos, viešbučiai ir restoranai, sveikatos priežiūra ir socialinis darbas) vidutinis mėnesinis moterų darbo užmokestis yra didesnis nei vyrų arba santykinai vienodas. Pateikti samdomųjų darbuotojų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio statistikos rodikliai.

245. Valstybinėje moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programoje moterų užimtumui, nevienodam moterų ir vyrų darbo užmokesčiui skirta daug dėmesio. Vienas pagrindinių programos tikslų – siekti, kad privačiame sektoriuje būtų nustatyti vienodi atlyginimai vyrams ir moterims už vienodos vertės darbą. Šiuo tikslu atliekamas priežasčių ir veiksnių, lemiančių atlyginimų skirtumus, mokslinis tyrimas. Nustatyta, kad vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumus lemia daugybė veiksnių, iš kurių svarbiausieji yra: vyrų ir

moterų užimtumo struktūra, jų pasiskirstymas pagal ekonominę veiklą ir darbuotojų kategorijas (darbininkai, tarnautojai); profesinė sudėtis; kvalifikacijos lygis. Tačiau mažesni moterų darbo užmokestį lemia ir kiti veiksniai. Antai tose ūkinės veiklos šakose, kuriose dirba daugiausia moterys, atlyginimai kur kas mažesni negu tose, kuriose dirba daugiausia vyrai. Vidutinio atlyginimo skirtumą lemia ir vertikali darbo rinkos segregacija, kai vadovaujančias pareigas eina daugiau vyrų. Moterų pajamų dydis priklauso ir nuo to, ar aktyviai jos dalyvauja ūkinėje veikloje. Tyrimų išvadų pagrindu rengiamos metodinės rekomendacijos socialiniams partneriams, kaip įvertinti darbus ir pareigybes nustatant atlyginimą už darbą.

246. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 21 d. nutarimu Nr. 67 patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės, profesinių sąjungų ir darbdavių organizacijų socialinės partnerystės plėtros 2003–2004 metų priemonių planas. Šis planas parengtas vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės, profesinių sąjungų ir darbdavių organizacijų 2002 m. gegužės 29 d. susitarimu dėl trišalio bendradarbiavimo 2002 metais. Susitarime taip pat numatyta kartą per pusę metų Trišalėje taryboje aptarti, kaip laikomasi darbo įstatymų, ir pateikti pasiūlymų dėl darbo įstatymų tobulinimo, įgyvendinimo ir laikymosi kontrolės gerinimo.

247. Siekiant sumažinti vertikalią darbo rinkos segregaciją, šioje programoje numatytos priemonės, užtikrinančios lygias galimybes moterims visateisiškai dalyvauti priimant sprendimus valdžios ir valdymo institucijose, politinių partijų, profesinių sąjungų, tarptautinių ir nevyriausybinų organizacijų, kitų institucijų sprendimus priimančių struktūrų veikloje, didinti moterų galimybes eiti vadovaujančias pareigas ir gauti postus, kur priimami sprendimai, rekomenduoti ir skatinti proporcingą lyčių atstovavimą sudaromose komisijose ir darbo grupėse. 2004 metais surinkta, susisteminta ir pateikta Europos Komisijos rengiamai duomenų bazei informacija apie vyrus ir moteris aukščiausiuose vadovaujančiuose postuose svarbiausiose Lietuvos institucijose, įskaitant politinį, vyriausybės lygmenis, teismus, teisėsaugos, kontrolės institucijas, bankus, stambiausias Lietuvos įmones.

e)

248. Nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojo 2002 m. gruodžio 10 d. priimti Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimai ir papildymai (2002 m. gruodžio 10 d. Nr. IX-1245), kurie nustato, kad valstybiniu socialiniu pensijų draudimu privalomai draudžiami motina (tėvas) – vaiko iki trejų metų priežiūros atostogų metu, jeigu tuo laikotarpiu motina (tėvas) neturi draudžiamųjų pajamų, taip pat motina (tėvas), neturinti (neturintis) vaiko priežiūros atostogų ir draudžiamųjų pajamų, tuo laikotarpiu, kai augina vaiką iki trejų metų. Be to, nuo šios datos padidintos pačios mažiausios valstybinės socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijos. Įstatymo nuostatos suderintos su įsigaliojusio nuo 2003 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikos darbo kodekso nuostatomis dėl motinystės pašalpos mokėjimo įvaikinusiems naujagimi ar pripažintiems jo globėju. Sudaryta galimybė gauti socialinio draudimo motinystės ir motinystės (tėvystės) pašalpą asmenims, atleistiems iš darbo dėl įmonės bankroto ar likvidavimo.

249. Šie Lietuvos Respublikos valstybinių socialinių draudimo pensijų įstatymo pakeitimai pagerino šeimų, likusių be maitintojo, pensinio aprūpinimo sąlygas. Nuo 2003 m. sausio 1 d. našlių pensijos asmenims, auginantiems mirusiojo vaikus, mokamos ne iki to laiko, kai vaikai našlaičiai sukaks 18 metų, bet iki jie mokysis (tačiau ne ilgiau iki 19 metų). Be to, našlių pensijos mokamos ne tik nepilnamečių vaikų našlaičių globėjams, bet ir rūpintojams (iki 18 metų, jeigu vaikas mokosi, – iki 19 metų).

250. Nuo 2004 m. kovo 1 d. įsigaliojo nauji Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimai ir papildymai (2004 m. vasario 12 d. Nr. IX-2017). Naujos įstatymo nuostatos palankesnės tiek senatvės, tiek našlaičių, tiek invalidumo pensijų gavėjams. Iki 2004 m. kovo 1 d. galiojo nuostatos, kad asmens prašymu jo gaunama valstybinė socialinio draudimo senatvės ar invalidumo pensija gali būti paskirta iš naujo pagal naujus darbo stažo ir uždarbio duomenis tik tuo atveju, kai asmuo po pensijos paskyrimo įgyja papildomą, ne mažesnę kaip 3 metų, darbo stažą. Pakeitus įstatymą, šie reikalavimai sušvelninti – reikalaujamas darbo stažas sumažintas iki 2 metų. Taigi po pensijos paskyrimo išdirbęs 2 metus žmogus jau galės kreiptis dėl pensijos paskyrimo iš naujo. Keičiant įstatymą, atsižvelgta į jaunų asmenų su negalia interesus – sušvelninti minimalaus ir būtinojo stažo reikalavimai. Invalidumo pensijai skirti reikia minimalaus darbo stažo, tačiau viso dydžio invalidumo pensijai gauti būtina turėti būtinąjį darbo stažą. Jo dydis priklauso nuo asmens amžiaus invalidumo grupės nustatymo dieną. Neigaliu pripažintas asmuo, turintis minimalų darbo stažą, bet neturintis būtinojo, gali gauti dalinę pensiją, atitinkančią turimo darbo stažo trukmę. Įstatymo pakeitimas palankus sukakusiems senatvės pensijos amžių ar pripažintiems neįgaliaisiais asmenims, kurie negali gauti pensijai skirti reikalingų pažymų apie jų uždarbį, turėtą iki 1994 m. sausio 1 dienos. Nuo 2004 m. kovo 1 d. šiais atvejais pensijos apskaičiuojamos laikant, kad tuo laikotarpiu, už kurį jis negali pateikti duomenų apie uždarbį, jis gavo minimalų darbo užmokestį.

251. Vadovaujantis minėtuoju įstatymu, papildomai didėja mažiausios (iki 325 litų per mėnesį) senatvės ir invalidumo pensijos. Senatvės pensija padidėja, jeigu jos gavėjas iki 1995 m. sausio 1 d. dirbdamas pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu yra įgijęs: moterys – 20, vyrai – 25 metų darbo stažą. Invalidumo pensijos papildomai padidėja, jeigu jų gavėjai bent dalį stažo, neatsižvelgiant į trukmę, įgijo dirbdami pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu iki 1994 m. sausio 1 dienos. Individualus pensijos prieaugis priklausys tiek nuo asmens įgyto darbo stažo trukmės, tiek nuo gaunamos pensijos dydžio. Kuo didesnę darbo stažą asmuo yra įgijęs ir kuo mažesnę pensiją gauna, tuo labiau padidėja jo pensija. Įsigaliojus šiam įstatymui, didėja pensijos vaikams našlaičiams, kuriems dar nesukako 18 metų arba kurie mokosi, netekusiems vieno iš tėvų ar abiejų tėvų. Jiems mokama pensija padidėja iki 30 procentų mirusiajam priklausiusios ar galėjusios priklausyti pensijos, vietoj buvusių 25 procentų.

252. Nuo 2004 m. liepos 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas. Vadovaujantis šiuo įstatymu, su prašymu skirti išankstinę senatvės pensiją gali kreiptis tie asmenys, kuriems kreipimosi dėl

šios pensijos dieną yra sukakęs amžius, penkeriais metais mažesnis už nustatytą senatvės pensijos amžių (vyrai – nuo 57,6, moterys – nuo 55 metų), kurie turi 30 metų darbo stažą, paskutiniuosius 12 mėnesių iki kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos buvo registruoti kaip bedarbiai, negauna kitų pensijų ir (ar) pensijų išmokų, kompensacijos už ypatingas darbo sąlygas, šalpos kompensacijos ar bedarbio pašalpos, taip pat kitų nuolatinių išmokų, išvardytų minėtajame įstatyme; nedirba pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, nėra individualios įmonės savininkai, nesiverčia kita individualia veikla, nėra asmenys, turintys verslo liudijimus, taip pat nėra ūkininkai ar jų ūkių partneriai.

253. Motinoms, kurios pagimdė ir išaugino iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų, asmenims, kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius (vaikus invalidus arba vaikus, pripažintus I ar II grupės invalidais nuo vaikystės, arba visiškos negalios invalidus), išankstinės senatvės pensijos skiriamos, jeigu šie neįgaliuosius slaugę asmenys turi ne mažesnę kaip 15 metų darbo stažą ir atitinka kitas išankstinės senatvės pensijos skyrimo sąlygas. Tiems asmenims, kuriems iki išankstinės senatvės pensijos skyrimo buvo paskirta ir mokama invalidumo pensija, išankstinė senatvės pensija skiriama, jeigu jie 12 mėnesių buvo registruoti kaip bedarbiai iki invalidumo pensijos paskyrimo.

254. Nuo 2004 m. balandžio 1 d. įsigaliojo naujos redakcijos Lietuvos Respublikos šalpos (socialinių) pensijų įstatymas (dabar Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas). Įstatymas garantuoja didesnę piniginę paramą neįgaliesiems, taip pat likusiems be maitintojo vaikams. Įstatyme daug dėmesio skirta neįgaliųjų materialinių garantijų užtikrinimui. Šalpos pensijos padidintos asmenims, pripažintiems I, II ar III grupės invalidais iki 24 metų, tarp jų – invalidams nuo vaikystės. Įstatymu panaikintos visos sąlygos, iki šiol ribojusios jaunų neįgaliųjų teisę gauti šalpos pensijas, t.y. pripažinimo neįgalioju metu būti moksleiviu ar studentu, būti registruotu darbo biržoje bedarbiu, būti pripažintam invalidu nuo vaikystės ir panašiai. Pagal įstatymą šalpos pensijos skiriamos visiems asmenims, pripažintiems I, II ar III grupės invalidais iki 24 metų (tam tikrais įstatymo numatytais atvejais – iki 26 metų), kurie neturės teisės gauti didesnių socialinio draudimo invalidumo arba valstybinių pensijų.

255. Dvigubai padidintos pensijos itin sunkiai sergantiems neįgaliesiems vaikams. Lengvos negalios vaikams invalidams palikta dabartinio dydžio pensija – viena bazinė pensija (172 litų per mėnesį). Iki šiol visiems vaikams invalidams, neatsižvelgiant į jų negalios sunkumą, buvo mokamos visiems vienodo bazinės pensijos dydžio šalpos pensijos. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas nustato neįgalių vaikų negalios klasifikaciją – jų negalia skirstoma į sunkią, vidutinę ir lengvą negalią. Nuo nustatyto vaiko negalios lygio priklausys ir jam skiriamos šalpos pensijos dydis.

256. Naujajame įstatyme neįgaliesiems numatyta nauja išmoka – tikslinė kompensacija slaugos išlaidoms. Ši išmoka skiriama vietoj iki šiol buvusių šalpos pensijų už invalidų slaugą namuose. Jas galės gauti sunkios ir vidutinės negalios vaikai invalidai, taip pat I ir II grupių invalidai, neįgaliaisiais tapę iki 24 metų, nepaisant susirgimo priežasčių, jeigu jiems bus nustatytas nuolatinės slaugos ar nuolatinės pagalbos, ar nuolatinės priežiūros

būtinumas. Sunkios negalios vaikams invalidams ir I grupės invalidams nustatomos bazinės pensijos dydžio tikslinės kompensacijos slaugos išlaidoms, vidutinės negalios vaikams invalidams ir II grupės neįgaliesiems – 0,5 bazinės pensijos dydžio. Tikslinės kompensacijos skiriamos ir mokamos tiek gaunantiems valstybinio socialinio draudimo pensijas, tiek šalpos pensijas asmenims, jeigu šie asmenys tapo invalidais iki 24 metų (tam tikrais atvejais – iki 26 metų). Slaugos pašalpos yra mokamos visiškoms negalios invalidams. Keičiasi ir slaugos pašalpų dydžiai. Nuo 2004 m. liepos 1 d. jos padidėjo iki 1,25 bazinės pensijos dydžio. Nuo 2005 m. sausio 1 d. slaugos pašalpos padidės iki 1,5 bazinės pensijos dydžio.

257. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatyme įteisintos šalpos našlaičių pensijos. Šalpos našlaičių pensijos skiriamos visiems vaikams našlaičiams, kurie negauna socialinio draudimo našlaičių pensijų dėl to, kad jų mirę tėvai (vienas iš tėvų) nebuvo įgiję reikalaujamo pensijų draudimo stažo. Nuo 2004 m. balandžio 1 d. šalpos našlaičių pensija padidėjo iki 86 litų kiekvienam vaikui.

258. Atsižvelgdamas į Europos Tarybos iniciatyvą, Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. balandžio 18 d. paskelbė 2003 metus neįgaliųjų metais Lietuvoje. Parengtas Neįgaliųjų metų Lietuvoje veiksmų planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 3 d. nutarimu Nr. 159, kuriame daugiausia dėmesio skirta teisės aktų, reglamentuojančių įvairias neįgaliųjų gyvenimo ir veiklos sritis, tobulinimui, visuomenės švietimui, teigiamo visuomenės požiūrio į negalia ugdymui, fizinės aplinkos mokymo, ugdymo ir socialinių paslaugų įstaigose pritaikymui neįgaliųjų poreikiams.

259. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. vasario 12 d. nutarimu Nr. 160 patvirtinta Invalidumo nustatymo ir socialinės apsaugos priemonių neįgaliesiems reformos koncepcija. Koncepcijos tikslas – pakeisti invalidumo nustatymo tvarką taip, kad būtų sudarytos sąlygos teisingiau ir veiksmingiau taikyti neįgaliesiems asmenims socialinės apsaugos priemonės, siekiant atkurti jų darbingumą, savarankiškumą ir integruoti juos į visuomenę.

260. Toliau kuriant neįgaliųjų kompleksinį reabilitacinį modelį, 2002 metais parengta Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 7 d. nutarimu Nr. 850. Programos tikslas – nustatyti valstybės formuojamos neįgaliųjų medicininės, profesinės, socialinės reabilitacijos ir integracijos politiką, jos prioritetinius tikslus ir veiksmus. Įgyvendindama Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programą ir vadovaudamasi Invalidumo nustatymo ir socialinės apsaugos priemonių neįgaliesiems reformos koncepcija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymo pakeitimo įstatymą, kurį Lietuvos Respublikos Seimas priėmė 2004 m. gegužės 11 dieną. Įstatymas įsigalios nuo 2005 m. liepos 1 dienos. Įstatymas reglamentuoja negalios, darbingumo lygio ir specialiųjų poreikių nustatymą, nustato svarbiausiąsias neįgaliųjų teises ir pareigas, pagrindines socialinės integracijos kryptis, priemones joms įgyvendinti, atsakingas už neįgaliųjų socialinę integraciją institucijas.

261. Ypač daug dėmesio Lietuvos Respublikos Vyriausybė skiria pagyvenusių asmenų socialinei paramai. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d.

nutarimu Nr. 737 patvirtinta Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija, kuri numato išplėsti vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimą visuomenės gyvenime, užtikrinti jų socialinę aprėptį ir galimybes gyventi nepriklausomai; skatinti nuoseklią ir tolydžią ekonomikos plėtrą, atsižvelgiant į visuomenės senėjimo pasekmes; sustiprinti tinkamą ir patikimą socialinę apsaugą dabartinei ir būsimoms kartoms; orientuoti darbo rinką taip, kad joje kuo ilgiau būtų panaudojami vyresnių asmenų įgyti profesiniai gebėjimai; įgyvendinti mokymosi visą gyvenimą principą; užtikrinti šių asmenų fizinę ir psichinę sveikatą, materialinę gerovę visą jų gyvenimą; garantuoti lygias galimybes gauti kvalifikuotas sveikatos ir socialines paslaugas; atsižvelgti į lyčių specifiką formuojant senėjimo politiką; paremti pagyvenusius asmenis, jų šeimas ir bendruomenes, teikiančius globos paslaugas; skatinti kartų solidarumą.

262. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 156 straipsnyje nustatyta, kad poilsio laikas – tai įstatymo, kolektyvinės ar darbo sutarties reglamentuotas laisvas nuo darbo laikas. Kodekso 157 straipsnis numato šių rūšių poilsio laiką: pertrauką pailsėti ir pavalgyti; papildomas ir specialias pertraukas pailsėti darbo dienos (pamainos) laiku; paros nepertraukiamąjį poilsį tarp darbo dienų (pamainų); savaitės nepertraukiamąjį poilsį; kasmetinį poilsio laiką (švenčių dienas, atostogas).

263. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 161 straipsnis garantuoja savaitės nepertraukiamąjį poilsį, nustato, kad bendra poilsio diena yra sekmadienis, o esant penkių dienų darbo savaitei, – šeštadienis ir sekmadienis, išskyrus šiame ir kituose norminiuose teisės aktuose nustatytus atvejus. Įmonėms ir organizacijoms, kuriose bendrą poilsio dieną negalima nutraukti darbo, poilsio dienos suteikiamos kitomis savaitės dienomis iš eilės kiekvienai darbuotojų grupei pagal darbo (pamainų) grafikus. Savaitės nepertraukiamasis poilsis turi trukti ne mažiau kaip trisdešimt penkias valandas. Skirti dirbti poilsio dienomis draudžiama, išskyrus tokius darbus, kurių sustabdyti negalima dėl techninių gamybos sąlygų (nepertraukiamai veikiančios įmonės, organizacijos), darbus, būtinus gyventojams aptarnauti, taip pat neatidėliotinus remonto ir krovos darbus. Nėščias, neseniai pagimdžiusias ir krūtimi maitinančias moteris, darbuotojus, auginančius vaiką iki trejų metų, taip pat darbuotojus, vienus auginančius vaiką iki keturiolikos metų arba vaiką invalidą iki šešiolikos metų, asmenis iki aštuoniolikos metų dirbti poilsio dienomis galima skirti tik jų sutikimu. Asmenims iki aštuoniolikos metų turi būti suteikiamos ne mažiau kaip dvi poilsio dienos per savaitę.

264. Pagal Lietuvos Respublikos darbo kodekso 145 straipsnio 1 dalies 2 punktą sutrumpintas darbo laikas nustatomas asmenims, dirbantiems darbo aplinkoje, kurioje sveikatai kenksmingų veiksnių dydžiai viršija darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktu nustatytus leistinus ribinius dydžius (kiekius) ir techninėmis ar kitomis priemonėmis jų kiekio darbo aplinkoje sumažinti iki sveikatai nekenksmingų dydžių neįmanoma, – darbo laikas nustatomas atsižvelgiant į darbo aplinką, bet ne ilgesnis kaip trisdešimt šešios valandos per savaitę.

265. Sutrumpintas darbo laikas nustatomas asmenims, dirbantiems naktį (Lietuvos Respublikos darbo kodekso 145 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Naktinis darbo laikas sutrumpinamas viena valanda (Lietuvos Respublikos darbo kodekso 154 straipsnio 2 dalis).

266. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 145 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad darbuotojų, kurių darbo pobūdis yra susijęs su didesne protine, emocine įtampa, darbo laiko sutrumpinimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimu Nr. 1195 patvirtinta Darbuotojų, kurių darbo pobūdis yra susijęs su didesne protine, emocine įtampa, darbo laiko sutrumpinimo tvarką. Šioje tvarkoje sutrumpinta darbo laiko savaitė nustatyta pedagoginiams darbuotojams ir sveikatos priežiūros darbuotojams. Pedagoginiams darbuotojams (mokytojams, auklėtojams ir kitiems), atsižvelgiant į atliekamas pareigas ir įstaigos, kurioje šie darbuotojai dirba, pobūdį, nustatyta 36, 30, 24 arba 20 valandų sutrumpinta darbo laiko savaitė. Farmacijos specialistams nustatyta 36 valandų darbo laiko savaitė. Sveikatos priežiūros darbuotojams, atsižvelgiant į darbo sąlygas ir įstaigos, kurioje jie dirba, pobūdį, nustatyta 39, 36, 33 arba 30 valandų darbo savaitė.

267. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 164 straipsnis numato, kad darbuotojams gali būti suteikiamos kasmetinės ir tikslinės atostogos, paliekant darbo vietą (pareigas) ir mokant vidutinį darbo užmokestį. Švenčių dienos į atostogų trukmę neįskaitomos. Kodekso 165 straipsnis nustato, kad kasmetinės atostogos gali būti minimaliosios, pailgintos ir papildomos. Kasmetinių minimaliųjų atostogų trukmė – dvidešimt aštuonios kalendorinės dienos.

268. Kasmetinės trisdešimt penkių kalendorinių dienų atostogos suteikiamos: darbuotojams iki aštuoniolikos metų; darbuotojams, vieniems auginantems vaiką iki keturiolikos metų arba vaiką invalidą iki šešiolikos metų; invalidams; kitiems įstatymų nustatytiems asmenims. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 166 straipsnyje nustatyta, kad asmenims, dirbantiems ne visą darbo laiką, kasmetinės atostogos netrumpinamos.

269. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 167 straipsnis numato pailgintas iki 58 kalendorinių dienų kasmetines atostogas kai kurių kategorijų darbuotojams, kurių darbas susijęs su didesne nervine, emocine, protine įtampa ir profesine rizika, taip pat kurių darbo sąlygos specifinės. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 18 d. nutarimu Nr. 941 patvirtintas kai kurių kategorijų darbuotojų, turinčių teisę į kasmetines pailgintas atostogas, sąrašas ir šių atostogų trukmė. Šiame nutarime nustatytos kasmetinės pailgintos atostogos pedagoginiams darbuotojams (56 kalendorinės dienos), mokslo darbuotojams (56 kalendorinės dienos), teatro ir koncertinių organizacijų kūrybiniams darbuotojams (42 kalendorinės dienos), sveikatos priežiūros darbuotojams (42 arba 35 kalendorinės dienos), socialinį darbą dirbantiems darbuotojams (42 arba 35 kalendorinės dienos), farmacijos specialistams (35 kalendorinės dienos), skraidančiajam personalui (58 arba 48 kalendorinės dienos), jūrininkams ir žvejams (35 kalendorinės dienos), Ignalinos atominės elektrinės darbuotojams (iki 42 kalendorinių dienų), vairuotojams, dirbantiems greitosios medicinos pagalbos stotyse (42 kalendorinės dienos), veterinarijos tarnybų darbuotojams (42 kalendorinės dienos).

270. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, be minėtųjų kasmetinių pailgintų atostogų, numato kasmetines papildomas atostogas. Pagal kodekso 168 straipsnį kasmetinės papildomos atostogos gali būti suteikiamos: darbuotojams už darbą sąlygomis, neatitinkančiomis normalių darbo sąlygų; už ilgalaikį nepertraukiamąjį darbą toje darbovietėje; už ypatingą darbų pobūdį. Kasmetinių papildomų atostogų trukmę, suteikimo sąlygas ir tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Darbo, kolektyvinėje sutartyje arba darbo tvarkos taisyklėse gali būti nustatomos ilgesnės trukmės ir kitokių, nei nurodytos šiame straipsnyje, rūšių kasmetinės papildomos atostogos.

271. Be to, Lietuvos Respublikos darbo kodekso 185 straipsnis numato papildomas atostogų lengvatas. Kolektyvinėse arba darbo sutartyse gali būti nustatytos ilgesnės trukmės ir kitų rūšių atostogos, papildomos lengvatos pasirinkti kasmetinių atostogų laiką, nustatytos didesnės išmokos už kasmetines ir tikslines atostogas, negu garantuoja Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Šios lengvatos, išskyrus papildomą lengvatą pasirinkti kasmetinių atostogų laiką, negali būti nustatytos kolektyvinėse ir darbo sutartyse, kurias sudaro įstaigos ir organizacijos, išlaikomos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto ar kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų, taip pat sutartyse, kurias sudaro Lietuvos bankas.

1 dalies f) ir 2 dalies d)

272. Lietuvos Respublikos Seimui priėmus Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą (1999 m. gruodžio 23 d. Nr. VIII-1509), buvo įvesta nauja solidarumo principu pagrįsta socialinio draudimo rūšis. Šiuo įstatymu taip pat sudarytos palankesnės sąlygos asmenims, nukentėjusiems dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar profesinių ligų, gauti jiems priklausančias išmokas, o darbdaviai nebemoka didelių išmokų įvykus nelaimingam atsitikimui darbe.

273. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo sistema veikia nuo 2000 m. sausio 1 dienos. Nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas kompensuoja dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos prarastas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims. Nelaimingas atsitikimas darbe – tai įvykis darbe, įskaitant eismo įvykį darbo laiku, nustatytą tvarka ištirtas ir pripažintas nelaimingu atsitikimu darbe, kurio padarinys – darbuotojo susižalojimas darbe (lengvas, sunkus, mirtinas). Įvykis darbe, kai darbuotojas mirė dėl ligos, nesusijusios su darbu, nepriskiriamas nelaimingiems atsitikimams darbe. Ligos pašalpa skiriama, jeigu teisė ją gauti atsirado darbo laikotarpiu, įskaitant bandomąjį laikotarpį ir atleidimo iš darbo dieną. Ligos pašalpa mokama nuo pirmos laikinojo nedarbingumo dienos iki darbingumo atgavimo arba tol, kol bus pripažintas invalidumas. Ligos pašalpos, susižalojus darbe arba susirgus profesine liga, už laikotarpį nuo pirmos laikinojo nedarbingumo dienos mokamos iš nelaimingų atsitikimų darbe socialiniam draudimui skirtų lėšų.

274. Netekto darbingumo vienkartinė kompensacija išmokama šių dydžių: 1) jeigu apdraustasis neteko iki 20 procentų darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, kurios dydis – 10 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio; 2) jeigu apdraustasis neteko daugiau kaip 20, bet mažiau kaip 30 procentų darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, kurios dydis – 20 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio; 3) jeigu apdraustajam nustatytas neterminuotas darbingumo netekimas, netekto darbingumo vienkartinė kompensacija išmokama trigubai didesnė. Jeigu nustatoma, kad apdraustasis neteko 30 ir daugiau procentų darbingumo, jam mokama netekto darbingumo periodinė kompensacija. Netekto darbingumo periodinė kompensacija apdraustajam mokama kas mėnesį. Apdraustajam apskaičiuotas kompensavimo koeficientas negali būti mažesnis kaip 0,25 ir didesnis kaip 3. Netekto darbingumo periodinė kompensacija mokama iki Valstybinės medicininės socialinės ekspertizės komisijos nustatyto darbingumo netekimo termino pabaigos.

275. Jeigu apdraustasis dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar ūmios profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais, miršta, teisę į draudimo išmoką (periodinę) turi nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą, taip pat mirusiojo vaikas (vaikai), gimęs (gimę) po jo mirties.

276. Apdraustajam mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar ūmios profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais, mirusiojo šeimai išmokama vienkartinė laidojimo pašalpa, lygi 100 einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, galiojusių tą mėnesį, kurį įvyko mirtinas nelaimingas atsitikimas darbe ar ištiko ūmi profesinė liga. Ši pašalpa lygiomis dalimis išmokama kiekvienam mirusiojo šeimos nariui.

277. Lietuvos Respublikos Seimas 2003 metų gegužę priėmė Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymą (2003 m. gegužės 29 d. Nr. IX-1591), pagal kurio nuostatas minėtąsias draudimo išmokas (išskyrus ligos pašalpą) turi teisę gauti ir asmenys, kuriems profesinė liga buvo nustatyta po atleidimo iš darbo, tačiau po 2000 m. sausio 1 d. jie buvo drausti (už juos buvo mokamos įmokos) šia draudimo rūšimi.

278. 2003 metų pabaigoje buvo priimtas naujos redakcijos Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (2003 m. lapkričio 11 d. Nr. IX-1819). Jame aiškiau ir tiksliau reglamentuojama draudiminių įvykių pripažinimo tvarka, suderintos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų privalomojo socialinio draudimo nuostatos su dokumentais, nustatančiais darbo santykius ir sąlygas. Taip pat siekiama padidinti darbdavių ir darbuotojų suinteresuotumą bei atsakomybę už saugių darbo sąlygų užtikrinimą ir jų laikymąsi, skirti lėšų nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų prevencijai. Įstatyme nustatyta, kad draudiminiais laikomi tik tie nelaimingi atsitikimai darbe, kurie įvyko darbo vietoje ir dirbant tik tą darbą, kuris nurodytas darbo sutartyje.

279. Naujos redakcijos Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme tiksliau apibrėžiama, kurie nelaimingi atsitikimai darbe ir susirgimai profesine liga gali būti pripažinti draudiminiais įvykiais ir kurie

nepripažinti. Aiškiau nustatomas draudimo taikymas dirbant poilsio dienomis, atostogų ir komandiruočių metu.

280. Siekiant paskatinti darbdavius geriau rūpintis darbuotojų darbo sąlygomis, naujos redakcijos Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme nuo 2005 m. sausio 1 d. numatytas diferencijuotas nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmokų tarifas. Kiekvienam draudėjui šis tarifas bus nustatomas atsižvelgiant į darbe įvykusių nelaimingų atsitikimų skaičių ir jų sunkumo laipsnį.

281. Nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas ir Lietuvos Respublikos darbo kodeksas taiko ypatingą apsaugą. Joms turi būti sudarytos saugios ir sveikos darbo sąlygos, įskaitant ir giminės pratęsimo funkcijos išsaugojimą. Darbdavys nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims turi sudaryti (garantuoti) darbo rinkoje tokias sąlygas, kurios neturėtų būti pažeidžiamos dėl vyrų ir moterų lygių galimybių. Darbdavys turi informuoti priimamas į darbą arba keičiančias darbo vietą nėščias, neseniai pagimdžiusias ar krūtimi maitinančias moteris apie darbus, nerekomenduotinus norinčioms išsaugoti motinystės funkciją, ir užtikrinti, kad dirbančios moterys gautų visą informaciją, susijusią su rizika sveikatai, įgyvendinti priemones geresnei nėščių, neseniai pagimdžiusių ar krūtimi maitinančių darbuotojų saugai darbe ir sveikatai užtikrinti.

282. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. kovo 19 d. priėmė nutarimą Nr. 340 „Dėl nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims kenksmingų darbo sąlygų ir pavojingų veiksnių sąrašo patvirtinimo“. Sąraše nurodytos nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims kenksmingos darbo sąlygos, pavojingi cheminiai, fizikiniai, psichofiziologiniai (ergonominiai) ir biologiniai veiksniai. Pagal šį sąrašą darbdavys privalo nustatyti galimą šių veiksnių poveikį nėščios, neseniai pagimdžiusios ar krūtimi maitinančios moters saugai ir sveikatai, kad apsaugotų ją nuo pavojaus. Tai padės užtikrinti geresnes ypač jautrios rizikos grupės – nėščių, neseniai pagimdžiusių ar krūtimi maitinančių darbuotojų – saugos darbe sąlygas ir sveikatą, skatins pažangą darbų saugos srityje. Draudžiamų ir nerekomenduotinių nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims darbų ir pavojingų veiksnių sąrašas pravers ir gydytojams: jie galės praktiškai informuoti moteris, norinčias išsaugoti motinystės funkciją. Lietuvos visuomenei tai leis tikėtis sveikesnės būsimosios kartos.

2 dalis

a) ir b)

283. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 132 straipsnis reglamentuoja garantijas nėščioms moterims ir darbuotojams, auginantiems vaikus. Šio straipsnio 1 dalis nustato, kad darbo sutartis negali būti nutraukta su nėščia moterimi nuo tos dienos, kai darbdaviui buvo pateikta medicinos pažyma apie nėštumą, ir dar vieną mėnesį pasibaigus nėštumo ir gimdymo atostogoms, išskyrus Lietuvos Respublikos darbo kodekso 136 straipsnio 1 dalies 1, 2, 3, 4, 6 punktuose ir 2 dalyje nustatytus atvejus: kai įsiteisėja teismo sprendimas arba kai įsiteisėja

teismo nuosprendis, pagal kurį darbuotojas nuteisiamas bausme, dėl kurios negali tęsti darbo, kai darbuotojui įstatymų nustatyta tvarka atimamos specialios teisės dirbti tam tikrą darbą, įstatymų įgaliotų organų ar pareigūnų reikalavimu, kai darbuotojas pagal medicinos ar invalidumą nustatančios komisijos išvadą negali eiti šių pareigų ar dirbti šio darbo, likvidavus darbdavį, jeigu pagal įstatymus jo darbo prievoles nebuvo įpareigotas vykdyti kitas asmuo, darbdaviui mirus, jeigu darbo sutartis buvo sudaryta aptarnavimo darbams asmeniškai jam atlikti, taip pat kai nėra jo teisių perėmėjo. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 132 straipsnio 2 dalis nustato, kad su darbuotojais, auginančiais vaiką (vaikus) iki trejų metų, darbo sutartis negali būti nutraukta, jeigu nėra darbuotojo kaltės.

284. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 129 straipsnio 3 dalis numato, kad teisėta priešastimi nutraukti darbo sutartį negali būti lytis, santuokinė ir šeimtinė padėtis bei kiti įstatyme nurodyti pagrindai. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 6 straipsnis nustato, kad darbdavio veiksmai yra pažeidžiantys moterų ir vyrų lygias teises, jeigu jis dėl asmens lyties nutraukia darbo sutartį.

285. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas nenustato jokių diskriminacinių normų moterims. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo 43 straipsnio 5 dalyje garantuojamos einamosios pareigos karjeros valstybės tarnautojams nėštumo ir gimdymo atostogų ar atostogų vaikui prižiūrėti, kol jam sueis treji metai, laikui, o 44 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad nėščia valstybės tarnautoja, taip pat valstybės tarnautojas vaiko (vaikų) iki trejų metų priežiūros atostogų metu negali būti atleisti iš pareigų, išskyrus Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo nustatytus atvejus.

286. Valstybės tarnautojams taikomos ir Lietuvos Respublikos darbo kodekso nuostatos: 146 straipsnio 1 dalies 3 punkto nuostata, kad ne visas darbo dienos arba darbo savaitės darbo laikas nustatomas pareikalavus nėščiai moteriai, neseniai pagimdžiusiai moteriai (motinai, pateikusiai darbdaviui sveikatos priežiūros įstaigos pažymą apie gimdymą ir auginančiai vaiką, kol jam sukaks vieneri metai), krūtimi maitinančiai moteriai (motinai, pateikusiai darbdaviui sveikatos priežiūros įstaigos pažymą, kad augina ir maitina savo vaiką iki vienerių metų), darbuotojui, auginančiam vaiką iki trejų metų, bei darbuotojui, vienam auginančiam vaiką iki keturiolikos metų arba vaiką invalidą iki šešiolikos metų; taip pat 214 straipsnio nuostata, kad darbuotojams, auginantiems vaiką invalidą iki šešiolikos metų arba du vaikus iki dvylikos metų, suteikiama viena papildoma poilsio diena per mėnesį (arba sutrumpinamas darbo laikas dviem valandomis per savaitę), o auginantiems tris ir daugiau vaikų iki dvylikos metų – dvi dienos per mėnesį (arba atitinkamai sutrumpinamas darbo laikas keturiomis valandomis per savaitę), mokant darbuotojui jo vidutinį darbo užmokestį.

287. Nuo 2001 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymui (2000 m. gruodžio 21 d. Nr. IX-110), įvedamas draudimosi ligos, motinystės, motinystės (tėvystės) pašalpoms stažas: ligos, motinystės pašalpoms gauti – 3 mėnesiai per 12 mėnesių arba 6 mėnesiai per 24 mėnesius; motinystės (tėvystės) pašalpai – 7 mėnesiai per 24 mėnesius. Ligos pašalpa mokama nuo pirmos laikinojo nedarbingumo dienos, iki asmuo tampa darbingas arba pripažįstamas invalidu. Už dvi pirmąsias laikinojo

nedarbingumo dienas moka darbdavys, nuo trečios laikinojo nedarbingumo dienos ligos pašalpa mokama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų. Taip pat buvo įteisinta nuostata, kad apdraustiems asmenims, gaunantiems valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensiją, tapusiems laikinai nedarbingais dėl ligos ar sužalojimo ir dėl to praradusiems darbo pajamų, ligos pašalpa iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų mokama ne ilgiau kaip 30 kalendorinių dienų per kalendorinius metus. 2002 metų pradžioje priimtas Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2002 m. sausio 15 d. Nr. IX-709), kuriuo buvo pailgintas ligos pašalpos mokėjimo laikotarpis iki 90 kalendorinių dienų per kalendorinius metus apdraustiesiems, gaunantiems valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensiją.

288. Nėštumo ir gimdymo laikotarpiu moterims mokama motinystės pašalpa – už 70 kalendorinių dienų iki gimdymo ir 56 kalendorines dienas po gimdymo (komplikuoto gimdymo atveju ir kai gimsta daugiau negu vienas vaikas – 70 kalendorinių dienų). Šios pašalpos dydis – 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo darbo uždarbio dydžio.

289. 2002 metų pabaigoje ir 2003 metų pradžioje Lietuvos Respublikos Seimas dar kartą keitė Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą. Pirmasis pakeitimas suderino įstatymo nuostatas su įsigaliojusio nuo 2003 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikos darbo kodekso nuostatomis dėl įvaikinusiems naujagimi ar pripažintiems jo globėjais motinystės pašalpos mokėjimo. Antrasis pakeitimas sudarė galimybę gauti socialinio draudimo motinystės ir motinystės (tėvystės) pašalpas asmenims, atleistiems iš darbo dėl įmonės bankroto ar likvidavimo.

290. Suderinus Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą su Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo (2001 m. kovo 20 d. Nr. IX-216) nuostatomis, nustatyta, kad motinystės ir motinystės (tėvystės) pašalpas galėtų gauti moterys, nėštumo laikotarpiu atleistos iš darbo dėl įmonės bankroto ar likvidavimo, taip pat kiti asmenys, kurie dėl įmonės bankroto ar likvidavimo atleidžiami iš darbo ir dėl to negalės gauti vaiko iki vienerių metų priežiūros atostogų. Nuo 2004 m. kovo 1 d. pagal Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymą motinystės (tėvystės) pašalpa, skiriama vaiko iki vienerių metų priežiūros atostogų metu, padidinta nuo 60 iki 70 procentų motinos (tėvo) kompensuojamojo darbo užmokesčio. Asmeniui, neturinčiam teisės gauti motinystės (tėvystės) pašalpos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų, mokama pašalpa pagal Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymą.

c)

291. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2002 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. 171 patvirtino Socialinių paslaugų teikimo reformos koncepciją. Koncepcijos tikslas – apibrėžti tolesnes socialinių paslaugų plėtojimo kryptis, atitinkančias šių dienų poreikius, suteikiančias galimybes išlaikyti ir tobulinti socialinių paslaugų sistemą mūsų šalyje, numatyti socialinių paslaugų finansavimo reformą, pirkimo modelių įgyvendinimą, reikalavimų socialinėms paslaugoms sistemos, kokybės vertinimo ir kontrolės mechanizmo kūrimą. Įgyvendinant Socialinių paslaugų teikimo reformos koncepciją, parengti ir patvirtinti reikalavimai

nestacionarioms socialinių paslaugų įstaigoms, patvirtintas Socialinių paslaugų poreikio asmeniui nustatymo principų ir tvarkos aprašas, parengtas Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas.

292. Siekiant gerinti socialinių paslaugų infrastruktūrą bendruomenėse, skatinti teikti geros kokybės socialines paslaugas, kad jos būtų prieinamesnės socialinės rizikos šeimoms ir vaikams, neįgaliesiems, seniems žmonėms, socialinės rizikos grupių asmenims, ir vadovaujantis Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 1998–2003 metų programa, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. vasario 19 d. nutarimu Nr. 202, iš Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 1998–2003 metų programai skirtų lėšų 2000–2003 metais buvo paremti 54 socialinių paslaugų įstaigų plėtros projektai (23,15 mln. litų suma). Projektai buvo skirti neįgaliesiems, socialinės rizikos šeimoms ir vaikams, seniems žmonėms, socialinės rizikos suaugusiems asmenims. Atsižvelgiant į tai, jog būtina Lietuvoje plėtoti socialinių paslaugų infrastruktūrą, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 18 d. nutarimu Nr. 1178 „Dėl Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2004–2006 metų programos patvirtinimo“ šios Programos įgyvendinimas pratęstas iki 2006 metų.

293. Šeimos ir darbo įsipareigojimus suderinti padeda tai, kad suteikiama galimybė naudotis vaikų (ypač – ikimokyklinio amžiaus vaikų) priežiūros įstaigų paslaugomis. Švietimo ir mokslo ministerijos 2004 m. liepos mėnesio duomenimis, šalyje veikia 660 ikimokyklinio ugdymo įstaigų, iš jų 3 – valstybinės, 653 – priklausančios savivaldybėms, 1 – privati, 3 – bendruomeninės. Iš to skaičiaus 57 įstaigos yra specialiosios (1 – valstybinė, 56 – priklausančios savivaldybėms), o 15 skirta besigydančioms vaikams. Be to, Lietuvoje veikia 151 darželis-mokykla, iš jų 1 – valstybinis, 148 – priklausantys savivaldybėms (14 specialiųjų darželių-mokyklų), 2 – privatūs.

12 straipsnis

1 dalis

294. Pagrindinės žmogaus teisės Lietuvoje įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kuri nustato, kad visi yra lygūs prieš įstatymus, niekieno teisės negali būti ribojamos ir niekas negali turėti privilegijų dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, religijos, socialinės padėties ir t.t. Lietuvos Respublikos Konstitucija taip pat garantuoja civilines ir politines teises, teisę į darbą, mokslą, socialinę ir sveikatos apsaugą. Kiekvienas asmuo turi teisę į tokią sveikatos apsaugą, kokią galima suteikti taikant tinkamas ligų profilaktikos ir sveikatos priežiūros priemones, ir galimybę siekti geriausios sveikatos. Kadangi žmonių gyvenimas ir gerovė gyvybiškai priklauso nuo geros fizinės ir psichinės būsenos, sveikata yra lemiamas šalies gyventojų pajėgumo dalyvauti visose viešojo ir asmeninio gyvenimo srityse veiksnys. Ši teisė tiek vyrams, tiek moterims turi būti garantuota visą gyvenimą.

295. Nediskriminavimas sveikatos apsaugos srityje apima tokias sritis kaip šeimos planavimą ir reprodukcinę sveikatą plačiąja prasme, motinystės apsaugą, įskaitant moterų saugą ir sveikatą darbe, lytiniu būdu plintančių ligų prevenciją, sveikos gyvensenos skatinimą,

moterų sveikatos specifiką įvairiais amžiaus tarpsniais, įskaitant pagyvenusių žmonių specifines sveikatos problemas, tiek moterų, tiek vyrų teisę patiems laisvai, be prievartos, diskriminacijos ir smurto, atsakingai spręsti klausimus, susijusius su lytimi.

296. Vidutinė moterų gyvenimo trukmė išlieka ilgesnė nei vyrų. Tiek Lietuvos miestuose, tiek kaimuose moterys vidutiniškai gyvena ilgiau negu vyrai.

Vidutinė gyvenimo trukmė Lietuvoje 2000–2003 metų laikotarpiu

Metai	Lietuvoje			Mieste			Kaime		
	vidutinė	moterų	vyrų	vidutinė	moterų	vyrų	vidutinė	moterų	vyrų
2000	72,19	77,45	66,77	73,35	78,22	68	69,98	76,11	64,56
2001	71,78	77,58	65,95	72,87	78,15	67,23	69,65	76,6	63,7
2002	71,91	77,58	66,21	73,25	78,33	67,71	69,39	76,32	63,54
2003	72,19	77,85	66,48	73,64	78,73	68,06	69,55	76,4	63,76

Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė – tai tikimybinis rodiklis, kuris parodo, kiek vidutiniškai metų gyvens kiekvienas gimęs, jeigu visą būsimą tiriamosios kartos gyvenimą mirtingumo lygis kiekvienoje gyventojų amžiaus grupėje liks nepakitęs.

297. Nors vidutiniškai ilgesnės moterų gyvenimo trukmės negalima tiesiogiai sieti su geresniais moterų sveikatingumo rodikliais, mirtingumo pagal priežastis statistika patvirtina didesnę vyrų mirtingumą dėl konkrečių ligų.

Mirtingumas pagal priežastis

(mirusiųjų skaičius 100 tūkst. gyventojų)

Metai	2000		2001		2002	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų
Iš viso mirusiųjų	947,7	1171,3	1015,8	1325,2	1041,9	1345,9
Priežastys:						
užkrečiamosios ir parazitinės ligos	6,4	20,9	6,2	21,4	7,3	20,9
kraujotakos sistemos ligos	606,9	521	657,7	594,6	668,9	615
piktybiniai navikai	174,2	248	185,2	268,1	188,3	270,8
kvėpavimo sistemos ligos	26,2	60,2	23,7	63,5	28,2	67,3
virškinimo sistemos ligos	29,2	40,3	33,3	50,3	35,8	52,4
išorinės priežastys	59,2	226,4	63	266	62,5	254,5
kitos ligos	38,5	46,6	46,7	61,3	50,9	65

Bendras vyrų ir moterų mirtingumas 1000-iai gyventojų nurodytas šio pranešimo priedo 7 lentelėje, o vaikų ir kūdikių mirtingumas – 12 ir 13 lentelėse.

298. Sveikatos apsaugą reglamentuojantys įstatymai nenustato diskriminacijos. Kiekvienas asmuo Lietuvoje gali naudotis vienodomis sveikatos apsaugos priemonėmis, įskaitant priemones, teikiamas privačiuose šeimos planavimo centruose ir valstybinėse sveikatos priežiūros įstaigose (bet neapsiribojant jomis). Lietuvos sveikatos politika vykdoma remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001–2004 metų programa.

299. Plečiantis bendrosios praktikos (šeimos) gydytojų (toliau vadinama – BPG) kabinetų tinklui šalyje, sveikatos priežiūros paslaugos tampa prieinamesnės visiems gyventojams, iš jų ir kaimo. BPG kompetencija apima šeimos planavimo, psichologijos ir pagalbos menopauzės metu principų išmanymą, mokėjimą kontroliuoti kontraceptinių priemonių naudojimą. BPG moterims gali suteikti informacijos apie kontracepcijos metodus, kad jos galėtų pasirinkti norimą.

300. Apdraustoms pagal įstatymą moterims sveikatos priežiūros paslaugos, įskaitant ir šeimos planavimo paslaugas, nemokamos.

301. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pareiškė susirūpinimą dėl abortų gausos, ribotų galimybių pasinaudoti įvairiomis šeimos planavimo priemonėmis, o ypač galimybės kaimo moterims naudotis kontraceptinėmis priemonėmis. 2000–2004 metais buvo sprendžiamos ir šios problemos. Visuomenė daugiau informuojama apie šiuolaikinius šeimos planavimo metodus.

302. Statistikos duomenimis, šalyje kasmet mažėja dirbtinių abortų.

Dirbtinių abortų dinamika Lietuvoje*

Metai	100-ui gyvų naujagimių	1000-iui vaisingo amžiaus (15–49 metų) moterų	Absoliučiais skaičiais
1997	60,1	25,3	22680
1998	56,9	23,5	21022
1999	52,1	21,2	18846
2000	48,1	18,4	16259
2001	44	15,5	13677
2002	42,5	14,1	12495
2003	37,7	12,9	11513

*Lietuvos sveikatos informacijos centro duomenys.

303. Vis dėlto požiūris į kontracepcijos metodus išlieka skirtingas: 2003 metais, „Baltijos tyrimų“ duomenimis, 15–25 metų amžiaus moterų grupėje daugiau nei pusė (51 procentas) apskritai nesinaudojo kontracepcija. Kitose amžiaus grupėse šis procentas mažesnis: tarp 26–35 metų moterų nesisaugančių nuo nėštumo buvo 19 procentų, tarp 35–45 metų – 32 procentai. Net 33 procentai kontracepcija nesinaudojančių apklaustųjų negalėjo nurodyti konkrečios priežasties, kodėl nesisaugo nuo nėštumo. Tyrimo duomenimis, tarp visų

kontracepcija nesinaudojančių seksualiai aktyvių Lietuvos moterų tik 1 procentas ryžtusi gimdyti, jeigu pastotų, ir visos taip atsakiusios moterys priklausė 26–35 metų amžiaus grupei.

Šie duomenys vaizdžiai paaiškina, kodėl vis dar dažni abortai Lietuvoje.

Kontraceptinių priemonių vartojimas Lietuvoje 1999–2003 metais*

Metai	1999	2000	2001	2002	2003
Vaisingo amžiaus moterų, vartojančių kontraceptines priemones, procentas	10,7	11	11,2	12,5	12

*Ambulatorinę pagalbą teikiančių asmens sveikatos priežiūros įstaigų ataskaitų duomenys.

304. Tačiau sveikatos apsaugos sistemoje abortas oficialiai nelaikomas šeimos planavimo metodu. Jeigu jis atliekamas moters pageidavimu, už jį reikia mokėti mokamų paslaugų kainyne nustatytą kainą. Už abortą, atliekamą taikant vietinį nuskausminimą, reikia mokėti 69,13 lito, taikant bendrą nuskausminimą – 115,22 lito. Abortai, kurie atliekami dėl medicininių indikacijų, apmokami iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšų. Abortai iki 5 savaičių nėštumo gali būti atliekami ir ambulatorinėse sveikatos priežiūros įstaigose.

305. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pateikė pastabas ir dėl didelio moterų sergamumo tuberkulioze, psichikos ligomis. Pastebėta, kad bendras moterų ir vyrų sergamumas psichikos ligomis sumažėjo. 2003 metais 100 tūkst. gyventojų užregistruoti 184 psichikos ligoniai (t.y. 71,4 ligonio mažiau nei 1998 metais). Moterys serga šiomis ligomis vis dar dažniau nei vyrai, užtat tuberkulioze jos serga perpus rečiau. Bendras moterų ir vyrų sergamumas tuberkulioze sumažėjo: 1998 metais 100 tūkst. gyventojų teko 85,7 ligonio, o 2002 metais 100 tūkst. gyventojų jų sumažėjo iki 69,76.

306. Lietuvoje šiuo metu yra 62 psichikos sveikatos centrai, iš jų 16 įkurta miestuose ir 32 – rajonuose. 2003 metų pabaigoje Lietuvoje buvo 11 psichiatrinų ligoninių su 3672 psichiatrijos lovomis (10,7/10 tūkst. gyventojų). 2003 metais asmens sveikatos priežiūros įstaigose užregistruota, kad 100 tūkst. gyventojų teko 184,7 naujo psichikos ligonio. Palengva mažėja tiek vyrų, tiek moterų pirminis sergamumas psichikos ligomis. Įtakos turėjo tai, kad įsikūrus psichikos sveikatos centrams pagerėjo psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas, teikiamų paslaugų kokybė ir registravimas. Tačiau tai, kad psichikos ligos vis dar išlieka problema, rodo nemažėjantis ligotumas, kuris per pastaruosius 4 metus tik 2003 metais šiek tiek sumažėjo. Moterų ligotumas čia didesnis negu vyrų: 2003 metų pabaigoje užregistruota, kad 100 tūkst. moterų teko 2782 susirgimai psichikos ligomis, o 100 tūkst. vyrų – 2479.

Moterų ir vyrų ligotumas ir sergamumas psichikos ligomis*

(100 tūkst. gyventojų)

Metai	2000			2001			2002			2003**		
	iš viso	vyrų	moterys	iš viso	vyrų	moterys	iš viso	vyrų	moterys	iš viso	vyrų	moterys
ligoniai, kuriems pirmą kartą nustatyta psichikos liga	248	185,5	303	224,4	160,3	276,8	190,1	144,9	229,7	184,7	143	221,4
bendras psichikos ligonių skaičius metų pabaigoje	2552,7	2605,4	2506,5	2649	2738,7	2570,4	2696,5	1606,2	3652,2	2640,8	2479,4	2782,2

* Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenys.

** Išankstiniai duomenys.

307. Miesto ir kaimo gyventojų sergamumas skiriasi. Pirmą kartą susirgusių mieste (214,6/100 tūkst. gyventojų 2003 metais) registruojama daugiau negu kaime (123,8/100 tūkst. gyventojų), tačiau pastebimas šiek tiek didesnis kaimo gyventojų ligotumas.

Miesto ir kaimo gyventojų ligotumas ir sergamumas psichikos ligomis

(100 tūkst. gyventojų)

Metai	2000			2001			2002			2003**		
	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime
ligoniai, kuriems pirmą kartą nustatyta psichikos liga	248	290,2	162,2	222,4	251,3	163,8	190,1	211,8	146,1	184,7	214,6	123,8
bendras psichikos ligonių skaičius metų pabaigoje	2552,7	2514,8	2629,6	2649	2646,8	2653,6	2696,5	2723,6	2641,8	2640,8	2636,2	2650

* Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenys.

** Išankstiniai duomenys.

308. Psichikos sutrikimų dinamikoje dominuoja piktnaudžiaujantys alkoholiu ir narkotinėmis medžiagomis vyrai. Nuo 2001 metų pirmą kartą susirgusių užregistruojama vis mažiau, tačiau gyventojų ligotumas iki 2002 metų didėjo ir tik 2003 metais šiek tiek sumažėjo – 1993,7/100 tūkst. gyventojų (2002 metais – 2025,8/100 tūkst. gyventojų). Mieste sergančiųjų priklausomybės ligomis yra kur kas daugiau negu kaime.

Vyrų ir moterų ligotumas ir sergamumas priklausomybės ligomis*

(100 tūkst. gyventojų)

Metai	2000			2001			2002			2003**		
	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime
Sergantys priklausomybės ligomis												
ligoniai, kuriems pirmą kartą nustatyta priklausomybės liga	93	162,8	31,6	94,7	167	31,2	79,8	140,6	26,4	72,7	125,4	26,4
bendras ligonių, kuriems nustatyta priklausomybės liga, skaičius metų pabaigoje	1992,9	3754,3	445,1	2013,1	3784,3	458,8	2025,8	3807,5	464,2	1993,7	3732,8	469,4

*Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenys.

**Išankstiniai duomenys.

Miesto ir kaimo gyventojų ligotumas ir sergamumas priklausomybės ligomis*

(100 tūkst. gyventojų)

Metai	2000			2001			2002			2003**		
	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime	iš viso	mieste	kaime
Sergantys priklausomybės ligomis												
ligoniai, kuriems pirmą kartą nustatyta priklausomybės liga	93	99,2	84,2	94,7	96,7	90,7	79,8	80,8	77,8	72,7	70,6	76,8
bendras ligonių, kuriems nustatyta priklausomybės liga, skaičius metų pabaigoje	1992,9	2226,2	1520,3	2013,1	2248,6	1536,6	2025,8	2270	1533,8	1993,7	2254,5	1469,9

*Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenys.

** Išankstiniai duomenys.

309. Sveikatos apsaugos ministerija tuberkuliozės profilaktikai ir kontrolei skiria ypač daug dėmesio. Pasaulio sveikatos organizacija pripažino tiesiogiai kontroliuojamo tuberkuliozės gydymo strategiją (DOTS) kaip vieną iš veiksmingiausių kovos su tuberkulioze priemonių. Įgyvendinus ligonių, sergančių tuberkulioze, kontroliuojamojo gydymo programas, kai kuriose valstybėse buvo išgydyta apie 90 procentų plaučių tuberkulioze susirgusių pacientų. Įgyvendinant Valstybinę tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės programą, kuriai

pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. kovo 13 d. nutarimu Nr. 300, šį metodą Lietuvoje pradėta diegti nuo 1998 metų. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 10 d. nutarimu Nr. 1611 patvirtinta nauja Valstybinė tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės 2003–2006 metų programa.

310. Sėkmingai įgyvendinant minėtąsias programas, sumažėjo sergamumo tuberkulioze ir mirtingumo rodikliai. 1998 metais Lietuvoje buvo didžiausias sergamumas tuberkulioze per pastarąjį dešimtmetį: 85,7/100 tūkst. gyventojų (absoliučiais skaičiais – 3176). 2001 metais sergamumas tuberkulioze buvo 74,71/100 tūkst. gyventojų, 2002 metais sumažėjo iki 69,76/100 tūkst. gyventojų, (absoliučiais skaičiais – 2420). Vaikų sergamumas tuberkulioze nuo 21,8/100 tūkst. vaikų (absoliučiais skaičiais – 168) 1998 metais sumažėjo iki 18,9/100 tūkst. vaikų (absoliučiais skaičiais – 129) 2003 metais. Lietuvos tuberkuliozės registro duomenimis, moterys serga aktyvia tuberkulioze du kartus rečiau nei vyrai (2001 metais sirgo 1780 vyrų ir 826 moterys; 2003 metais – 1772 vyrai ir 804 moterys).

311. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministras ir Norvegijos užsienio reikalų ministras 2002 m. birželio 25 d. pasirašė susitarimą dėl projekto „Tuberkuliozės prevencija ir kontrolė Lietuvoje, įgyvendinant tiesiogiai kontroliuojamo tuberkuliozės gydymo strategiją (DOTS)“ įgyvendinimo. Šį projektą finansuoja Norvegijos Vyriausybė. DOTS projekto lėšomis iš dalies apmokama: I-os eilės vaistų nuo tuberkuliozės, skirtų ambulatoriniam gydymui, bazinių kainų, kompensuojamų iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto, ir mažmeninių kainų skirtumas; maisto ir higienos reikmenų paketai ligoniams, kuriems taikomas tiesiogiai kontroliuojamas ambulatorinis tuberkuliozės gydymas; pacientų, kurių ambulatorinį gydymą nuo tuberkuliozės kontroliuoja medicinos personalas, kelionės į įstaigą ir atgal į namus išlaidos; ftiziatrių, pulmonologų, bendrosios praktikos gydytojų, vidaus ligų gydytojų, pediatrių bendruomenės ir bendrosios praktikos slaugytojų kelionės pas pacientus, kuriems teikiamos kontroliuojamojo ambulatorinio tuberkuliozės gydymo paslaugos, išlaidos. Tuberkuliozės gydymo paslaugos tampa prieinamesnės kaimo gyventojams. Mirtingumas nuo tuberkuliozės sumažėjo nuo 11,8/100 tūkst. gyventojų 1998 metais (mirė 437 ligoniai) iki 8,26/100 tūkst. gyventojų 2003 metais (mirė 286 ligoniai).

312. Siekiant stabilizuoti tuberkuliozės plitimą, sveikatos apsaugos ministro 2003 m. gegužės 14 d. įsakymu Nr. V-276 patvirtintas Visuomenei pavojingų užkrečiamųjų ligų, kuriomis sergantys asmenys laikomi apdraustaisiais, kurie draudžiami valstybės lėšomis privalomuoju sveikatos draudimu, sąrašas. Šiame sąrašė įrašyta ir tuberkuliozė. Visuomenės saugumo požiūriu labai svarbu, kad visi tuberkulioze sergantys pacientai būtų gydomi neatsižvelgiant į jų socialinę padėtį.

Sergamumas aktyvia tuberkulioze pagal amžiaus grupes ir lytį 2001–2003 metais
(absoliučiais skaičiais)

Amžiaus grupės	Vyrai		Moterys		Iš viso
	miestas	kaimas	miestas	kaimas	
I. 2001 metai (nauji atvejai ir recidyvai)					
0–4 metų	4	6	1	3	14
5–14 metų	45	27	27	11	110
15–24 metų	74	33	64	34	205
25–34 metų	152	97	96	38	383
35–44 metų	248	159	121	40	568
45–54 metų	247	150	84	30	511
55–64 metų	168	128	63	27	386
65 metų ir daugiau	119	123	99	88	429
Iš viso	1057	723	555	271	2606
II. 2002 metai (nauji atvejai ir recidyvai)					
0–4 metų	6	5	4	3	18
5–14 metų	43	18	44	16	121
15–24 metų	54	33	62	29	178
25–34 metų	137	90	97	36	360
35–44 metų	223	147	102	35	507
45–54 metų	236	142	78	29	485
55–64 metų	149	110	56	24	339
65 metų ir daugiau	115	126	90	80	411
Nežinoma	1	–	–	–	1
Iš viso	964	671	533	252	2420
III. 2003 metai (nauji atvejai ir recidyvai)					
0–4 metų	10	6	3	5	24
5–14 metų	26	26	27	26	105
15–24 metų	68	38	71	37	214
25–34 metų	145	97	89	46	377
35–44 metų	220	161	98	41	520
45–54 metų	267	146	73	37	523
55–64 metų	170	124	56	25	375
65 metų ir daugiau	133	135	104	66	438
Iš viso	1039	733	521	283	2576

313. Pagal Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programą parengtos ir įtrauktos į ligų (ypač vėžio) profilaktikos programas specifinės priemonės, skirtos moterims arba vyrams, atsižvelgiant į specifinius moterų ir vyrų sveikatos skirtumus. Šiam tikslui Valstybinės vėžio profilaktikos ir kontrolės 2003–2010 metų programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 10 d. nutarimu Nr. 1593, įgyvendinimo priemonėse buvo numatyta vykdyti atrankinę gimdos kaklelio ir krūties vėžio patikrą. Priemonės tikslas – mažinti moterų sergamumą piktybiniais navikais. Bendra moterų ir vyrų sergamumo piktybiniais navikais statistika pateikta šio pranešimo priedo 8 lentelėje.

314. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pastebėjo, jog nepakankamai dėmesio skiriama atskirų moters gyvenimo tarpinių specifikai. Įgyvendinant Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos priemones sveikatos srityje, 2003 metais savivaldybių gydytojams, apskričių visuomenės sveikatos priežiūros centrų specialistams ir žiniasklaidai buvo parengta 10 informacinių pranešimų apie pagyvenusių moterų ir vyrų sveikatą. Atsižvelgiant į Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijas, švietėjiška veikla aktyviai vykdoma ir jaunesnėms moterų, merginų tikslinėms grupėms. Įgyvendinant Valstybinę ŽIV/AIDS profilaktikos ir kontrolės 2003–2008 metų programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. spalio 14 d. nutarimu Nr.1273, nuolat teikiama informacija visuomenei apie ŽIV/AIDS ir su tuo susijusių infekcijų klausimais. Lietuvos AIDS centre buvo konsultuojami ŽIV infekuotų ir sergančių AIDS kontaktiniai asmenys, jų šeimų nariai. 2003 metais buvo atidarytas ir sėkmingai vykdė veiklą Lietuvos AIDS centro Socialinės integracijos rizikos grupių paauglėms merginoms dienos centras, kurį lankančios merginos informuojamos apie lytiškai plintančias ligas, ŽIV ir AIDS, saugų seksą, sveiką gyvenimo būdą, joms teikiama psichologinė ir socialinė pagalba.

315. Lietuvoje organizuojami sveikatos ugdymo renginiai, kurių metu informuojama šeimos sveikatos ir gerovės klausimais: apie psichinės sveikatos stiprinimą šeimoje, streso profilaktiką, socialinės ir psichologinės aplinkos svarbą šeimose, žalingų įpročių prevenciją. 2000 metais Lietuvos apskrityse ir savivaldybėse organizuoti 156935 sveikatos ugdymo ir mokymo renginiai (446,5 renginio 10 tūkst. gyventojų), 2001 metais – 187303 renginiai (atitinkamai 446,5 renginio 10 tūkst. gyventojų), 2002 metais – 175418 renginių (atitinkamai 505,7 renginio 10 tūkst. gyventojų), 2003 metais – 186382 sveikatos ugdymo ir mokymo renginiai.

316. 2000 metais buvo organizuoti 1849 sveikatos švietimo renginiai moterų sveikatos tema (6,9 procento visų metinių sveikatos švietimo renginių). 2002 metais buvo organizuoti 3354 renginiai jaunavedžiams šeimos sveikatos, gerovės ir planavimo klausimais (1,9 procento visų metinių sveikatos švietimo renginių); 9499 renginiai (paskaitos, kursai, praktiniai užsiėmimai) vyko motinystės mokyklose.

317. Sveikos mitybos tema 2000 metais išleisti ir Lietuvos miestuose ir kaimuose išplatinti 386 sveikatos ugdymo ir mokymo leidiniai, 2001 metais – 528 leidiniai, 2002 metais – 1173 leidiniai, 2003 metais – 1750 leidinių; lytiškumo ugdymo ir lytiškai plintančių infekcijų, AIDS profilaktikos tema 2000 metais buvo išleisti ir išplatinti 459 leidiniai, 2001

metais – 696 leidiniai, 2002 metais – 1416 leidinių, 2003 metais – 1824 leidiniai. Išleista ir išplatinta knygelė „Moteris ir ŽIV“, parengti ir išplatinti lankstinukai „Tai turi žinoti kiekviena moteris – apie ŽIV/AIDS“, „Nepamiršk ir savęs. Ginekologas pataria“, „Ar vaikai tikrai „suvalgo“ mamų dantis?“, „Smurtas šeimoje“, „Sveikatos stiprinimo ir tausojimo receptas moterims“, „Seksualinė moters sveikata“, „Šeimos planavimo metodai“, „Žmogaus papilomos virusas gali sukelti gimdos kaklelio vėžį“, „Krūties vėžys. Privalu žinoti!“, „Nedelsk – pasitikrink!“, „Sveikai maitinkimės“, „Kad meilės paslaptys nebūtų skaudžios“, „Šeimos planavimo metodai“, „Jūsų pirmasis vizitas pas gydytoją ginekologą“, „Prezervatyvas grįžta“, „Trumpai apie gimdymą“. Iš akušerinio skyriaus išvykstančioms moterims įteikiamos atmintinės temomis „Depresija po gimdymo“, „Fizinis aktyvumas po gimdymo“, „Žalingi įpročiai ir šeima“, „Kontraceptinės priemonės“ ir kita literatūra. 2003 metais parengta atmintinė apie lytiškai plintančias ligas. Ji skirta kaimo moterų švietimui. Pirminės sveikatos priežiūros centrų moterų konsultacijose nuolat rengiami ir išleidžiami standai „Krūties vėžys – sunki liga, anksti diagnozuota – išgydoma“, „Menopauzė: kaip jos nebijoti“, „Atsargiai: chlamidiozė“, vyksta grupės pratybos, demonstruojamos vaizdajuostės apie maitinimą krūtimi, normalų gimdymą ir kita. Pirminės sveikatos priežiūros ir psichikos sveikatos centruose buvo platinamos informacinės knygelės tėvams „Vaikai klausia“, „Drauge su vaiku“, „Tėvams apie narkotikus“ ir „Sveikatos ABC“.

318. 2002 metais 49,4 procento visų Lietuvoje vykdomų švietėjiško pobūdžio sveikatos programų buvo skirta ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikams, jų tėvams, 7,7 procento – nėščioms, žindančioms, kūdikius ir vaikus iki 3 metų auginančioms moterims.

319. 2001 metais atlikto suaugusių Lietuvos gyventojų sveikatos žinių, elgsenos ir įpročių tyrimo duomenimis, įvairiuose sveikatos renginiuose dažniausiai dalyvauja moterys (17,8 procento) ir kur kas mažiau – vyrai (8,8 procento).

2 dalis

320. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo pakeitimo įstatymu (2002 m. gruodžio 3 d. Nr. IX-1219), kur Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas išdėstytas nauja redakcija, ir sveikatos apsaugos ministro 1999 m. lapkričio 19 d. įsakymu Nr. 500 „Dėl apmokėjimo už nėščiosioms teikiamas asmens sveikatos priežiūros paslaugas“, nėščioms Lietuvos Respublikos pilietėms ir nuolatinėms gyventojoms už teikiamas sveikatos priežiūros paslaugas savivaldybių ir valstybės sveikatos priežiūros įstaigose mokėti nereikia.

321. Nėščių moterų, sergančių anemija, mažėja. Čia pateikiami Lietuvos sveikatos informacijos centro duomenys.

Metai	2000	2001	2002	2003
Nėščios moterys, sergančios anemija (procentais)	29,1	27,4	28	25,9

322. Mitybinės kilmės anemijai gydyti kai kurie vaistai 50 procentų kompensuojami iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšų.

323. 2000–2003 metais Lietuvoje buvo vykdomas Kūdikių ir vaikų iki 3 metų mitybos gerinimo programos, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 9 d. nutarimu Nr. 1108, antrasis etapas. Jo metu, be kita ko, buvo siekiama pakeisti tėvų, medikų ir visos visuomenės nuostatas dėl natūralaus kūdikių maitinimo ir teikti informaciją šiuo klausimu. Buvo parengta atmintinė tėvams „Pradžią pradžia“, rekomendacijos, apskrityse ir rajonuose vyko paskaitos moterims, buvo platinamos atmintinės. Pratešiant minėtąją programą, rengiama Žindymo apsaugos, skatinimo ir rėmimo programa. 2003 metų spalio mėnesio antrąją savaitę, minint Pasaulinę žindymo skatinimo savaitę, buvo rengiamos konferencijos savivaldybių pirminės sveikatos priežiūros centruose.

324. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. birželio 16 d. nutarimu Nr. 754 patvirtino Motinos ir vaiko valstybinę programą. Programa siekiama sumažinti nėščiųjų, gimdyvių ir naujagimių sergamumą ir mirtingumą, gerinti jų sveikatą, sukurti veiksmingą ir saugią nėščiųjų, gimdyvių ir naujagimių sveikatos priežiūros sistemą, atitinkančią Lietuvos sąlygas ir tarptautinius standartus. Programoje nurodytos pagrindinės problemos motinos ir vaikų sveikatos srityje: mažas gimstamumas, 1990–2003 metais ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičiaus sumažėjimas 38 procentais, vis dar nemažėjantis negyvų naujagimių skaičius, padidėjęs išnešiotų naujagimių mirtingumas dėl įgimtų formavimosi ydų ir kitos problemos. Pagrindiniai Motinos ir vaiko valstybinės programos tikslai – užtikrinti perinatalinę priežiūrą, geresnę nėščiųjų ir kūdikių sveikatos priežiūrą, koordinuoti specialistų, dirbančių perinatalinės medicinos srityje, kvalifikacijos tobulinimą, modernizuoti sveikatos priežiūros įstaigų techninę materialinę bazę, diegti pažangias diagnostikos ir gydymo technologijas, sukurti nėščiųjų, gimdyvių ir naujagimių sveikatos priežiūros analizės ir vertinimo sistemą. Gimstamumo ir kūdikių bei vaikų mirtingumo statistika pateikiama šio pranešimo priedo 12–14 lentelėse.

13 straipsnis

a)

325. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymu, esama socialinės paramos sistema remia kiekvieną šeimoje auginamą vaiką atsižvelgiant į vaikų amžių ir vaikų skaičių šeimoje. Šeimos, auginančios vieną ar du vaikus, vaikui iki 3 metų skiriama 0,75 minimalaus gyvenimo lygio (MGL) (93,75 lito) dydžio išmoka per mėnesį, o auginančios tris ir daugiau vaikų šeimos vaikui ši išmoka per mėnesį siekia 1,1 MGL (137,5 lito) dydžio. Įstatymu nustatytas laipsniškas 0,4 MGL (50 litų) dydžio išmokos per mėnesį įvedimas vaikams nuo 3 iki 18 metų ir vyresniems studijų metu. Nuo 2004 m. liepos 1 d. ši išmoka skiriama vieną arba du vaikus auginančių šeimų vaikams nuo 3 iki 7 metų, o tris ir daugiau vaikų auginančių šeimų vaikams – iki 18 metų ir vyresniems studijų metu, bet ne ilgiau kaip iki 24 metų. Kitiems vaikams išmokos bus mokamos atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, bet ne vėliau kaip nuo 2009 m. sausio 1 dienos.

326. Globojamam vaikui jo globos laikotarpiu bei studijų metu skiriama 4 MGL (500 litų) dydžio vaiko globos (rūpybos) išmoka per mėnesį, privalomosios pradinės karo tarnybos kario vaikui – 1,5 MGL (187,5 lito) išmoka per mėnesį.

327. Šeimoms, auginančioms vaikus, mokamos ir vienkartinės išmokos: kiekvienam gimusiam vaikui – 6 MGL (750 litų) dydžio, našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti – 50 MGL (6250 litų) dydžio vienkartinė išmoka. Nuo 2004 m. liepos 1 d. suteikiama dar viena papildoma valstybės parama nėščioms moterims ir vaikus auginančios šeimoms. Nėščiai nedarbingai moteriai, kuri pagal Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturi teisės gauti socialinio draudimo motinystės pašalpos, iki gimdymo likus 70 kalendorinių dienų (suėjus 28 nėštumo savaitėms), skiriama 2 minimalių gyvenimo lygių dydžio (250 litų) vienkartinė išmoka.

328. Nuo 2004 m. balandžio 1 d. įsigaliojo naujas Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas, kuriuo nustatyta bendra pajamų ir turto įvertinimo principu teikiamos piniginės socialinės paramos sistema, garantuojanti nepasiturintiems gyventojams minimalias pragyvenimo lėšas (maistui ir pagrindinėms komunalinėms paslaugoms apmokėti).

329. Siekiant nepasiturintiems gyventojams užtikrinti minimalias pragyvenimo lėšas, įstatyme nustatoma socialinė pašalpa, kuri skiriama šeimai (vienam gyvenančiam asmeniui), jeigu jos (vieno gyvenančio asmens) pajamos per mėnesį yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas (t.y. 135 litus vienam šeimos nariui). Taip pat nustatytos būsto šildymo išlaidų, išlaidų karštam ir šaltam vandeniui ir nuotekoms kompensacijos. Šeimai (vienam gyvenančiam asmeniui) sudarytos sąlygos mokėti už būsto šildymą ne daugiau kaip 25 procentus savo pajamų, atėmus iš jų 90 procentų valstybės remiamų pajamų šeimai (vienam gyvenančiam asmeniui), už šaltą vandenį ir nuotekas šildymo ir nešildymo sezono metu – ne daugiau kaip 2 procentus šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamų, už karštą vandenį – ne daugiau kaip 5 procentus šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamų.

b)

330. Lietuvos Respublikoje galiojantys teisės aktai (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymas (2002 m. rugsėjo 10 d. Nr. IX-1068), Lietuvos Respublikos kredito unijų įstatymo pakeitimo įstatymas (2000 m. gegužės 18 d. Nr. VIII-1683), reglamentuojantys bankų ir kitų finansų įstaigų veiklą, nenumato kreditavimo apribojimų, susijusių su asmens lytimi.

14 straipsnis

1 dalis

331. Informacija apie kaimo moterų (ypač – pagyvenusių kaimo moterų) padėtį, jų pajamas, sveikatą, sąlygas naudotis socialinėmis ir kultūrinėmis galimybėmis pateikiama atsižvelgiant į Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijas.

332. Kaimo gyventojai turi maždaug trečdaliu mažiau pajamų nei miesto namų ūkiai. Be to, labai ryškiai skiriasi miesto ir kaimo namų ūkių pajamų šaltinių lyginamasis svoris. Miesto namų ūkių darbo pajamos sudarė 71 procentą visų turimų pajamų, kaimo – 63 procentus, socialinės išmokos mieste buvo 21 procentas, o kaime jos sudarė net 32 procentus. Ypač mažos pajamos iš pašalpų, stipendijų ir panašių lėšų gyvenančių asmenų namų ūkiuose (286 litai) ir žemdirbių namų ūkiuose (330 litų). Be to, daugelio žemdirbių namų ūkių apie pusę visų pajamų sudaro natūrinės pajamos. Šie žmonės prasimaitina iš savo ūkių, bet labai stokoja pinigų būtiniausioms prekėms pirkti. Tai viena iš didžiausių nepriteklių patiriančių socialinių gyventojų grupių. Šio pranešimo priede pateikti duomenys apie kaimo gyventojų apsirūpinimą patogumais (9 lentelė), šeimų skaičių ir dydį (10 lentelė), namų ūkių sudėtį pagal namų ūkio tipą (11 lentelė).

2 dalis

333. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas paprašė Lietuvos Respublikos Vyriausybės suteikti daugiau informacijos apie programas, skirtas kaimo moterų ekonominei nepriklausomybei užtikrinti siekiant gamybos išteklių ir kapitalo prieinamumo kaimo moterims, taip pat apibūdinti priemones, skirtas kaimo moterų sveikatos apsaugai, ir priemones jų socialinėms ir kultūrinėms reikmėms tenkinti. 2000–2004 metais minėtų priemonių paketas buvo įgyvendinamas: buvo vykdomos įvairios programos ir projektai (plačiau žr. 14 straipsnio 2 dalies visus punktus ir straipsnius, susijusius su sveikatos bei užimtumo sritimis). Be to, pagyvenusių moterų problemos sprendžiamos įgyvendinant Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumento II prioriteto 2.3 priemonę „Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija“, kur pagyvenusios moterys nurodytos kaip atskira tikslinė grupė.

a)

334. Žemės ūkio ministerija, bendradarbiaudama su Lietuvos ūkininkų draugija, savivaldybėse organizavo seminarus kaimo moterims, ketinančioms pradėti arba vykdančioms žemės ūkio ar žemės ūkiui alternatyvų verslą. Seminaruose dalyvavo 200 moterų. Kai kurie seminarai buvo skirti kaimo bendruomenių lyderiams (dalyvavo 30 kaimo lyderių iš visos Lietuvos) ir Lietuvos ūkininkų draugijos narėms (dalyvavo 26 moterys). Renginiams skirta 20 tūkst. litų iš Kaimo rėmimo programai skirtų asignavimų.

b)

335. Lietuvos miestuose ir kaimuose vykdytos 196 sveikatos stiprinimo ir ligų bei traumų profilaktikos programos: 2000 metais – 196, 2001 metais – 110, 2002 metais – 247 programos. Lietuvos kaimo vietovėse nuolat skleidžiama informacija moterims apie krūties vėžio profilaktiką, vaikų sveikatą, liaudies mediciną, sveiką mitybą, stresą ir psichikos sveikatą, rūkymo, alkoholio, narkotinių medžiagų žalą, asmens higieną, venerinių ir kitų užkrečiamųjų ligų, AIDS profilaktiką, taip pat neužkrečiamųjų ligų profilaktiką ir apskritai apie moterų sveikatą. Sveikatinimo informacija kaimo moterims teikiama per kaimo bendruomenių slaugytojus, kuriems metodinę pagalbą teikia apskričių visuomenės sveikatos centrai.

336. Lietuvoje daug kaimo gyventojų naudoja šachtinių šulinių vandenį, kuris naudojamas ir kūdikių maistui ruošti. Pasitaiko apsinuodijimų nitratais ir nitritais. Remiantis sveikatos apsaugos ministro 2002 m. gegužės 30 d. įsakymu Nr. 250 „Dėl apsinuodijimų nitritais ir nitratais diagnostikos ir profilaktikos“, visose Lietuvos apskrityse buvo pradėtas tirti šachtinių šulinių vanduo, naudojamas nėščiujų ar kūdikių iki 6 mėnesių maistui ruošti. Tirtų šachtinių šulinių vartotojai, nėščiosios supažindinami su vandens tyrimų rezultatais, jiems pateikiamos rekomendacijos dėl saugaus vandens vartojimo. Nustačius neleistiną nitratų kiekį šulinio vandenyje, informuojamos pirminės sveikatos priežiūros įstaigos. 2002 metais buvo ištirti 5682 šachtiniai šuliniai, parengta ir išleista atmintinė „Jei geriate vandenį iš šulinio“. Be to, 2001–2003 metais apskrityse ir kaimo rajonuose buvo vykdomos tęstinės šachtinių šulinių vandens tyrimo programos: „Kaimo mokyklų moksleivių vartojamo šachtinių šulinių vandens tyrimo ir vandens kokybės gerinimo“, „Susirgimų dėl nekokybiško vandens vartojimo profilaktikos“, „Šachtinių šulinių, kurių vandenį vartoja socialiai remtinų šeimų vaikai, kokybės kontrolės“, „Nitratų kiekio monitoringo šachtinių šulinių vandenyje“.

337. Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos įgyvendinimo priemonės sveikatos srityje apima šeimos planavimą ir reprodukcinę sveikatą plačiąja prasme, motinystės apsaugą, įskaitant moterų saugą ir sveikatą darbe, lytiniu būdu plintančių ligų prevenciją, sveikos gyvensenos skatinimą, pagyvenusių žmonių specifines sveikatos problemas. Vykdamas programos priemones, 2003 metais buvo organizuojamas kaimo moterų švietimas kontracepcijos ir apsaugojimo nuo lytiškai plintančių ligų klausimais, parengta atmintinė apie lytiškai plintančias ligas. Ji skirta kaimo moterų švietimui ir platinama per savivaldybių gydytojus pirminės sveikatos priežiūros įstaigose.

d)

338. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose, patvirtintose Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700, įtvirtinta, kad turi būti įgyvendinamos nacionalinė ir regioninės suaugusiųjų tęstinio mokymosi plėtros programos, kaime plėtojama suaugusiųjų švietimo – bendrojo lavinimo, profesinio mokymo, kvalifikacijos tobulinimo, profesinio informavimo ir konsultavimo – sistema. Skatindamos užimtumą, profesinės mokyklos, esančios kaimo gyvenamosiose vietovėse, bendradarbiauja su vietos bendruomene, sudaro galimybes mokytis pagal neformaliojo švietimo programas, įgyvendina aktualias vietos poreikiams darbo rinkos programas.

339. Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo agentūra informaciją, konsultacijas ir mokymą lengvatinėmis sąlygomis teikia visose Lietuvos apskrityse. Ūkio ministerijos pateiktais duomenimis, kaimo moterims, pradedančioms verslą, konsultacijas lengvatinėmis sąlygomis teikia paslaugų verslui įstaigų tinklas, kurį sudaro 32 verslo informacijos centrai (12 šių centrų įkurta 2003 metų pabaigoje) ir 7 verslo inkubatoriai. Tikimasi, kad verslo informacijos centrų ir verslo inkubatorių organizuojamo mokymo ir informacijos sklaidos renginiuose 2004 metais dalyvaus apie 15500 verslininkų, bus suteikta apie 5000 valandų konsultacinių paslaugų, atsakyta į daugiau kaip 26000 paklausimų. Subsidijuojamos

paslaugos suteiktos įmonėms, kurios vykdo veiklą apskričių centruose, miesteliuose ir kaimo gyvenamosiose vietovėse.

340. Valstybinėje moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programoje atkreiptas dėmesys į visaverčio pagyvenusios moters gyvenimo užtikrinimą. Visuomenės sveikatos ugdymo centras tuo tikslu parengė žiniasklaidai informacinius pranešimus apie gyventojų sveikatos problemas. Juose aptarti pagyvenusių žmonių sveikatos klausimai, gvildenamos specifinės pagyvenusių moterų ir vyrų sveikatos problemos.

e)

341. Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros agentūra 2001–2003 metais vykdė mokymo ir konsultavimo projektus/programas – Smulkaus ir vidutinio verslo (SVV) atstovų konsultavimo ir mokymo programą (2001 metais), projektą „Verslo plėtra“, projektą „Parama pradedantiesiems verslininkams“ (2002 metais), projektą „Įmonių mokymas ir konsultavimas“ (2003 metais). Mokyme dalyvavo ir konsultacijas gavo per 2600 smulkaus ir vidutinio verslo atstovų, iš kurių nemažai buvo moterų. 2002 metais pagal vykdytą projektą „Parama pradedantiesiems verslininkams“ mokymo ir konsultavimo paslaugos buvo teikiamos moterims, kaip tikslinei verslininkų grupei, kuri sudarė 64 procentus visų projekto dalyvių.

342. 2003 m. rugpjūčio 29 d. organizuotas apskritis stalas moterims verslininkėms ir norinčioms jomis tapti; šiame renginyje dalyvavo ir kaime gyvenančios moterys. Kaimo moterys verslininkės gali naudotis ir Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo agentūros interneto prieiga <http://www.svv.lt>, kuri skelbia verslo informaciją, naudingą tiek moterims, norinčioms pradėti verslą, tiek jau tapusioms verslininkėms.

343. Įgyvendinant Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos priemones, teikiamos konsultacijos kaimo moterims, pradedančioms arba vykdančioms žemės ūkio ar žemės ūkiui alternatyvų verslą. 2003 metais iš Kaimo rėmimo programos asignavimų Lietuvos ūkininkų draugijai buvo skirta 20 tūkst. litų projektui „Moters vaidmuo įtvirtinant kaimo tęstinumą Lietuvai integruojantis į ES“ finansuoti. Vykdamas projektą, buvo organizuojamas seminarų ciklas šiomis temomis: „Lietuvių senųjų tradicijų ir amatų puoselėjimas“, „Moteris – kaimo išlikimo garantas“, „Savigalba ir pasitikėjimas savimi“. Seminaruose dalyvavo 200 moterų iš Šilutės, Klaipėdos, Skuodo, Vilniaus, Šalčininkų, Trakų, Kupiškio, Molėtų, Kupiškio, Varėnos, Šilalės, Joniškio, Plungės, Biržų, Radviliškio, Pasvalio rajonų, Telšių, Alytaus, Kauno, Vilniaus, Panevėžio, Utenos apskričių. Seminaro dalyvės sužinojo apie galimybes pradėti savo verslą plėtojant netradicinius amatus, gauti lėšų iš ES struktūrinių fondų šiam verslui plėtoti, taip pat buvo pristatomos kaimo infrastruktūros plėtros priemonės. Iki šiol surengti 23 seminarai. Vykdamas šį projektą, ypač daug dėmesio skirta kaimo bendruomenių lyderėms, kurioms 2004 metų spalį Birštone buvo organizuotas trijų dienų seminaras tema „Moteris – kaimo išlikimo garantas“. 2003 metų spalį aktyvioms Lietuvos ūkininkų draugijos narėms – 26 moterims – buvo surengtas seminaras, skirtas etnokultūros, netradicinio verslo ir paramos galimybėms aptarti, taip pat psichologiškai pasirengti pradedant naują gyvenimo etapą – keičiant darbą, imantis verslo ir panašiai.

f)

344. Siekdama atkreipti dėmesį į kaimo moteris ir jų problemas, Žemės ūkio ministerija 2002 metais iš Specialiosios kaimo rėmimo programos lėšų finansavo Lietuvos ūkininkų draugijos organizuotą tarptautinę konferenciją „Moters vaidmuo kaimo bendruomenėje“ ir projektą „Kaimo bendruomenių atgaivinimas ir jų tolesnės veiklos planavimas“. 2002 m. birželio 8–9 d. Kleboniško k. (Radviliškio r.) vykusioje dviejų dienų tarptautinėje konferencijoje „Moters vaidmuo kaimo bendruomenėje“ dalyvavo 400 dalyvių. Konferencijoje nagrinėtos kaimo moters vaidmens visuomenės gyvenime, kultūros paveldo ir kitos temos. Konferencijoje dalyvavo moterų delegacijos iš Norvegijos, Lenkijos ir Vokietijos.

345. Įgyvendinant Žemės ūkio ministerijos finansuojamą projektą „Kaimo bendruomenių atgaivinimas ir jų tolesnės veiklos planavimas“, buvo organizuojamos kaimo bendruomenių konsultacijos, inicijuojamas kaimo bendruomenių kūrimas, taip pat vykdytas seniūnų konsultavimas, rengiami kaimo bendruomenių lyderių ugdymo seminarai. Vykdydamas projektą, buvo nustatyta, jog labai aktualu mokyti kaimo bendruomenes jų kūrimo, strateginių veiklos planų rengimo ir sudarymo klausimais, teikti joms teisinių žinių, šviesti kitomis temomis.

h)

346. Moterų (visų pirma kaimo moterų) gebėjimams stiprinti informacinių technologijų srityje skirtas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Kauno moterų užimtumo informacijos centro ir Moterų informacijos centro nuo 2002 metų vykdomas informacinių technologijų plėtros projektas. Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuo 2004 metų remia nevyriausybinį organizacijų projektus, skirtus informacinių technologijų plėtrai.

347. Pašto ir pasiuntinių pašto paslaugos teikiamos visoje šalies teritorijoje. Jos teikiamos visiems šalies gyventojams neatsižvelgiant į jų lytį ir gyvenamąją vietą. 2003 m. gruodžio 31 d. duomenimis, valstybės įmonės Lietuvos pašto sistemoje pašto paslaugas teikė 945 paštai – 10 apskričių centrinių paštų, 935 paštai (iš jų 222 – miestuose ir 713 – kaime), 6 kilnojantieji paštai ir 10 pašto agentų (iš jų 4 – miestuose ir 6 – kaime). Be valstybės įmonės Lietuvos pašto ir (ar) pasiuntinių pašto, šias paslaugas šalyje teikia 67 paslaugų teikėjai, kuriems Susisiekimo ministerija išdavė leidimus pašto ir (ar) pasiuntinių pašto veiklai.

348. Elektroninių ryšių paslaugos Lietuvos teritorijoje gyventojams teikiamos neatsižvelgiant į jų lytį. Ryšių reguliavimo tarnybos duomenimis, 2003 metų pabaigoje mobiliuoju telefono ryšiu naudojosi 60,9 procento šalies gyventojų. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2003 metų I ketvirtį mobiliuoju telefono ryšiu naudojosi 37,1 procento kaimo namų ūkių (Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pranešimas spaudai „Informacinių technologijų naudojimas namų ūkiuose 2003 metų pirmąjį ketvirtį“, 2003 m. liepos 10 d.). Šiandien judriojo ryšio (mobiliojo telefono ryšio) tinklas aprėpia daugiau kaip 99 procentus šalies teritorijos. Tai sudaro puikias sąlygas mobiliajam internetui beveik visoje Lietuvos teritorijoje. Pastaruoju metu pastebima, jog mažėja fiksuoto telefono ryšio linijų. Tai iš dalies sąlygojo sparčiai plečiama mobiliojo

telefono ryšio rinka. Ryšių reguliavimo tarnybos duomenimis, 2003 metų pabaigoje 100 šalies gyventojų teko 24 fiksuoto telefono ryšio linijos; 31,38 procento visų fiksuoto telefono ryšio linijų buvo įrengta kaime; taksofonų skaičius, tenkantis 1000 kaimo gyventojų, buvo 0,504 (minimalus skaičius – 0,5 – nustatytas Universaliųjų telekomunikacijų paslaugų teikimo taisyklėse, patvirtintose Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. 699).

349. Daug dėmesio buvo skirta Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos programų transliavimo tinklų plėtrai, kad gyventojai šias programas galėtų žiūrėti visoje šalies teritorijoje. 2003 metais parengtos ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais patvirtintos Radijo dažnių skyrimo radijo ir televizijos programoms transliuoti ir siųsti strategija (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 376) ir priemonės, užtikrinančios, kad visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje būtų priimamos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos programos (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. spalio 7 d. nutarimas Nr. 1238).

350. 2003 metais Lietuvoje veikė 4 nacionaliniai televizijos tinklai, 11 nacionalinių radijo tinklų, laidas transliavo 108 televizijos ir 184 radijo stotys. Dalis šių stočių transliavo vietines ir regionines programas, kurias gali žiūrėti daugelis Lietuvos gyventojų. Formuojamas penktasis nacionalinis televizijos tinklas.

351. Toliau plėtėsi kabelinės televizijos tinklai – 2003 metais veikė 68 kabelinės televizijos tinklai, kurių teikiamomis paslaugomis galėjo naudotis apie 260 tūkstančių abonentų.

352. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, 2003 metų III ketvirtį asmeninius kompiuterius namuose turėjo 20 procentų namų ūkių: mieste – 27, kaime – 7 procentai. Penkiuose didžiuosiuose miestuose kompiuterius namuose turėjo vidutiniškai kas trečias namų ūkis. Internetu namuose 2003 metų III ketvirtį naudojami 7,7 procento namų ūkių. Didžiuosiuose miestuose internetą namuose turėjo kas šeštas namų ūkis, kaime – vienas iš šimto. Namų ūkių tyrimų duomenimis, 2002 metais internetu namuose naudojami 4,1 procento, 2003 metų I ketvirtį – 6,2 procento visų namų ūkių (Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pranešimas spaudai „Informacinių technologijų naudojimas namų ūkiuose 2003 metų trečiąjį ketvirtį“, 2003 m. gruodžio 30 d.).

353. Skatinant naudoti internetą Lietuvoje, kartu ir kelti šalies gyventojų gyvenimo lygį, šalies konkurencingumą Europoje ir pasaulyje, bendromis verslo ir valdžios institucijų pastangomis vykdomas projektas „Langas į ateitį“, kurio tikslas – per 3 metus pasiekti Europos Sąjungos interneto skverbties vidurkį. Iš viso pagal projektą „Langas į ateitį“ Lietuvoje jau veikia 172 viešieji interneto centrai. Šiems centrams steigti numatytas finansavimas iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Beveik pusė projekto „Langas į ateitį“ centrų įsteigti nedidelėse gyvenvietėse, kuriose gyvena 400–4500 žmonių. Iš viso „Langas į ateitį“ savo centrus yra įsteigęs jau 58 Lietuvos savivaldybėse. 2003 metais jis finansavo ir organizavo gyventojų mokymą naudotis internetu. Per 7 projekto vykdymo

mėnesius interneto pradmenų kursą išklausė 20 tūkst. Lietuvos gyventojų, iš kurių 80,06 procento – moterys, 13,84 procento – kaimo gyventojai.

354. Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos priemonėmis siekiama suteikti moterims informacijos, žinių, įgūdžių ir taip skatinti jas įsitraukti į aplinkosaugos problemų sprendimą, gerinti visuomenės, ypač moterų, informavimą apie konkrečios gyvenamosios vietovės aplinkos būklę ir jos pokyčius, vykdyti asociacijų ir moterų organizacijų ekologinio švietimo programas. Kuriamas moterų organizacijų, aktyviai dirbančių aplinkosaugos srityje, tinklas.

15 straipsnis

1, 2 ir 3 dalys

355. Teisminį procesą reglamentuojančiuose kodeksuose ir įstatymuose įtvirtinta nuostata, kad visus ginčus teismai sprendžia vadovaudamiesi visų asmenų lygybės prieš įstatymą principu. Niekas negali būti diskriminuojamas teismo proceso metu dėl lyties, amžiaus, socialinės padėties ar kitais pagrindais. Pažymėtina, kad teismo procesus reglamentuojantys teisės aktai nenumato nei pareiškėjų, nei ieškovų ar atsakovų, nei liudytojų ar kitų proceso dalyvių skirtingos teisinės padėties, kuri būtų susijusi su asmens lytimi. 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui, daugelio civilinių teisių santykių reglamentavimas tapo išsamesnis, atsirado naujų teisės institutų, sutarčių rūšių ir panašiai.

356. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.5 straipsnyje nustatyta, kad fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas (civilinis veiksnumas) atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. kai jam sueina aštuoniolika metų. Tais atvejais, kai įstatymai leidžia fiziniam asmeniui sudaryti santuoką anksčiau, nei sueis aštuoniolika metų, asmuo, kuriam nėra suėjęs šis amžius, įgyja visišką civilinį veiksnumą nuo santuokos sudarymo momento. Jeigu vėliau ši santuoka nutraukiama ar pripažįstama negaliojančia dėl priežasčių, nesusijusių su santuokiniu amžiumi, nepilnametis įgyto visiško veiksnumo nenustoja. Pažymėtina, kad civilinis teisnumas ar veiksnumas niekam negali būti apribojamas kitaip, kaip tik įstatymų numatytais pagrindais ir tvarka. Sandoriai, valstybės ar savivaldybių institucijų ir pareigūnų aktai, kuriais apribojamas civilinis teisnumas ar veiksnumas, negalioja, išskyrus atvejus, kai tokius sandorius ar aktus leidžia įstatymai. Šios nuostatos įtvirtintos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.6 straipsnyje.

357. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.7 straipsnyje numatyta, kad už nepilnamečius iki keturiolikos metų sandorius jų vardu sudaro tėvai arba globėjai. Tėvai ar globėjai, sudarydami ir vykdydami sandorius, privalo veikti išimtinai dėl nepilnamečio interesų. Nepilnamečiai iki keturiolikos metų turi teisę savarankiškai sudaryti smulkius buitinius sandorius, sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų

panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma. Nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sandorius sudaro turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą. Sandoriai, sudaryti be atstovų pagal įstatymą sutikimo, galioja, jeigu tokį sutikimą atstovas pagal įstatymą duoda po sandorio sudarymo. Šie nepilnamečiai taip pat turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinis, išradimus, pramoninį dizainą, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius.

358. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.9 straipsnyje numatytas nepilnamečių pripažinimo veiksniais (emancipacijos) institutas. Nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksniu (emancipuotu), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Visais atvejais, kad nepilnametis būtų pripažintas visiškai veiksniu, reikalingas paties nepilnamečio sutikimas. Teismas gali nepilnamečio tėvų, rūpintojo ar globos (rūpybos) institucijų pareiškimu panaikinti tokį visiško veiksnio pripažinimą, jeigu nepilnametis, savarankiškai įgyvendindamas savo teises ar vykdydamas pareigas, daro žalą savo ar kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams.

359. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.11 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog bet kurio fizinio asmens nepriklausomai nuo jo lyties, amžiaus ir kitų aplinkybių civilinis veiksnumas gali būti apribotas teismo tvarka, jeigu jis piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis. Kai asmens veiksnumas apribojamas, jam nustatoma rūpyba. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas veiksnio apribojimą sieja su piktnaudžiavimu vartojant tam tikras medžiagas. Šiuo atveju svarbus pats vartojimo faktas, o ne vartojančio asmens lytis ar kiti požymiai. Išnykus aplinkybėms, dėl kurių asmens veiksnumas buvo apribotas, teismas panaikina asmens veiksnio apribojimą.

360. Vienas iš svarbiausių dalyvavimo civiliniuose teisiniuose santykiuose būdų ir priemonių – sutarčių sudarymas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštoji knyga reglamentuoja prievolės, sutarčių sudarymo principus, atskirų sutarčių rūšis ir ypatumus. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.156 straipsnis įtvirtina sutarties laisvės principą. Tai reiškia, kad šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises bei pareigas, taip pat sudaryti ir šio kodekso nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams. Pažymėtina, jog draudžiama versti kitą asmenį sudaryti sutartį, išskyrus atvejus, kai pareigą sudaryti sutartį nustato įstatymai ar savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį. Sutarties sąlygas šalys nustato savo nuožiūra, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyviosios teisės normos. Jeigu kai kurių sutarties sąlygų neregamentuoja nei įstatymai, nei šalių susitarimai, ginčo atveju jas nustato teismas, remdamasis papročiais, teisingumo, protingumo bei sąžiningumo kriterijais, įstatymų ar teisės analogija.

361. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso ketvirtoji knyga, reglamentuojanti nuosavybės, turto valdymo, naudojimo, turto patikėjimo ir kitas daiktines teises, nenumato jokių diskriminacinių pagrindų, kuriais būtų apribojama civilinių teisinių santykių dalyvių

teisė įgyti daiktus nuosavybėn, juos naudoti ar panašiai dėl subjekto lyties. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso ketvirtosios knygos normos daiktinių teisių įgijimą ir jų įgyvendinimą sieja su kriterijais, nepriklausančiais nuo asmens lyties. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.47 straipsnyje numatyti nuosavybės teisės įgijimo pagrindai – įgyjamoji senatis, sandorių sudarymas, paveldėjimas ir kiti – nesietini su civilinių teisių santykių dalyvių lytimi, tautybe, rase ar kitomis aplinkybėmis. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.93 straipsnį savininko teisės saugomos taip pat nepriklausomai nuo jo lyties ir panašiai.

362. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.80 straipsnyje numatyta, kad imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.81 straipsnyje numatyta, kad viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Tai reiškia, kad sandoriai, kurie atitinka minėtas sąlygas, nesukelia tų civilinių teisių pasekmių, kurių buvo siekiama juos sudarant. Antai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.105 straipsnyje nustatoma, kad negalioja sutuoktinių vedybų sutarties sąlygos, kurios: prieštarauja imperatyviosioms įstatymų normoms, gerai moralei arba viešajai tvarkai; keičia turto, kuris yra vieno sutuoktinio asmeninė arba jų bendroji jungtinė nuosavybė, teisinį režimą (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.88 ir 3.89 straipsniai), jeigu sutuoktiniai yra pasirinkę turto bendrosios jungtinės nuosavybės teisinį režimą; pažeidžia Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.117 straipsnyje įtvirtintą sutuoktinių bendrosios jungtinės nuosavybės lygių dalių principą; riboja sutuoktinių teisumą ar veiksnumą; reglamentuoja sutuoktinių asmeninius neturtinius santykius; nustato ar keičia sutuoktinių asmenines teises ir pareigas jų vaikams; riboja ar atima iš sutuoktinio (sutuoktinių) teisę į išlaikymą; riboja ar atima iš sutuoktinio (sutuoktinių) teisę kreiptis į teismą; keičia turto paveldėjimo tvarką ar sąlygas.

363. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.12–2.17 straipsniai detalčiai reglamentuoja fizinių asmenų nuolatinės gyvenamosios vietos klausimus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad susituokusio asmens nuolatinė gyvenamoji vieta nepriklauso nuo jo sutuoktinio nuolatinės gyvenamosios vietos. Vadinas, santuokos sudarymo faktas automatiškai nepakeičia vieno ar abiejų sutuoktinių nuolatinės gyvenamosios vietos. Be to, šeimos santykius reglamentuojančios teisės normos šeimos santykių nesieja su būtinu sutuoktinių gyvenimu vienoje nuolatinėje gyvenamojoje vietoje. Tačiau vieno iš sutuoktinių nuolatinė gyvenamoji vieta yra faktas, į kurį gali būti atsižvelgiama nustatant kito sutuoktinio nuolatinę gyvenamąją vietą.

364. Nepilnamečių fizinių asmenų nuolatinė gyvenamąja vieta laikoma jų tėvų ar globėjų (rūpintojų) nuolatinė gyvenamoji vieta. Jeigu nepilnamečio fizinio asmens tėvai neturi bendros nuolatinės gyvenamosios vietos, nepilnamečio nuolatinė gyvenamąja vieta laikoma to iš tėvų, su kuriuo nepilnametis daugiausia gyvena, nuolatinė gyvenamoji vieta, jeigu teismas nėra nustatęs nepilnamečio gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų.

365. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normos, reglamentuojančios fizinio asmens nuolatinės gyvenamosios vietos ir fizinio asmens gyvenamosios vietos klausimus,

taikomos nepriklausomai nuo asmens lyties, rasės, tautybės, šeiminio statuso ar kitų aplinkybių. Pažymėtina, kad tik nepilnamečių ir neveiksnių asmenų gyvenamoji vieta priklauso nuo tėvų, globėjų ar rūpintojų gyvenamosios vietos. Taip siekiama apsaugoti asmenų, kurie negali tinkamai ir savarankiškai įgyvendinti savo teisių ar jas ginti, interesus.

4 dalis

366. Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties (2004 m. balandžio 29 d. Nr. IX-2206) 3 straipsnis nustato, kad užsieniečiai Lietuvos Respublikoje yra lygūs pagal įstatymus, neatsižvelgiant į jų lytį, rasę, tautybę, kalbą, kilmę, socialinę padėtį, tikėjimą, įsitikinimus ar pažiūras. 24 straipsnis nustato, kad leidimas gyventi Lietuvos Respublikoje suteikia teisę užsieniečiui gyventi Lietuvos Respublikoje, pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, ją keisti, išvykti iš Lietuvos Respublikos ir grįžti į ją leidimo gyventi galiojimo laikotarpiu, neišskiriant straipsnio taikymo moterims ir vyrams, užtikrinant abiem lytims vienodas teises naudotis įstatymu, kilnotis ir laisvę pasirinkti savo buveinę ir nuolatinę gyvenamąją vietą.

16 straipsnis

1 dalis

367. Atsižvelgiant į tai, kad šeimos santykiai turi nemažai ypatumų, lemiančių jų reglamentavimo specifiką, šiuos santykius reglamentuojančios teisės normos išskirtos į atskirą Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečiąją knygą. Vienas iš šeimos santykių ypatumų yra tai, kad teisė jų visų nereguliuoja. Kai kurie šeimos santykiai yra tokie privatūs, kad įstatymų leidėjo kišimasis į juos netoleruotinas. Ne visi šeimos santykiai yra teisiniai. Nemažai šeimos santykių, grindžiamų abipusiu pasitikėjimu ir pagarba, reglamentuoja moralės normos, tradicijos ir panašiai. Teisė šeimos santykius reglamentuoja tiek, kiek tai būtina siekiant apsaugoti viešąjį interesą, taip pat apginti šeimos santykių subjektų, ypač vaikų, turtines ir asmenines neturtines teises ir teisėtus interesus. Pažymėtina, kad naujasis Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas išplečia šeimos santykių sritį, kur taikomas dispozityvumo principas ir atitinkamai šeimos santykių subjektai gali patys savo susitarimu reguliuoti tarpusavio santykius: čia įtvirtintas vedybų sutarties institutas, sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių institutas ir panašiai.

368. Kitas šeimos santykių ypatumas yra tai, kad nemažai šiuos santykius reglamentuojančių teisės normų yra imperatyvios. Tai lemia santykių pobūdis – nemažai šeimos santykių pasižymi tam tikru viešumu. Todėl valstybė, siekdama apsaugoti viešąjį interesą, kai kuriuos santykius reglamentuoja imperatyviai ir santykių subjektams neleidžia tarpusavio susitarimu tokio reglamentavimo pakeisti (pavyzdžiui, pareiga auklėti vaikus, moraliai ir materialiai remti sutuoktiniams vienas kitą, abiem prisidėti prie šeimos poreikių tenkinimo ir kita), o tam tikri šeimos teisiniai santykiai susiklosto tik įstatymo numatytais atvejais arba yra sankcionuoti valstybės.

369. Naujasis Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas reglamentuoja nemažai naujų šeimos teisės institutų: vedybų sutartį, sutuoktinių gyvenimą skyrium (separaciją), santuokų,

sudarytų bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka, apskaitą, bendrą gyvenimą nesudarius santuokos ir kitus, kurių senasis Santuokos ir šeimos kodeksas nereglementavo. Be to, daugelis šeimos santykių reglamentuojama daug detaliau (ypač tai pasakytina apie sutuoktinių turtinius santykius).

370. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas 3.3 straipsnyje numatyta, kad šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje grindžiamas monogamijos principu. Šis principas reiškia, kad draudžiama daugpatystė ar daugvyrstė. Santuoka gali būti sudaroma tik tarp asmenų, kurie nėra sudarę kitos santuokos ar įregistravę partnerystės. Ši taisyklė galioja ir registruotai partnerystei. Lietuvos Respublikos įstatymuose nenumatytos jokios šio principo išimtys.

a)

371. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, kuriame įtvirtinamas civilinių santykių subjektų lygiateisiškumo principas, suteikia vienodą teisę tuoktis tiek moterims, tiek vyrams. Svarbiausia, kad nepriklausomai nuo lyties visi asmenys, išreiškę valią sudaryti santuoką, turi atitikti būtinas santuokos sudarymo sąlygas, kurios yra vienodos visiems fiziniams asmenims. Tiek moterys, tiek vyrai turi būti veiksniūs, sulaukę santuokinio amžiaus (arba šis amžius turi būti sumažintas teismo sprendimu) ir t.t. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.7 straipsnyje numatyta, kad santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius. Vyras ir moteris, įstatymų nustatyta tvarka įregistravę santuoką, yra sutuoktiniai.

372. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.298–3.304 straipsnių reikalavimus, visos santuokos turi būti registruojamos civilinės metrikacijos įstaigose. Santuokos akto įrašas ir jo pagrindu išduotas santuokos liudijimas yra santuokos įrodymas.

373. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka santuoka sudaroma pagal atitinkamos religijos vidaus (kanonų) teisės nustatytą procedūrą. Santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sukelia tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje tik tuo atveju, jeigu tenkinamos visos šios sąlygos: nebuvo pažeistos Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nustatytos santuokos sudarymo sąlygos (dėl amžiaus, lyties, veiksnio ir kt.), santuoka buvo sudaryta pagal Lietuvos Respublikoje įregistruotų ir valstybės pripažintų religinių organizacijų kanonų nustatytą procedūrą ir santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka buvo įtrauktas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje šios knygos nustatyta tvarka. Jeigu šios sąlygos netenkinamos, bažnytine tvarka sudarytos santuokos nesukelia Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatytų pasekmių.

374. Sudaryta santuoka registruojama vieno iš susituokiančiųjų arba jų tėvų gyvenamosios vietos civilinės metrikacijos įstaigose, taip pat Lietuvos Respublikos konsulinėse įstaigose. Norintys susituokti asmeniškai paduoda nustatytos formos prašymą vieno iš jų arba jų tėvų gyvenamosios vietos civilinės metrikacijos įstaigai savo pasirinkimu. Prašymas įregistruoti santuoką netenka galios, jeigu bent vienas asmenų, padavusių prašymą, nustatytu laiku neatvyksta įregistruoti santuokos arba prašymas atsiimamas. Santuoka

registruojama praėjus ne mažiau kaip vienam mėnesiui nuo prašymo įregistruoti santuoką padavimo dienos. Civilinės metrikacijos įstaigos vadovas norinčiųjų susituokti prašymu ir tuo atveju, kai yra svarbių priežasčių, turi teisę leisti registruoti santuoką nepraėjus vienam mėnesiui nuo prašymo padavimo dienos. Prašymo įregistruoti santuoką padavimo faktas skelbiamas viešai civilinės metrikacijos įstaigoje ne vėliau kaip dvi savaitės iki santuokos registravimo dienos. Santuoka registruojama, kai dalyvauja ketinantys susituokti asmenys ir du liudytojai. Civilinės metrikacijos įstaigos pareigūnas, prieš įregistruodamas santuoką, privalo dar kartą patikrinti, ar įvykdytos visos Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatytos santuokos sudarymo sąlygos. Įrašius santuokos sudarymo įrašą, sutuoktiniams išduodamas santuokos liudijimas.

375. Jeigu santuoka buvo sudaryta bažnytine (konfesine) tvarka, atitinkamos religinės organizacijos įgaliotas asmuo privalo per dešimt dienų po santuokos sudarymo bažnyčios nustatyta tvarka pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai Teisingumo ministerijos nustatytos formos pranešimą apie santuokos įregistravimą bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka. Civilinės metrikacijos įstaiga, gavusi pranešimą apie santuokos sudarymą bažnyčios nustatyta tvarka, įrašo santuokos įrašą ir išduoda santuokos liudijimą. Tokiu atveju santuoka laikoma sudaryta nuo jos įregistravimo bažnyčios nustatyta tvarka dienos. Jeigu per pirma nurodytą terminą pranešimas apie santuokos įregistravimą bažnyčios nustatyta tvarka civilinės metrikacijos įstaigai nepateikiamas, santuoka laikoma sudaryta nuo tos dienos, kai ji buvo įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje.

b)

376. Vienas pagrindinių šeimos teisinių santykių reglamentavimo principų yra Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.3 straipsnyje įtvirtintas santuokos savanoriškumo principas. Šis principas detalizuotas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.13 straipsnyje, kuriame numatyta, kad santuoka sudaroma laisva vyro ir moters valia. Bet koks grasinimas, prievarta, apgaulė ar kitokie valios trūkumai yra pagrindas santuoką pripažinti negaliojančia. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.38 straipsnyje numatyta, kad santuoka, sudaryta pažeidžiant šią santuokos sudarymo sąlygą, gali būti pripažinta negaliojančia pagal sutuoktinio, neišreiškusio savo tikrosios valios, arba prokuroro ieškinį. Jeigu sutuoktinis, neišreiškęs savo tikrosios valios, yra nepilnametis, ieškinį gali pareikšti jo tėvai, globėjai, rūpintojai arba valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija.

377. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.40 straipsnyje numatyta, kad reikalauti santuoką pripažinti negaliojančia gali sutuoktinis, jeigu jis santuoką sudarė paveiktas grasinimo, prievartos ar apgaulės. Sutuoktinis, davęs sutikimą sudaryti santuoką dėl esminės klaidos, gali reikalauti santuoką pripažinti negaliojančia. Klaida yra esminė, jeigu buvo suklysta dėl tokių su kitu sutuoktiniu susijusių aplinkybių, kurias žinodamas sutuoktinis nebūtų sutikęs sudaryti santuokos. Preziumuojama, kad klaida yra esminė, jeigu buvo suklysta dėl kito sutuoktinio sveikatos būklės ar lytinės anomalijos, dėl kurių normalus šeimos gyvenimas neįmanomas, ar dėl to, kad kitas sutuoktinis padarė sunkų nusikaltimą.

c)

378. Sutuoiktinių lygiateisiškumas yra bendrojo civilinės teisės principo, įtvirtinto Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.2 straipsnyje, išraiška šeimos teisėje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio penktojoje dalyje nurodyta, kad sutuoiktinių teisės šeimoje lygios. Šis principas reiškia, kad sutuoiktiniai turi lygias turtines ir asmenines neturtines teises, draudžiama diskriminuoti dėl lyties. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.26 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad sutuoiktiniai turi lygias teises ir vienodą civilinę atsakomybę vienas kitam bei vaikams santuokos sudarymo, jos trukmės ir jos nutraukimo klausimais.

379. Sutuoiktinių lygiateisiškumas reiškia diskriminavimo draudimą. Todėl vienas sutuoiktinis neturi daugiau teisių ar pareigų negu kitas sutuoiktinis. Vienas sutuoiktinis negali turėti daugiau teisių už kitą sutuoiktinį ir vaikus, bendrą turtą, negali būti nustatytos skirtingos žmonai ir vyrui santuokos nutraukimo sąlygos, bet koks skirtingas įstatymuose nustatytas sutuoiktinių statuso dėl jų lyties reglamentavimas ir panašiai. Lygiateisiškumo principas reikalauja, kad visi šeimos gyvenimo klausimai (šeimos piniginių lėšų naudojimas, šeimos namų ūkio tvarkymas, daiktų įsigijimas, šeimos planavimas, vaikų auklėjimas ir panašiai) būtų sprendžiami ne vienašališkai, o abipusiu sutuoiktinių sutarimu. Įstatymas tik išimtiniais atvejais numato valstybės institucijų kišimąsi sprendžiant šiuos klausimus. Pavyzdžiui, sutuoiktinių, negalinčių susitarti dėl pavardės vaikui suteikimo, ginčą sprendžia teismas.

380. Sutuoiktiniai turi lygias teises ir vienodą civilinę atsakomybę vienas kitam bei vaikams santuokos sudarymo, jos trukmės ir jos nutraukimo klausimais. Sutuoiktiniai susitarimu negali atsisakyti teisių ar panaikinti pareigų, kurios pagal įstatymus atsiranda kaip santuokos pasekmė. Tai reiškia, kad sutuoiktiniai privalo vienas kitą remti moraliai ir materialiai, prisidėti prie šeimos poreikių tenkinimo ir panašiai. Abu sutuoiktiniai turi teisę ir pareigą auklėti vaikus ir juos išlaikyti.

381. Lygiateisiškumo principo nepažeidžia ta aplinkybė, kad materialusis sutuoiktinių indėlis į šių pareigų vykdymą gali būti nevienodas, pavyzdžiui, dirba tik vienas iš sutuoiktinių, o kitas prižiūri vaikus ir panašiai. Lygiateisiškumo principas reikalauja, kad kiekvienas sutuoiktinis prisidėtų prie šeimos pareigų vykdymo pagal savo galimybes, o ne visiškai vienodo jų materialiojo indėlio. Sutuoiktinių lygiateisiškumas detalizuojamas daugelyje Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatų: nustatytas vienodas tiek moterų, tiek vyrų santuokinis amžius, sutuoiktiniai turi lygias teises ir vienodą civilinę atsakomybę vienas kitam bei vaikams visais šeimos gyvenimo klausimais, sutuoiktiniai turi lygias teises ir pareigas remti vienas kitą moraliai ir materialiai, prisidėti prie bendrų šeimos poreikių tenkinimo, preziumuojama, kad bendro sutuoiktinių turto dalys yra lygios, tėvas ir motina turi lygias su savo vaikais susijusias teises ir pareigas, ir kita.

d)

382. Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas reiškia, kad sprendžiant visus klausimus, susijusius su vaikais tiek šeimoje, tiek teisme, tiek kitose

institucijose pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus ir jais vadovaujamosi. Principą detalizuojančios nuostatos: Lietuvos Respublikos civilinio kodekso numatytais atvejais galima atsisakyti pripažinti santuoką negaliojančia ar ją nutraukti, jeigu tai prieštarauja vaiko interesams; vaiko tėvų santuokos pripažinimas negaliojančia neturi įtakos vaikų teisiniam statusui; vedybų sutarties sąlygos, pažeidžiančios vaiko interesus, negalioja; teismas, sprenddamas šeimos teisinius ginčus, privalo imtis adekvačių vaiko apsaugos priemonių; teismas gali nustatyti uzufuktą vienam sutuoktiniui priklausančioje gyvenamojoje patalpoje palikti gyventi kitą sutuoktinį, su kuriuo lieka gyventi nepilnamečiai vaikai; sutuoktinių separacija patvirtinama atsižvelgiant į vaiko interesus; nekilnojamasis daiktas – šeimos turtas, gali būti perleistas ar suvaržytas tik teismo leidimu; jeigu sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų, teismas gali nukrypti nuo bendro sutuoktinių turto lygių dalių principo, atsižvelgdamas į jų nepilnamečių vaikų interesus; tėvystės pripažinimo, nustatymo klausimai sprendžiami atsižvelgiant į vaiko interesus; vaikams priklausantis turtas turi būti tvarkomas ir naudojamas tik vaikų interesais; įvaikinti galima tik vaiko interesais ir kita.

383. Vaikų auklėjimo šeimoje principas reiškia, kad labiausiai vaiko interesus atitinka jo augimas ir gyvenimas su tėvais. Į šį principą turi būti atsižvelgiama sprendžiant vaikų tėvų santuokos pripažinimo negaliojančia, santuokos nutraukimo ar separacijos, tėvystės pripažinimo, nugincijimo ar nustatymo klausimus. Jeigu vaikas tėvų neturi, pirmenybė turi būti teikiama toms globos formoms, kurios geriausiai užtikrina šeimos aplinkos sukūrimą. Įvaikinimo atveju pirmenybė teiktina tam variantui, kuris užtikrins vaiko ugdymą šeimoje. Būtina siekti, kad broliai ir seserys nebūtų išskiriami, kad būtų užtikrinta galimybė jiems bendrauti su artimaisiais giminaičiais ir panašiai.

384. Motinystės visokeriopos apsaugos principas reiškia, kad įstatymuose įtvirtinamos tam tikros lengvatos nėščioms moterims, tėvams, augintiems vaikus, sudarant jiems sąlygas auginti ir auklėti vaikus šeimoje. Šis principas taip pat reiškia, kad sprendžiant šeimos ginčus pirmenybė teikiama biologinių tėvų teisėms, jeigu tai nepažeidžia vaiko teisių ir interesų.

385. Šeimos santykių reglamentavimas grindžiamas ir kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais (sąžiningumo, teisingumo, protingumo, teisėtų lūkesčių, proporcingumo, neleistinumo piktnaudžiauti teise). Šeimos įstatymai ir jų taikymas turi užtikrinti šeimos ir jos reikšmės visuomenėje stiprinimą, šeimos narių tarpusavio atsakomybę už šeimos išsaugojimą ir vaikų auklėjimą, galimybę visiems šeimos nariams tinkamai įgyvendinti savo teises, apsaugoti nepilnamečius vaikus nuo netinkamos kitų šeimos narių bei kitų asmenų ir kitokių veiksmų įtakos.

386. Du skirtingų lyčių asmenys, laisva valia sudarę santuoką, sukuria šeiminius santykius kaip bendro gyvenimo pagrindą. Sutuoktiniai negali susitarimais atsisakyti teisių ar panaikinti pareigų, kurios pagal įstatymus atsiranda kaip santuokos pasekmė. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.30 straipsnyje numatyta, kad sutuoktiniai privalo išlaikyti ir auklėti savo nepilnamečius vaikus, rūpintis jų švietimu, sveikata, užtikrinti vaiko teisę į

asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę, vaiko turtines, socialines ir kitokias teises, kurias numato tiek nacionalinė, tiek tarptautinė teisė.

387. Gimus vaikui, sutuoktiniai įgyja naują teisinį statusą – jie tampa tėvais. Tai reiškia, kad jie įgyja naujų teisių ir pareigų bei papildomą atsakomybę. Pirma buvo minėta, kokias turtines ir asmenines neturtines teises ir pareigas sutuoktiniai turi savo nepilnamečiams vaikams. Pažymėtina, kad abiejų sutuoktinių teisės ir pareigos, susijusios su vaikų auklėjimu ir išlaikymu, yra lygios. Be to, nė vienas sutuoktinis neturi teisės atsisakyti tų teisių ir pareigų savo vaikams, kurias nustato įstatymai. Toks teisių atsisakymas yra niekinis ir negalioja. Pavyzdžiui, nei motina, nei tėvas neturi teisės atsisakyti išlaikyti savo nepilnamečius vaikus.

388. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.156 straipsnyje įtvirtinta imperatyvi nuostata, kad tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Pažymėtina, kad tėvai turi lygias teises ir lygias pareigas savo vaikams, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium. Tėvų valdžia savo vaikams atsiranda tik vaikui gimus ir baigiasi vaikui tapus pilnamečiu, jį emancipavus, apribojus tėvų valdžią. Tėvų valdžia – tai pirmiausia tėvų ir vaikų tarpusavio santykių išraiška ir įstatyme nustatytas tėvų lygybės įgyvendinant tėvų valdžią principas, jis negali pasikeisti iki pat vaiko pilnametystės. Todėl net kartu negyvenantys tėvai nepraranda savo teisių ir pareigų vaikams: jie turi susitarti dėl abiejų vienodo tėvų valdžios įgyvendinimo sąlygų ir yra vienodai atsakingi už vaiko išlaikymą, auklėjimą, tinkamų raidos sąlygų sudarymą ir neigiamus tėvų valdžios įgyvendinimo padarinius.

389. Susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, dėl kurių vaiko motina ar tėvas negali gyventi su vaiku ar juo rūpintis, gali būti priimtas sprendimas atskirti vaiką nuo tėvų (ar vieno iš jų). Tačiau tai nereiškia, kad tėvai yra atsisakę savo pareigų vaikams ar vengia jas vykdyti. Tėvams vengiant vykdyti savo pareigas ar jas vykdant priešingai vaiko interesams, taikomas tėvų valdžios apribojimas, tačiau ir šiuo atveju išlieka pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus.

390. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.156 straipsnyje įtvirtintas tėvų valdžios lygybės principas neatskiria vaiko motinos ir vaiko tėvo teisių ir pareigų. Už vaiko auklėjimą ir priežiūrą abu tėvai atsako bendrai ir vienodai. Todėl visus vaiko auginimo, auklėjimo, išlaikymo ir kitus klausimus tėvai turi spręsti bendru sutarimu, atsižvelgdami į vaiko interesus. Kai vaiką prižiūri vienas iš tėvų, o kitas dirba, kad išlaikytų šeimą, už vaiko auklėjimą ir priežiūrą vis tiek atsako abu tėvai. Jeigu vaikas gyvena su vienu iš tėvų, jo auklėjimo ir išlaikymo klausimus tėvai turi spręsti bendru sutarimu. Tėvams gyvenant skyrium ir negalint susitarti dėl vaiko auklėjimo ir priežiūros, skyrium gyvenantis vienas iš tėvų gali kreiptis į teismą, kad šis nustatytų jo bendravimo su vaiku tvarką. Teismas šį klausimą sprendžia atsižvelgdamas į vaiko interesus ir sudarydamas galimybę skyrium gyvenančiam tėvui ar motinai maksimaliai dalyvauti auklėjant vaiką. Minimalus bendravimas gali būti nustatomas tik tuomet, jeigu nuolatinis maksimalus bendravimas kenkia vaiko interesams.

391. Tais atvejais, kai kartu gyvenantys tėvai nesusitaria dėl teisių ir pareigų savo vaikams įgyvendinimo, vienas iš tėvų turi teisę kreiptis į teismą, kad šis išspręstų kilusius nesutarimus. Pažymėtina, kad šiuo atveju būtinas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas teismo procese. Valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, ištyrusi šeimos aplinkos sąlygas, turi pateikti išvadą dėl ginčo. Spręsdamas ginčą, teismas turi ne tik įvertinti šią išvadą, bet ir vaiko norus (jeigu jie neprieštarauja vaiko interesams) bei kitus šalių pateiktus įrodymus.

392. Pažymėtina, kad visais atvejais, kai sprendžiami klausimai, susiję su vaiko auklėjimu, ugdymu, tinkamų sąlygų jo vystymuisi užtikrinimu, taip pat tais atvejais, kai kilusi tarp kartu ar skyrium gyvenančių tėvų ginčą dėl tėvų valdžios įgyvendinimo sprendžia teismas, turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus. Vaiko interesais laikoma sudarymas jam tokių sąlygų, kurios lemtų visapusišką ir darnią jo raidą, kad vaikas būtų parengtas savarankiškai gyventi visuomenėje, taip pat užtikrintų jo sveikatą, darnią fizinę ir psichinę raidą bei visuomenei priimtina auklėjimą (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.155 straipsnis).

e)

393. Minėta, kad santuokos sudarymas neriboja sutuoktinių teisnumo ir veiksnumo, abu sutuoktiniai yra lygiateisiai, t.y. nė vienas iš jų neturi daugiau teisių už kitą. Tai *inter alia* reiškia, kad nė vienam iš sutuoktinių nesuteikiama teisė vienašališkai spręsti šeimos planavimo klausimų, nuspręsti, kiek ir kada vaikų turėti. Pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai sutuoktiniai sudaro vedybų sutartį, negalioja tos sutarties sąlygos, kurios riboja sutuoktinių teisnumą ar veiksnumą ir reglamentuoja sutuoktinių asmeninius neturtinius santykius – vedybų sutartis gali reglamentuoti tik turtinius sutuoktinių santykius, t.y. santykius, susijusius su sutuoktinių turto teisiniu režimu, turto tvarkymu, tarpusavio išlaikymu, turto padalijimu ir panašiai.

f)

394. Fiziniam asmeniui, kuris nesugeba pats tinkamai įgyvendinti, apsaugoti ir apginti savo teisių ir teisėtų interesų, būtina sudaryti sąlygas tai padaryti. Globa ir rūpyba yra priemonės, kurios padeda užtikrinti neveiksnių ar ribotai veiksnų asmenų teisių įgyvendinimą, sukurti tinkamą aplinką jų ekonominiams, socialiniams ir kitiems teisėtiems interesams tenkinti. Tiek moterų, tiek vyrų vienodos teisės būti globėjais, rūpintojais ar įvaikintojais kyla iš bendro civilinių teisinių santykių principo, t.y. iš lygiateisiškumo principo.

395. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.238 straipsnyje numatyta, kad globa nustatoma siekiant įgyvendinti, apsaugoti ir apginti neveiksnaus fizinio asmens teises ir interesus. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.239 straipsnyje numatyta, jog rūpyba nustatoma siekiant apsaugoti ir apginti ribotai veiksnus fizinio asmens teises ir interesus. Vaikų globos (rūpybos) tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti.

396. Globa steigiama pilnamečiams, kurie dėl psichikos ligos ar silpnaprotystės teismo pripažinti neveiksniais, ir nepilnamečiams iki keturiolikos metų, kurie dėl tam tikrų priežasčių yra netekę tėvų globos (vaikas įstatymų nustatyta tvarka atskirtas nuo tėvų, tėvų valdžia apribota ir kita).

397. Rūpyba steigiama šiems fiziniams asmenims: pilnamečiams, kurie teismo pripažinti ribotai veiksniais dėl piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis; nepilnamečiams nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų, kurie dėl tam tikrų priežasčių yra netekę tėvų globos (apribota tėvų valdžia, vaiko tėvai mirę ir panašiai); veiksniams asmenims, kurie dėl savo sveikatos būklės negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių ar atlikti pareigų, – jų pačių prašymu.

398. Pažymėtina, kad pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.242 straipsnio 3 dalį globėju arba rūpintoju gali būti skiriamas tik veiksnus fizinis asmuo ir tik tuo atveju, jeigu yra jo rašytinis sutikimas. Skiriant asmenį globėju ar rūpintoju, turi būti atsižvelgiama į jo moralines ir kitokias savybes, jo galimybę įgyvendinti globėjo ar rūpintojo funkcijas, jo santykius su asmeniu, kuriam nustatoma globa ar rūpyba, į globėjo ar rūpintojo pageidavimą ir kitas turinčias reikšmės aplinkybes. Svarbu ir tai, kad asmenys, pretenduojantys tapti globėjais ar rūpintojais, privalo pasitikrinti savo sveikatos būklę ir pateikti pažymą, kad neserga sveikatos apsaugos ministro 2001 m. liepos 17 d. įsakyme Nr. 386 nurodytomis ligomis (lėtiniu alkoholizmu, narkomanija, ŽIV, psichikos ligomis ir t.t.). Nuo minėtų aplinkybių priklauso, ar bus sudarytos palankios sąlygos tinkamai įgyvendinti globos ir rūpybos tikslus – sudaryti tinkamą aplinką globotinių ar rūpintinių teisių ir interesų apsaugai ir gynybai.

399. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normose, reglamentuojančiose globėjų ir rūpintojų skyrimo pagrindus, tvarką, reikalavimus šiems asmenims, nei tiesiogiai, nei netiesiogiai nedaromas skirtumas ir neteikiama pirmenybė nei moterims, nei vyrams. Kiekvienas asmuo, jeigu jis atitinka minėtus objektyvius kriterijus ir raštu sutinka, gali tapti atitinkamai neveiksnaus arba ribotai veiksnaus asmens globėju ar rūpintoju.

400. Atsižvelgiant į tai, kad vaiko teisių apsaugos gynimas yra vienas iš pagrindinių šeimos teisinių santykių reglamentavimo principų, vaikų globos ir rūpybos klausimai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.248–3.276 straipsniuose reglamentuojami daug detaliau nei pilnamečių asmenų globa ir rūpyba. Vaiko globos ir rūpybos uždaviniai – paskirti asmenį, kuris rūpintųsi jo teisių ir interesų apsauga, ir sudaryti tokias gyvenimo sąlygas, kurios atitiktų vaiko amžių, sveikatą ir išsivystymą, taip pat rengti vaiką savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje.

401. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.249 straipsnyje numatyti vaiko globos ir rūpybos nustatymo principai. Steigiant globą ir rūpybą, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus. Antra, pirmumo teisę tapti vaiko globėjais ar rūpintojais turi vaiko artimieji giminaičiai (seneliai, broliai, seserys). Šio principo gali būti nesilaikoma, jeigu jo laikymasis neatitiktų vaiko interesų. Trečia, turi būti siekiama vaiką globoti šeimoje, o ne šeimynoje ar

vaikų globos institucijoje. Vaiko globa šeimoje – tai ne daugiau kaip penkių vaikų globa (bendras vaikų skaičius šeimoje su savais vaikais – ne daugiau kaip penki vaikai, išskyrus atvejus, kai neišskiriami broliai ir seserys) natūralioje šeimos aplinkoje. Šiuo principu siekiama sukurti vaikui tokią aplinką, kuri būtų labai artima šeimos aplinkai. Ketvirta, nustatant globą ar rūpybą, turi būti siekiama neišskirti brolių ir seserų.

402. Vaiko globėjas ar rūpintojas parenkamas atsižvelgiant į jo asmenines savybes, sveikatos būklę, sugebėjimą būti globėju ar rūpintoju, jo santykius su netekusiu tėvų globos vaiku ir vaiko interesus. Pažymėtina, kad nustatant ir naikinant vaiko globą ar rūpybą, skiriant globėją ar rūpintoją vaikui, galinčiam išreikšti savo nuomonę, suteikiama galimybė būti išklaustytam ir jo nuomonė yra svarbi priimant sprendimus.

403. Apibendrinant globos ir rūpybos teisinį reglamentavimą, darytina išvada, kad konkretaus asmens galėjimas būti tiek nepilnamečio, tiek pilnamečio asmens globėju ar rūpintoju nepriklauso nuo lyties, rasės, tautybės ir kitų aplinkybių (tik išimtiniais atvejais tai priklauso nuo globėjo ar rūpintojo amžiaus). Įstatymai galėjimą tapti globėju ar rūpintoju sieja su tam tikrais objektyviais kriterijais: sveikatos būkle, pasirengimu globoti ir panašiai.

404. Įvaikinimo teisinius santykius reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečiosios knygos penktoji dalis (3.209 – 3.228 straipsniai). Visuotinai pripažįstama, kad viena iš prioritetinių kryptių yra vaiko interesų kryptis – augti ir būti auklėjamam šeimoje. Net kai įsivaikinti siekia asmuo, nesukūręs šeimos, arba vienas iš sutuoktinių, šis pagrindinis vaiko interesas yra tenkinamas labiau negu tais atvejais, kai vaikas lieka augti globojamas valstybiniuose vaikų namuose ar šeimynoje ir panašiai.

405. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.210 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad įvaikintojais gali būti pilnamečiai abiejų lyčių asmenys iki penkiasdešimties metų, tinkamai pasirengę įvaikinti. Išimtiniais atvejais (pavyzdžiui, kai vaiką ir įvaikintoją sieja artimi giminystės ryšiai, kai įvaikinamas sutuoktinio vaikas ir panašiai) teismas gali leisti įvaikinti ir vyresniems asmenims. Vadinasi, įtvirtinamas abiejų lyčių asmenų lygiateisiškumas siekiant įvaikinti.

406. Pažymėtina, jog įstatymuose įtvirtinta bendra norma, kad įvaikinti leidžiama sutuoktiniams (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.210 straipsnio 2 dalis). Tik išimtiniais atvejais leidžiama įvaikinti nesusituokusiems asmenims arba vienam iš sutuoktinių. Iš esmės įvaikinant siekiama patenkinti vaiko interesą augti šeimoje, todėl įstatymais siekiama užtikrinti, kad vaikas pirmiausia galėtų augti ir būti auklėjamas šeimoje, t.y. turėti motiną ir tėvą. Jeigu teismui prašymą pateikia vienas asmuo, teismas turi įvertinti, ar yra pagrindas taikyti numatytą išimtį. Manytina, kad išimtis gali būti taikoma, kai konkretaus vaiko nesiekia įsivaikinti sutuoktiniai arba kai siekiantys įsivaikinti sutuoktiniai negali įsivaikinti dėl to, kad tai prieštarautų vaiko interesams arba būtų atskirti broliai ir seserys. Kai vaiką siekia įvaikinti vienas sutuoktinis, būtina labai atidžiai iširti, kodėl to nesiekia kitas sutuoktinis, ir ar įvaikinus vienam sutuoktiniui vaikas galės būti auginamas ir auklėjamas šeimoje.

407. Apibendrinant pagrindines nuostatas, susijusias su įvaikinimu, galima teigti, kad Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nėra numatytos privilegijos ar kliūtys dėl lyties įsivaikinti. Kiekvienas asmuo, siekiantis įsivaikinti, turi atitikti nustatytus kriterijus, kurie nepriklauso nuo lyties. Asmenys turi būti tinkamai pasirengę įvaikinti, būti tam tikro amžiaus, tinkamos sveikatos ir panašiai.

408. Pažymėtina, kad tiek globos ar rūpybos nustatymo, tiek įvaikinimo atveju vaikas turi būti išklausomas. Kai įvaikinamas dešimties metų sulaukęs vaikas, būtinas jo rašytinis sutikimas. Sutikimą vaikas duoda teismui, ir be šio sutikimo įvaikinti draudžiama. Įstatymas nenumato šios taisyklės išimčių. Kai įvaikinamas dešimties metų nesulaukęs vaikas, jis, jeigu sugeba išreikšti savo nuomonę, turi būti išklausytas teisme ir teismas, priimdamas sprendimą, turi atsižvelgti į vaiko norą, jeigu tai neprieštarauja jo paties interesams.

g)

409. Kaip viena iš specifinių santuokos sudarymo pasekmių Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.31 straipsnyje numatyta, kad abu sutuoktiniai turi teisę pasilikti iki santuokos turėtą savo pavardę, pasirinkti kito sutuoktinio (tiek žmonos, tiek vyro) pavardę kaip bendrą pavardę arba pasirinkti dvigubą pavardę, kai prie savo pavardės prijungiama sutuoktinio pavardė. Dėl pavardės sprendžiama registruojant santuoką.

410. Susituokus pavardę galima pakeisti teisingumo ministro 2001 m. birželio 20 d. įsakymu Nr. 111 patvirtintų Asmens vardo, pavardės, tautybės pakeitimo taisyklių nustatyta tvarka. Šiuo atveju reikia kreiptis į gyvenamosios vietos civilinės metrikacijos įstaigą su prašymu pakeisti asmens pavardę (minėtųjų Taisyklių 2.2 ir 6 punktai). Pažymėtina, kad vienam sutuoktiniui pakeitus pavardę kito sutuoktinio pavardė automatiškai nesikeičia.

411. Sutuoktiniams nutraukus santuoką ar pripažinus ją negaliojančia, pavardės klausimai sprendžiami Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.69 straipsnyje numatyta tvarka. Sutuoktinis po santuokos nutraukimo gali pasilikti savo santuokinę arba iki santuokos sudarymo turėtą pavardę. Tačiau jeigu santuoka buvo nutraukta dėl vieno sutuoktinio kaltės (pavyzdžiui, žiauraus elgesio su kitu sutuoktiniu ir/ar vaikais, smurtavimo, neištikimybės ir t.t.), kito sutuoktinio reikalavimu teismas gali uždrausti kaltam dėl santuokos iširimo sutuoktiniui pasilikti santuokinę pavardę, išskyrus atvejus, kai sutuoktiniai turi bendrų vaikų.

412. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.29 straipsnyje numatyta, kad santuokos sudarymas neapriboja sutuoktinių teisnumo ir veiksnumo. Nors sudaręs santuoką asmuo įgyja naują teisinį statusą, tai nereiškia, kad ribojamas asmens teisnumas ir veiksnumas ir žmona ar vyras tampa vienas kito priklausiniu ar pavaldiniu. Santuoką sudaręs asmuo turi teisę laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą, darbą, profesiją, užsiėmimą ir panašiai.

h)

413. Santuokos sudarymas įpareigoja asmenį, jam atsiranda naujų pareigų ir papildomų jo turtinių ir asmeninių neturtinių teisių įgyvendinimo ribojimų, būtinų siekiant užtikrinti deramus šeimos santykius ir vaikų teises bei interesus. Šeimos sukūrimas praktiškai neįmanomas be tam tikrų minimalių jos gyvenimo sąlygų: gyvenamosios patalpos, namų

apyvokos daiktų ir panašiai. Tai dažnai galima pasiekti tik sutuoktiniams kooperuojant lėšas ir veikiant pirmiausia šeimos interesais. Todėl santuoką sudariusio asmens teisė laisvai disponuoti savo turtu objektyviai negali būti tokia pati kaip nesusituokusio asmens. Įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti minimalias šeimos gyvenimo sąlygas, imperatyviomis normomis nustato santuoką sudariusio asmens turtinių teisių įgyvendinimo ribojimus, kiek tai būtina vaikų ir visos šeimos gyvavimui užtikrinti. Pavyzdžiui, sutuoktinis savo nuosavybės teisę į daiktus, kurie pagal įstatymą laikomi šeimos turtu, gali įgyvendinti tik kito sutuoktinio sutikimu, kai kuriais atvejais – teismo leidimu, ir t.t.

414. Tam tikrus teisių įgyvendinimo ribojimus sutuoktiniai gali nustatyti ir tarpusavio sutarimu, sudarydami vedybų sutartį. Tačiau tokie ribojimai galimi tik dėl jų turtinių, o ne asmeninių neturtinių teisių įgyvendinimo (pavyzdžiui, neleidžiama numatyti sąlygų, kad žmona seks paskui vyrą jam keičiant gyvenamąją vietą, nedirbs, o tik prižiūrės namus, jo reikalavimu pastos ir panašiai).

415. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas detaliai reglamentuoja sutuoktinių turtinius santykius. Jame reglamentuojami turtiniai sutuoktinių santykiai gali būti kelių rūšių: sutuoktinių santykiai dėl jų turimo turto; sutuoktinių civilinės atsakomybės pagal turtines prievoles santykiai; sutuoktinių tarpusavio materialiojo išlaikymo (alimentiniai) santykiai.

416. Lietuvos Respublikos civilinis kodekso 3.81 straipsnio 1 dalyje aptariamas pagal įstatymus ir pagal sutartis nustatytas sutuoktinių turto teisinis režimas. Vedybų sutarties sudarymas yra pagrindinis kriterijus nustatant, kokį sutuoktinių turto teisinį režimą (nustatytą įstatyme ar sutartyje) sutuoktiniai pasirinko. Jeigu vedybų sutartis nėra sudaryta, sutuoktinių turtui bus taikomas įstatymo nustatytas turto teisinis režimas. Tokius pat padarinius sukels ir vedybų sutarties pripažinimas negaliojančia arba jos nutraukimas. Tais atvejais, kai sutuoktiniai vedybų sutartimi nusprendžia reguliuoti ne viso jų turto valdymą, naudojimą ar disponavimą juo, atitinkamai tam turtui, dėl kurio nesusitarta vedybų sutartimi, bus taikomas įstatymo nustatytas turto teisinis režimas.

417. Kaip viena iš Lietuvos Respublikos civilinio kodekso naujovių, kurios pagrindiniais tikslais laikytina sutuoktinių nepilnamečių vaikų ir silpnėsiojo (visų pirma, ekonominiu požiūriu) sutuoktinio teisių ir teisėtų interesų apsauga, pažymėtinas šeimos turto institutas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.84 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad neatsižvelgiant į tai, kurio sutuoktinio nuosavybė iki santuokos sudarymo buvo ar po jos sudarymo yra šio straipsnio 2 dalyje numatytas turtas, jis yra pripažįstamas šeimos turtu. Šeimos turtas turi būti naudojamas tik bendriems šeimos poreikiams tenkinti. Šio straipsnio 2 dalyje pateiktas šeimos turto sąrašas. Šeimos turtas yra nuosavybės teise priklausantis vienam arba abiem sutuoktiniams: šeimos gyvenamoji patalpa; kilnojamieji daiktai, skirti šeimos namų ūkio poreikiams tenkinti, įskaitant baldus. Šeimos turtu taip pat pripažįstama teisė naudotis šeimos gyvenamąja patalpa.

418. Pirma nurodytas turtas įgyja šeimos turto teisinį statusą nuo santuokos įregistravimo dienos, tačiau sutuoktiniai gali panaudoti šį faktą prieš sąžiningus trečiuosius asmenis tik tada, jeigu nekilnojamasis daiktas yra įregistruotas viešajame registre kaip šeimos

turtas. Nurodytas turtas šeimos turto teisinį statusą įgyja neatsižvelgiant į tai, kurio nuosavybė jis buvo prieš sudarant santuoką ar ją sudarius. Tai reiškia, kad šeimos turtas nėra alternatyvi asmeninės ir bendrosios nuosavybės forma. Specifinis šeimos turto teisinis režimas gali būti taikomas tiek asmeninės, tiek bendrosios nuosavybės teise priklausančiam sutuoktinių turtui.

419. Šiai kategorijai priskirtas toks turtas, kuris gali būti laikomas būtinu materialiuoju šeimos gyvenimo pagrindu. Šeimos turtu nelaikomi prabangos daiktai ir panašiai. Šeimos turto teisinis režimas atsiranda tik sudarius santuoką ir turtiniams sutuoktinių santykiams galioja, kol santuoka baigiasi, pripažįstama negaliojančia ar patvirtinama separacija. Šeimos turto teisinis režimas netaikomas sugyventinių bendrai įgytam ir naudojamam turtui, bendram turtui asmenų, kurie kartu gyvena neįregistravę partnerystės. Sugyventinių, įregistravusių partnerystę, teises saugo specialiosios normos, ribojančios teisę disponuoti bendrai naudojamu turtu.

420. Šeimos turtas gali būti naudojamas, valdomas ar juo disponuojama tik Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.85 straipsnyje nustatyta tvarka. Sutuoktinis, kuris yra nekilnojamojo daikto, priskirto šeimos turtui, savininkas, gali perleisti nuosavybės teisę į jį, įkeisti ar kitaip suvaržyti teises į jį tik gavęs kito sutuoktinio rašytinį sutikimą. Jeigu sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų, nekilnojamojo daikto, kuris yra šeimos turtas, sandoriams sudaryti būtinas teismo leidimas. Iš šeimos turto negali būti išieškoma pagal kreditorių reikalavimus, jeigu kreditoriai žinojo arba turėjo žinoti, kad sandorio sudarymas nesusijęs su šeimos poreikių tenkinimu ir prieštarauja šeimos interesams. Sutuoktiniai sutartimi negali pakeisti šeimos turto teisinio režimo ar jo sudėties. Tai reiškia, kad šeimos turtą reglamentuoja imperatyvios teisės normos ir jokie susitarimai ar nukrypimai nuo šiose normose įtvirtintų elgesio taisyklių netoleruoti. Šeimos turto teisinis režimas pasibaigia nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar sutuoktiniams pradėjus gyventi skyrium.

421. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.86 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad sutuoktiniui, su kuriuo gyventi lieka nepilnamečiai vaikai, teismo sprendimu gali būti suteikiama teisė naudotis šeimos turtu ar jo dalimi (uzufuktas). Uzufuktas nustatomas, kol vaikai sulaukia pilnametystės. Jeigu sutuoktiniai šeimos gyvenamąją patalpą nuomojosi, teismas gali perkelti nuomininko teises sutuoktiniui, su kuriuo gyventi lieka nepilnamečiai vaikai ar kuris yra nedarbingas. Namų apyvokos daiktus, skirtus šeimos namų ūkio poreikiams tenkinti, teismas gali priteisti sutuoktiniui, kuris lieka gyventi šeimos gyvenamojoje patalpoje kartu su nepilnamečiais vaikais. Šiose normose įtvirtintos papildomos gyvenamųjų patalpų garantijos sutuoktinių nepilnamečiams vaikams. Neatsižvelgiant į tai, kuriam sutuoktiniui nuosavybės teise priklauso gyvenamoji patalpa, kuriai taikomas šeimos turto teisinis režimas, ja naudotis gali būti suteikta teisė tam sutuoktiniui, su kuriuo po santuokos nutraukimo lieka gyventi nepilnamečiai vaikai. Kadangi paprastai vaikai lieka gyventi su motina, šios normos laikytinos svarbia jų teisių apsaugos garantija.

422. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.87–3.100 straipsniai reglamentuoja įstatymų nustatyto sutuoktinių turto teisinį režimą. Įstatymų nustatytas sutuoktinių turto teisinis režimas reiškia, kad turtas, sutuoktinių įgytas po santuokos sudarymo, yra jų bendroji

jungtinė nuosavybė. Sutuoktinių turtas yra jų bendroji jungtinė nuosavybė, kol jis nėra padalintas arba kol bendrosios jungtinės nuosavybės teisė nėra pasibaigusi kitokiu būdu.

423. Bendraja jungtine sutuoktinių nuosavybe pripažįstama: turtas, įgytas po santuokos sudarymo abiejų sutuoktinių ar vieno jų vardu; pajamos ir vaisiai, gauti iš sutuoktinio asmenine nuosavybe esančio turto; pajamos, gautos iš abiejų sutuoktinių bendros veiklos, ir pajamos, gautos iš vieno sutuoktinio veiklos, išskyrus lėšas, būtinas sutuoktinio profesinei veiklai; įmonė ir iš jos veiklos arba kitokio verslo gaunamos pajamos, jeigu verslu abu sutuoktiniai pradėjo verstis po santuokos sudarymo. Jeigu iki santuokos sudarymo įmonė nuosavybės teise priklausė vienam sutuoktiniui, bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė po santuokos sudarymo yra iš įmonės veiklos ar kitokio verslo gautos pajamos ir įmonės (verslo) vertės padidėjimas; pajamos, gautos po santuokos sudarymo iš sutuoktinių ar vieno jų darbinės ar intelektinės veiklos, dividendai, taip pat pensijos, pašalpos bei kitokios išmokos, išskyrus tikslinės paskirties išmokas (žalos, padarytos dėl sveikatos sužalojimo, taip pat neturtinės žalos atlyginimas, gauta tikslinė materialinė parama, skirta tik vienam sutuoktiniui, ir kita).

424. Preziumuojama, kad turtas yra sutuoktinių bendroji jungtinė nuosavybė, kol nėra įrodyta, kad turtas yra vieno sutuoktinio asmeninė nuosavybė. Turto, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, savininkai viešame registre turi būti nurodyti abu sutuoktiniai. Kai turtas įregistruotas tik vieno sutuoktinio vardu, jis pripažįstamas kaip bendroji jungtinė nuosavybė, jeigu registre jis nurodytas kaip bendroji jungtinė nuosavybė. Pažymėtina, kad turto įgijimo ar gavimo momentas – prieš sudarant santuoką ar ją sudarius – yra svarbiausias veiksnys nustatant bendrosios jungtinės nuosavybės atsiradimo faktą. Susituokus įgytas turtas tampa bendraja jungtine sutuoktinių nuosavybe, nesvarbu, kieno vardu jis įgytas.

425. Sutuoktiniai gali turėti ne tik bendrą, bet ir asmeninį turtą. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse pateiktas turto, kuris laikomas asmenine sutuoktinių nuosavybe, sąrašas. Asmenine sutuoktinių nuosavybe pripažįstamas turtas: abiejų sutuoktinių atskirai įgytas iki santuokos sudarymo; sutuoktiniui dovanotas ar jo paveldėtas po santuokos sudarymo, jeigu dovanojimo sutartyje ar testamente nėra nurodyta, kad turtas perduodamas bendrojon jungtinėn sutuoktinių nuosavybėn; sutuoktinių asmeninio naudojimo daiktai (avalynė, drabužiai, profesinės veiklos įrankiai); intelektinės ir pramoninės nuosavybės teisės, išskyrus pajamas, gaunamas iš intelektinės veiklos; lėšos ir daiktai, reikalingi asmeniniam sutuoktinio verslui, išskyrus lėšas ir daiktus, skirtus verslui, kuriuo verčiasi abu sutuoktiniai bendrai; lėšos, vieno sutuoktinio gautos kaip žalos atlyginimas ar kitokia kompensacija už žalą, padarytą dėl sveikatos sužalojimo, ir neturtinę žalą, tikslinė materialinė parama ir kitokios išmokos, išimtinai susijusios tik su jas gavusio sutuoktinio asmeniu, teisės, kurių negalima perleisti kitiems asmenims; sutuoktinio įgytas turtas už asmenines lėšas arba lėšas, gautas realizavus jo asmenine nuosavybe esantį turtą, jeigu to turto įgijimo metu buvo aiškiai išreikšta sutuoktinio valia įgyti turtą asmeninėn nuosavybėn.

426. Faktas, kad tam tikras turtas priklauso asmeninei vieno sutuoktinio nuosavybei, gali būti įrodytas tik rašytiniais įrodymais, išskyrus atvejus, kai įstatymas leidžia liudytojų parodymus arba to turto prigimtis ir pobūdis patys savaime įrodo, kad turtas yra vieno sutuoktinio asmeninė nuosavybė. Asmeninis turtas, kurį vienas sutuoktinis laikinai perduoda kitam sutuoktiniui pastarojo asmeniniams poreikiams tenkinti, išlieka turtą perdavusio sutuoktinio asmeninė nuosavybė.

427. Įstatymo nustatytais atvejais turtas, kuris yra vieno sutuoktinio asmeninė nuosavybė, gali būti teismo pripažintas sutuoktinių bendrąja jungtine nuosavybe, jeigu nustatoma, kad santuokos metu šis turtas buvo iš esmės pagerintas sutuoktinių bendromis lėšomis arba kito sutuoktinio lėšomis ar darbu (kapitalinis remontas, rekonstrukcija, pertvarkymas ir kita). Jeigu sutuoktinis, įsigydamas turtą savo asmeniniams poreikiams tenkinti, naudoja ir lėšas, kurios yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, teismas įsigytą turtą gali pripažinti bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe, jeigu tam turtui įsigyti panaudotos lėšos, kurios yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, viršijo panaudotas lėšas, kurios yra asmeninė sutuoktinio nuosavybė.

428. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas detaliam reglamentuoja turto, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, valdymą, naudojimą ir disponavimą juo. Įstatyme įtvirtinta principinė nuostata, kad turtu, kuris yra bendroji jungtinė nuosavybė, sutuoktiniai naudojasi, jį valdo ir juo disponuoja bendru sutarimu. Ši nuostata kyla iš bendrosios nuosavybės esmės ir sutuoktinių lygiateisiškumo principo, kuris nesuteikia nė vienam sutuoktiniui daugiau teisių į bendrą turtą, negu jų turi kitas sutuoktinis.

429. Kito sutuoktinio sutikimo nereikia, kai: priimamas palikimas ar atsisakoma jį priimti; atsisakoma sudaryti sutartį; imamasi neatidėliotinių priemonių bendram turtui apsaugoti; pareiškiamas ieškinys dėl bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės gynimo; pareiškiamas ieškinys dėl savo teisių, susijusių su bendru turtu, gynimo arba savo asmeninių teisių, nesusijusių su šeimos interesais, gynimo. Pažymėtina, kad pateiktas sąrašas yra baigtinis. Visais kitais atvejais vienas sutuoktinis, sudarydamas sandorius dėl bendrąja jungtine nuosavybe priklausančio turto, turi gauti kito sutuoktinio sutikimą.

430. Preziumuojama, kad sutuoktinis sandorius sudaro, kai yra kito sutuoktinio sutikimas, išskyrus atvejus, kai sandoriui sudaryti reikalingas rašytinis kito sutuoktinio sutikimas. Išimtiniais atvejais, kai delsimas padarytų esminės žalos šeimos interesams, o kitas sutuoktinis negali išreikšti savo sutikimo dėl ligos ar kitų objektyvių priežasčių, sandorį sutuoktinis gali sudaryti be kito sutuoktinio sutikimo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.32 straipsnio 2 dalyje numatyta tvarka, t.y. kreiptis į teismą dėl leidimo sudaryti konkretų sandorį.

431. Sandorius, susijusius su bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe esančio nekilnojamojo daikto ar daiktinių teisių į jį disponavimu ar jų suvaržymu, taip pat sandorius dėl bendros įmonės perleidimo ar teisių į ją suvaržymo bei vertybinių popierių, kurie yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, perleidimo ar teisių į juos suvaržymo gali sudaryti

tik abu sutuoktiniai, išskyrus tuos atvejus, kai vienas iš sutuoktinių turi kito sutuoktinio išduotą įgaliojimą tokį sandorį sudaryti.

432. Kiekvienas sutuoktinis turi teisę be kito sutuoktinio sutikimo atidaryti banko depozitinę sąskaitą savo vardu ir laisvai disponuoti joje esančiomis lėšomis, jeigu tos pinigines lėšos nebuvo perduotos bendrojon jungtinėn nuosavybėn. Jeigu sandoris yra sudarytas be kito sutuoktinio sutikimo, sutikimo sudaryti sandorį nedavęs sutuoktinis gali tokį sandorį patvirtinti per vieną mėnesį nuo tos dienos, kai sužinojo apie sandorį. Iki sandorio patvirtinimo momento kita šalis gali sandorio atsisakyti. Jeigu per vieną mėnesį sutuoktinis sandorio nepatvirtina, pripažįstama, kad sandoris yra sudarytas be kito sutuoktinio sutikimo. Jeigu kita sandorio šalis žinojo, kad asmuo, su kuriuo jis sudaro sandorį, yra sudaręs santuoką, sandorio ji gali atsisakyti tik tuo atveju, jeigu sutuoktinis melagingai pareiškė, kad kito sutuoktinio sutikimas sudaryti sandorį yra.

433. Jeigu vienas sutuoktinis kitam neduoda sutikimo sudaryti sandorį, kuriam reikalingas sutuoktinio sutikimas, suinteresuotas sutuoktinis gali kreiptis į teismą prašydamas teismo leidimo tokį sandorį sudaryti. Teismas duoda leidimą sudaryti sandorį tik tuo atveju, jeigu suinteresuotas sutuoktinis įrodo, kad sandoris būtinas šeimos arba bendro sutuoktinių verslo poreikiams tenkinti.

434. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.94 straipsnyje numatyta, kad vienas sutuoktinis gali įgaluoti kitą sutuoktinį savo nuožiūra valdyti, naudoti turtą, kuris yra jų bendroji jungtinė nuosavybė, ar disponuoti tokiu turtu. Jeigu vienas sutuoktinis yra išvykęs arba dėl kitų svarbių priežasčių negali kartu tvarkyti bendro turto, kitas sutuoktinis gali kreiptis į teismą, prašydamas teismo leidimo vienam tvarkyti tokį turtą. Jeigu sutuoktinis, kuris vienas tvarko turtą, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, tai daro aplaidžiai ar neprotingai ir nerūpestingai, jis privalo kompensuoti iš savo asmeninio turto nuostolius, kurie atsirado dėl jo kaltės. Pastaroji nuostata yra svarbi sutuoktinio, kuris, pasitikėdamas kitu sutuoktiniu, įgaliojo pastarąjį tvarkyti bendrąja jungtine nuosavybe priklausantį turtą, teisių apsaugos garantija.

435. Jeigu vienas sutuoktinis negali tvarkyti bendro turto ar jį tvarko nuostolingai, kitas sutuoktinis gali kreiptis į teismą, prašydamas nušalinti pirmąjį nuo turto tvarkymo. Teismas tokį sutuoktinio prašymą tenkina, jeigu pareiškėjas įrodo, kad tai yra būtina šeimos ar bendro sutuoktinių verslo poreikiams užtikrinti. Sutuoktinis, kurį teismas buvo nušalinęs nuo turto tvarkymo, išnykus aplinkybėms, dėl kurių jis buvo nušalintas, gali kreiptis į teismą, reikalaudamas, kad jam vėl būtų leista tvarkyti bendrą turtą.

436. Sandoriai dėl bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudojimo ar disponavimo juo turi būti sudaromi abiejų sutuoktinių sutikimu. Jeigu sandoris sudarytas be tokio sutikimo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.96 straipsnis suteikia teisę sutuoktiniui, kurio sutikimas negautas ir kuris tokio sandorio sudarymo nepatvirtino, kreiptis dėl tokio sandorio nuginkijimo. Sandoriai, sudaryti be kito sutuoktinio sutikimo ir vėliau jo nepatvirtinti, gali būti nuginkyti pagal sutikimo nedavusio sutuoktinio ieškinį per vienerius metus nuo tos dienos, kai jis sužinojo apie tokį sandorį, jeigu įrodoma,

kad kita sandorio šalis buvo nesąžininga. Sandoriai, kuriems sudaryti buvo būtinas rašytinis kito sutuoktinio sutikimas arba kurie galėjo būti sudaryti tik abiejų sutuoktinių, gali būti pripažinti negaliojančiais, nesvarbu, ar kita sandorio šalis yra sąžininga ar nesąžininga, išskyrus atvejus, kai vienas arba abu sutuoktiniai sudarydami sandorį panaudojo apgaulę arba kai jie valstybės registrus tvarkančioms ar kitoms institucijoms ar pareigūnams suteikė neteisingų duomenų. Tokiais atvejais sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu tik tada, jeigu kita sandorio šalis yra nesąžininga.

437. Turtu, kuris yra asmeninė vieno sutuoktinio nuosavybė, šis sutuoktinis naudojasi, jį valdo ir disponuoja juo savo nuožiūra. Turto, kurį Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas pripažįsta šeimos turtu, valdymui, naudojimui ir disponavimui juo taikomi jau minėti apribojimai. Jeigu vienas sutuoktinis turtą, kuris yra jo asmeninė nuosavybė, tvarko aplaidžiai ar taip neprotingai ir nerūpestingai, jog kyla grėsmė šeimos interesams dėl to, kad tas turtas gali būti prarastas ar iš esmės sumažėti, kitas sutuoktinis turi teisę kreiptis į teismą, reikalaujantis skirti sutuoktinio turtui administratorių. Administratoriumi gali būti skiriamas ir sutuoktinis, pareiškęs tokį reikalavimą. Išnykus aplinkybėms, dėl kurių turtui buvo paskirtas administratorius, bet kuris sutuoktinis gali kreiptis į teismą dėl turto administravimo panaikinimo. Tokiu teisiniu reglamentavimu siekiama saugoti šeimos interesus ir jos gerovę.

438. Vienas sutuoktinis turi teisę įgalinti kitą sutuoktinį tvarkyti turtą, kuris yra jo (pirmojo sutuoktinio) asmeninė nuosavybė. Jeigu dėl ligos ar kitų objektyvių priežasčių vienas sutuoktinis negali savarankiškai tvarkyti savo turto ir prisidėti prie šeimos namų ūkio išlaikymo, kitas sutuoktinis turi teisę naudoti šeimos namų ūkiui išlaikyti negalincio savarankiškai tvarkyti savo turto sutuoktinio asmenines lėšas ir turtą. Ši taisyklė netaikoma, jeigu sutuoktiniai gyvena skyrium ar sutuoktinio, kuris negali savarankiškai tvarkyti savo turto ir prisidėti prie šeimos namų ūkio, turtui yra paskirtas administravimas.

439. Jeigu prijungus turtą, kuris yra sutuoktinio asmeninė nuosavybė, padidėjo turto, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, vertė, sutuoktinis, dėl kurio asmenine nuosavybe esančio turto padidėjo turto vertė, turi teisę gauti kompensaciją iš bendro turto. Sutuoktinis turi teisę į kompensaciją taip pat tais atvejais, kai turtui, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, įsigyti buvo panaudotos ir asmeninės sutuoktinio lėšos. Kiekvienas sutuoktinis privalo kompensuoti bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės sumažėjimą, jeigu jis bendrą turtą naudojo tikslams, nesusijusiems su Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.109 straipsnyje numatytų prievolių vykdymu (prievolės, susijusios su turto, įsigyto sutuoktinių bendrojon nuosavybėn, suvaržymais, buvusiais iki šio turto įsigijimo momento arba atsiradusiais po jo įsigijimo; prievolės, susijusios su bendro turto tvarkymo išlaidomis; prievolės, susijusios su šeimos namų ūkio išlaikymu, ir kt.), išskyrus atvejus, kai jis įrodo, kad turtas buvo panaudotas šeimos poreikiams tenkinti. Kompensacijos išmokamos, kai baigiasi bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė.

440. Sutuoktiniai turi teisę dovanoti vienas kitam turtą. Dovanotojo kreditoriams nekilnojamojo daikto dovanojimo sutartis sukelia teises pasekmes tik įregistravus šią sutartį viešame registre. Apdovanotasis sutuoktinis atsako dovanotojo kreditoriams už dovanotojo

prievoles, egzistavusias dovanojimo sutarties sudarymo momentu, tačiau tik dovanoto turto verte. Jeigu dovanotas turtas žuvo ne dėl apdovanotojo sutuoktinio kaltės, jo pareiga įvykdyti dovanotojo prievoles pasibaigia.

441. Bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė pasibaigia šiais pagrindais: mirus vienam iš sutuoktinių; vieną sutuoktinį paskelbus mirusiu ar pripažinus nežinia kur esančiu; pripažinus santuoką negaliojančia; nutraukus santuoką; sutuoktiniams pradėjus gyventi skyrium (separacija); teismo sprendimu padalijus bendrą turtą; sutuoktinių susitarimu pakeitus įstatymų nustatytą turto teisinį režimą; kitais įstatymų nustatytais atvejais.

442. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (3.101–3.108 straipsniai) numatyta galimybė sutuoktiniams turtą valdyti, naudoti ar disponuoti juo sudarius vedybų sutartį. Vedybų sutartis yra sutuoktinių susitarimas, nustatantis jų turtines teises ir pareigas santuokos metu, taip pat po santuokos nutraukimo ar gyvenant skyrium (separacija).

443. Vedybų sutartis gali būti sudaryta iki santuokos įregistravimo (ikivedybinė sutartis) arba bet kuriuo metu po santuokos įregistravimo (povedybinė sutartis). Vedybų sutartis, sudaryta iki santuokos įregistravimo, įsigalioja nuo santuokos įregistravimo dienos. Povedybinė sutartis įsigalioja nuo jos sudarymo, jeigu sutartyje nenustatyta kitaip. Nepilnametis, kuriam teismas davė leidimą sudaryti santuoką, gali sudaryti vedybų sutartį tik po santuokos įregistravimo. Sutuoktinis, kuris teismo sprendimu pripažintas ribotai veiksniu, gali sudaryti vedybų sutartį tik tada, kai yra rašytinis jo rūpintojo sutikimas. Jeigu rūpintojas sutikimo neduoda, sutuoktinio prašymu leidimą sudaryti vedybų sutartį gali duoti teismas.

444. Vedybų sutartis turi būti sudaryta notarine forma. Vedybų sutartis, taip pat jos pakeitimai turi būti įregistruoti vedybų sutarčių registre, kurį tvarko hipotekos įstaigos. Vedybų sutarties pakeitimai neturi grįžtamosios galios. Vedybų sutartis ir jos pakeitimai prieš trečiuosius asmenis gali būti panaudoti tik tada, jeigu sutartis ir jos pakeitimai buvo įregistruoti vedybų sutarčių registre. Ši taisyklė netaikoma, jeigu sandorio sudarymo metu tretieji asmenys žinojo apie vedybų sutartį ar jos pakeitimus.

445. Sutuoktiniai turi teisę vedybų sutartyje numatyti, kad: turtas, įgytas tiek iki santuokos, tiek gyvenant susituokus, yra kiekvieno sutuoktinio asmeninė nuosavybė; turtas, kiekvieno sutuoktinio įgytas iki santuokos ir esantis jų asmeninė nuosavybė, po santuokos įregistravimo tampa jų bendrąja jungtine nuosavybe; turtas, įgytas susituokus, yra bendroji dalinė sutuoktinių nuosavybė.

446. Sutuoktiniai vedybų sutartyje gali nustatyti, kad viena numatytų turto teisinio režimo rūšių bus taikoma visam turtui arba tik tam tikrai jo daliai ar tik konkrečioms daiktams. Sutuoktiniai vedybų sutartyje gali nustatyti tiek esamo, tiek būsimo turto teisinį režimą. Sutuoktiniai vedybų sutartyje gali nustatyti teises ir pareigas, susijusias su turto tvarkymu, tarpusavio išlaikymu, dalyvavimu tenkinant šeimos reikmes ir darant išlaidas, taip pat turto padalijimo būdą ir tvarką, jeigu santuoka nutraukiama, ir kitus klausimus, susijusius su sutuoktinių tarpusavio turtiniais santykiais. Pažymėtina, kad vedybų sutartimi negalima susitarti dėl sutuoktinių asmeninių neturtinių santykių. Vedybų sutartyje numatytas

sutuoktinių teises ir pareigas gali riboti tam tikras terminas, arba pareigų ir teisių atsiradimas ar pabaiga gali būti siejami su sutartyje numatytos sąlygos įvykdymu ar neįvykdymu.

447. Negalioja vedybų sutarties sąlygos, kurios: prieštarauja imperatyviosioms įstatymų normoms, gerai moralei arba viešajai tvarkai; keičia turto, kuris yra vieno sutuoktinio asmeninė arba jų bendroji jungtinė nuosavybė, teisinį režimą, jeigu sutuoktiniai yra pasirinkę turto bendrosios jungtinės nuosavybės teisinį režimą; pažeidžia Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.117 straipsnyje įtvirtintą bendrosios jungtinės nuosavybės lygių dalių principą; riboja sutuoktinių teisingumą ar veiksnumą; reglamentuoja sutuoktinių asmeninius neturtinius santykius; nustato ar keičia sutuoktinių asmenines teises ir pareigas jų vaikams; riboja ar atima iš sutuoktinio (sutuoktinių) teisę į išlaikymą; riboja ar atima iš sutuoktinio (sutuoktinių) teisę kreiptis į teismą; keičia turto paveldėjimo tvarką ar sąlygas.

448. Vedybų sutartis gali būti pakeista ar nutraukta bendru sutuoktinių susitarimu bet kuriuo metu tokia pat forma, kokia yra nustatyta jai sudaryti. Vedybų sutarties pakeitimas ar nutraukimas prieš trečiuosius asmenis gali būti panaudotas tik tada, jeigu vedybų sutarties pakeitimas ar nutraukimas įregistruotas vedybų sutarčių registre. Ši taisyklė netaikoma, jeigu sandorio sudarymo metu tretieji asmenys žinojo apie vedybų sutarties pakeitimą ar nutraukimą. Vieno sutuoktinio reikalavimu vedybų sutartis gali būti pakeista ar nutraukta teismo sprendimu, kai yra Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštojoje knygoje numatyti sutarties pakeitimo ar nutraukimo pagrindai.

449. Vedybų sutartis baigiasi nutraukus santuoką ar sutuoktiniams pradėjus gyventi skyrium, išskyrus tas prievoles, kurios pagal vedybų sutartį išlieka ir po santuokos nutraukimo ar sutuoktiniams gyvenant skyrium. Vedybų sutarties pabaiga registruojama vedybų sutarčių registre.

450. Sutuoktinio reikalavimu teismas vedybų sutartį gali pripažinti visiškai ar iš dalies negaliojančia, jeigu sutartis iš esmės pažeidžia sutuoktinių lygiateisiškumo principą ir vienam iš sutuoktinių yra labai nepalanki. Vedybų sutartis gali būti pripažinta negaliojančia, jeigu joje yra jau minėtų negaliojančių sąlygų. Vieno ar abiejų sutuoktinių kreditoriai turi teisę reikalauti pripažinti vedybų sutartį negaliojančia dėl jos fiktyvumo.

451. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas detaliai reglamentuoja sutuoktinių tarpusavio išlaikymo klausimus. Tai viena iš sutuoktinių turtinių santykių rūšių. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta abiejų sutuoktinių pareiga vienas kitą remti ne tik moraliai, bet ir materialiai. Ši pareiga išlieka ir santuoką nutraukus ar pripažinus ją negaliojančia. Pažymėtina, kad visais atvejais, kai santuoka nutraukiama abiejų sutuoktinių sutikimu, vieno sutuoktinio prašymu ar dėl sutuoktinio kaltės, turi būti išspręsti klausimai dėl kito sutuoktinio ir nepilnamečių vaikų išlaikymo, taip pat nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos.

452. Jeigu santuoka nutraukiama abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, būtinoji tokio santuokos nutraukimo sąlyga yra sutartis dėl santuokos nutraukimo pasekmių. Pažymėtina, kad nesudarius tokios sutarties, santuoka bendru sutarimu negali būti nutraukta. Teismas, savo

sprendimu nutraukdamas santuoką, patvirtina ir sutuoktinių pateiktą sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, kurioje sutuoktiniai turi aptarti savo nepilnamečių vaikų ir vienas kito išlaikymo, nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir dalyvavimo juos auklėjant klausimus, taip pat kitas savo turtingas teises ir pareigas. Sutarties turinys įtraukiamas į teismo sprendimą. Iš esmės pasikeitus aplinkybėms (vieno buvusio sutuoktinio liga, nedarbingumas ir kt.), buvę sutuoktiniai arba vienas iš jų gali kreiptis į teismą, kad būtų pakeistos sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių sąlygos. Jeigu sutartis dėl santuokos nutraukimo pasekmių prieštarauja viešajai tvarkai ar iš esmės pažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno sutuoktinio teises ir teisėtus interesus, teismas sutarties netvirtina, o bylą dėl santuokos nutraukimo sustabdo, kol sutuoktiniai sudarys naują sutartį. Jeigu per šešis mėnesius nuo bylos sustabdymo dienos sutuoktiniai neįvykdo teismo nurodymų dėl sutarties turinio, teismas prašymą palieka nenagrinėtą. Teismo pareiga peržiūrėti ir įvertinti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių laikytina svarbia vieno iš sutuoktinių (ypač silpnesniojo ekonomine prasme ir ne visada galinčio kreiptis į advokatą teisinės pagalbos) ir nepilnamečių jų vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugos garantija.

453. Tais atvejais, kai santuoka nutraukiama, tačiau nėra sutuoktinių sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių, sutuoktinių tarpusavio išlaikymo klausimai sprendžiami Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.72 straipsnyje nustatyta tvarka. Teismas tokiais atvejais priteisia išlaikymą to reikalingam buvusiam sutuoktiniui. Sutuoktinis neturi teisės į išlaikymą, jeigu jo turimo turto ar gaunamų pajamų pakanka visiškai save išlaikyti. Preziumuojama, kad sutuoktiniui reikia išlaikymo, jeigu jis augina bendrą savo ir buvusio sutuoktinio nepilnamečių vaiką, yra nedarbingas dėl savo amžiaus ar sveikatos būklės.

454. Sutuoktinis, kuris dėl santuokos sudarymo ir bendrų šeimos interesų ar vaikų priežiūros negalėjo įgyti kvalifikacijos (baigti studijų), turi teisę reikalauti iš buvusio sutuoktinio atlyginti mokymosi baigimo ar savo perkvalifikavimo išlaidas. Ši Lietuvos Respublikos civilinio kodekso norma laikytina svarbia moters, kuri gana dažnai dėl motinystės atostogų ir vaiko priežiūros nebaigia studijų ar praranda jau įgytą kvalifikaciją, teisių apsaugos garantija.

455. Sutuoktinis, dėl kurio kaltės nutraukta santuoka, neturi teisės į išlaikymą. Kitas sutuoktinis turi teisę reikalauti iš kalto dėl santuokos nutraukimo sutuoktinio atlyginti turtinę žalą, susijusią su santuokos nutraukimu, taip pat neturtinę žalą, padarytą dėl santuokos nutraukimo. Ši nuostata netaikoma, jeigu santuoka nutraukta dėl abiejų sutuoktinių kaltės. Kaltas dėl santuokos nutraukimo sutuoktinis, kai yra kito sutuoktinio reikalavimas, privalo gražinti iš jo gautas dovanas, išskyrus vestuvinį žiedą, jeigu vedybų sutartyje nenumatyta kas kita. Jeigu santuoka nutraukta dėl abiejų sutuoktinių kaltės, abu sutuoktiniai turi teisę reikalauti gražinti vienas kitam dovanotus nekilnojamosius daiktus, jeigu nuo dovanojimo sutarties sudarymo nėra praėję daugiau kaip dešimt metų ir nekilnojamas daiktas nėra perleistas tretiesiems asmenims.

456. Teismas, spręsdamas išlaikymo priteisimo ir jo dydžio klausimus, privalo atsižvelgti į santuokos trukmę, išlaikymo reikalingumą, abiejų buvusių sutuoktinių turtinę

padėti, jų sveikatos būklę, amžių, taip pat į jų darbingumą, nedirbančio sutuoktinio įsidarbinimo galimybes ir kitas svarbias aplinkybes.

457. Išlaikymo dydis mažinamas ar priteisiamas tik laikinas išlaikymas arba atsisakoma priteisti išlaikymą, jeigu yra bent viena iš šių aplinkybių: santuokos trukmė buvo ne ilgesnė kaip vieneri metai; sutuoktinis, turintis teisę gauti išlaikymą, yra padaręs nusikaltimą kitam sutuoktiniui ar jo artimiesiems giminaičiams; sutuoktinis, turintis teisę gauti išlaikymą, savo sunkią materialinę padėtį sukūrė pats savo kaltais veiksmais; išlaikymo reikalaujantis sutuoktinis santuokos metu neprisidėjo prie bendro turto gausinimo ar tyčia kenkė kito sutuoktinio ar šeimos interesams.

458. Teismas gali pareikalauti iš buvusio sutuoktinio, privalančio teikti išlaikymą kitam sutuoktiniui, pateikti adekvatų šios prievolės įvykdymo užtikrinimą. Pavyzdžiui, teismas gali priimti sprendimą dėl priverstinės hipotekos ir panašiai. Išlaikymas priteisiamas nustatyto dydžio vienkartinę pinigų suma arba periodinėmis išmokomis (renta), mokamomis kas mėnesį, arba priteisiamas tam tikras turtas.

459. Kai santuoka nutraukta pagal vieno sutuoktinio prašymą dėl kito sutuoktinio neveiksnumo, sutuoktinis, kurio iniciatyva buvo nutraukta santuoka, privalo atlyginti neveiksnaus buvusio sutuoktinio gydymo ir priežiūros išlaidas, jeigu jos nėra padengiamos iš valstybinio socialinio draudimo lėšų.

460. Teismo sprendimas priteisti išlaikymą yra pagrindas steigti atsakovo turtui priverstinį įkeitimą (hipoteką). Jeigu buvęs sutuoktinis nemoka priteisto išlaikymo, išieškoma iš jo turto įstatymų nustatyta tvarka.

461. Jeigu išlaikymas buvo priteistas periodinėmis išmokomis, iš esmės pasikeitus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.72 straipsnio 5 dalyje numatytoms aplinkybėms (sveikatos būklei, darbingumui ir kt.), bet kuris iš buvusių sutuoktinių gali reikalauti padidinti ar sumažinti išlaikymo dydį ar apskritai nutraukti išlaikymo mokėjimą. Periodinės išmokos mokamos iki kreditoriaus gyvos galvos ir kasmet indeksuojamos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka, atsižvelgiant į infliaciją. Kai buvęs sutuoktinis, iš kurio priteistas išlaikymas, miršta, pareiga mokėti išlaikymą pereina jo įpėdiniams, kiek leidžia paveldimas turtas, neatsižvelgiant į palikimo priėmimo būdą.

462. Kai buvęs sutuoktinis, kuriam priteistas išlaikymas, miršta arba sudaroma nauja santuoka, išlaikymo mokėjimas nutraukiamas. Mirties atveju teisė reikalauti įsiskolinimo ar dar nesumokėto išlaikymo sumų pereina mirusiojo įpėdiniams. Nutraukus naują santuoką, įgyjama teisė reikalauti atnaujinti išlaikymo mokėjimą, jeigu išlaikymo reikalingas sutuoktinis augina vaiką iš ankstesnės santuokos arba prižiūri invalidą vaiką iš ankstesnės santuokos. Visais kitais atvejais sutuoktinio iš vėlesnės santuokos pareiga išlaikyti kitą sutuoktinį atsiranda pirmiau nei tokia sutuoktinio iš ankstesnės santuokos pareiga.

463. Jeigu santuoka Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatytais pagrindais pripažįstama negaliojančia, sąžiningas ir išlaikymo reikalingas sutuoktinis turi teisę reikalauti priteisti iš nesąžiningo sutuoktinio išlaikymą, bet ne ilgiau kaip trejiems metams. Išlaikymo dydį nustato teismas, atsižvelgdamas į abiejų sutuoktinių turtinę padėtį. Išlaikymas

priteisiamas periodinėmis išmokomis, mokamomis kas mėnesį, arba nustatyto dydžio vienkartinė pinigų suma. Jeigu pasikeičia vieno sutuoktinio turtinė padėtis, suinteresuotas sutuoktinis gali kreiptis į teismą dėl išlaikymo padidینimo, sumažinimo arba jo išieškojimo nutraukimo. Išlaikymo mokėjimas sąžiningam sutuoktiniui savaime nutrūksta, jeigu jis sudaro naują santuoką arba pasibaigia trejų metų terminas, per kurį išlaikymas buvo mokamas.

464. Viena iš sutuoktinių turinių santykių rūšių – santykiai, susiję su sutuoktinių civiline atsakomybe. Juos detalіai reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.109–3.115 straipsniai. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.109 straipsnyje numatyta, kad iš bendro sutuoktinių turto vykdomos: prievolės, susijusios su turto, įsigyto sutuoktinių bendrojon nuosavybėn, suvaržymais, buvusiais iki šio turto įsigijimo momento arba atsiradusias po jo įsigijimo; prievolės, susijusios su bendro turto tvarkymo išlaidomis; prievolės, susijusios su šeimos namų ūkio išlaikymu; prievolės, susijusios su teismo išlaidų atlyginimu, jeigu byla buvo susijusi su sutuoktinių bendru turto arba šeimos interesais; prievolės, atsiradusios iš sandorių, sudarytų vieno sutuoktinio, kai yra kito sutuoktinio sutikimas, arba kito sutuoktinio vėliau patvirtintų, taip pat prievolės, atsiradusios iš sandorių, kuriems sudaryti kito sutuoktinio sutikimo nereikėjo, jeigu jie buvo sudaryti šeimos interesais; solidariosios sutuoktinių prievolės.

465. Kiekvienas sutuoktinis turi teisę sudaryti sandorius, būtinus išlaikyti šeimos namų ūkį ir užtikrinti vaikų auklėjimą bei švietimą. Pagal prievoles, kylančias iš tokių sandorių, sutuoktiniai atsako solidariai, nesvarbu, koks jų turto teisinis režimas, išskyrus atvejus, kai sandorio kaina yra aiškiai per didelė ir neprotinga. Solidarioji sutuoktinių prievolė neatsiranda, jeigu vienas sutuoktinis be kito sutuoktinio sutikimo ima paskolą ar perka prekių išsimokėtinai, kai tai nėra būtina bendriems šeimos poreikiams tenkinti.

466. Sutuoktiniai, prisiimdami ir vykdydami prievoles, susijusias su šeimos poreikių tenkinimu, privalo elgtis lygiai taip pat apdairiai ir rūpestingai, kaip ir priimdami ir vykdydami savo asmenines prievoles. Iš bendro sutuoktinių turto negali būti tenkinamos sutuoktinių prievolės, kurios atsirado iki santuokos įregistravimo, išskyrus atvejus, kai išieškoma iš bendro turto sutuoktinio dalis. Jeigu vienas sutuoktinis gauna dovanų ar palikimą, iš to kylančios prievolės negali būti tenkinamos bendru turto, išskyrus atvejus, kai dovana ar palikimas buvo gauti kaip bendras turtas.

467. Išieškoti pagal vieno sutuoktinio prievoles, atsiradusias iš sandorių, sudarytų po santuokos įregistravimo be kito sutuoktinio sutikimo, galima iš bendro turto sutuoktinio dalies, jeigu kreditorių reikalavimams patenkinti nepakanka turto, kuris yra asmeninė sutuoktinio nuosavybė. Jeigu kreditorių, kuriems abu sutuoktiniai atsako solidariai, reikalavimams visiškai patenkinti bendro sutuoktinių turto nepakanka, šie reikalavimai tenkinami iš asmeninio sutuoktinių turto.

468. Jeigu sutuoktiniai vedybų sutartyje numatė, kad turtas, įgytas tiek iki santuokos įregistravimo, tiek susituokus, yra vieno ir kito asmeninė nuosavybė, jie pagal savo prievoles atsako tik savo asmeniniu turto. Pagal bendras prievoles ir prievoles šeimos interesais sutuoktiniai tokiais atvejais atsako solidariai. Sutuoktiniai nėra laikomi vienas kito garantais

ar laiduotojais pagal prievoles, kurios atsiranda valdant, naudojant turtą, kuris yra vieno ir kito asmeninė nuosavybė, ar disponuojant tokiu turtu.

469. Jeigu iš bendro sutuoktinių turto buvo sumokėtos baudos už vieno sutuoktinio padarytus teisės pažeidimus, taip pat atlyginta žala, padaryta vieno sutuoktinio veiksmais, kaltas sutuoktinis privalo kompensuoti bendrosios jungtinės nuosavybės sumažėjimą. Jeigu sandoris buvo sudarytas tik vieno sutuoktinio asmeniniams poreikiams tenkinti ir įvykdytas pasinaudojant turtu, kuris yra bendroji jungtinė sutuoktinių nuosavybė, tas sutuoktinis privalo kompensuoti bendrosios jungtinės nuosavybės sumažėjimą.

2 dalis

470. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. liepos 3 d., 1 straipsnyje numatyta, kad vaiku laikomas asmuo iki 18 metų amžiaus, jeigu pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato, kad fizinio asmens veiksnus, t.y. galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas – tarp jų ir teisę sudaryti santuoką, – visiškai atsiranda asmeniui sulaukus 18 metų.

471. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.14 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendra taisyklė, kad santuoką leidžiama sudaryti asmenims, kurie santuokos sudarymo dieną yra aštuoniolikos metų. Ši nuostata taikoma asmenims nepriklausomai nuo lyties, tautybės ar kitų aplinkybių – Lietuvos teisės sistema nenumato skirtingo moterims ir vyrams santuokinio amžiaus.

472. Pažymėtina, kad minėta bendroji taisyklė turi išimčių. Norinčio tuoktis, tačiau neturinčio aštuoniolikos metų asmens prašymu teismas supaprastinto proceso tvarka turi teisę sumažinti tokio asmens santuokinį amžių, bet ne daugiau kaip trejais metais. Teismas, sprenddamas klausimą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo, turi teismo posėdyje išklausti norinčio tuoktis nepilnamečio tėvų, globėjų ar rūpintojų nuomonę ir atsižvelgti į jo psichinę ir psichologinę būklę, turtinę padėtį ir svarbias priežastis, dėl kurių būtina sumažinti santuokinį amžių. Kaip viena iš svarbių priežasčių santuokiniam amžiui sumažinti pripažįstamas nėštumas. Kai sprendžiamas klausimas dėl santuokinio amžiaus sumažinimo, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija privalo pateikti išvadą, ar tikslinga sumažinti santuokinį amžių ir ar tai atitinka nepilnamečio interesus.

473. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.14 straipsnio 3 dalyje numatytas vienintelis – nėštumo – atvejis, kai teismas gali, bet neprivalo leisti tuoktis asmeniui, nesulaukusiam 15 metų. Teismo sprendimas priklauso nuo aukščiau minėtų aplinkybių – nuo norinčio tuoktis asmens psichinės ir psichologinės būklės, turtinės padėties, tėvų, globėjų ar rūpintojų nuomonės, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos išvados, paties nepilnamečio interesų.

474. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, detaliam reglamentuojantis šeimos teisinius santykius – sutuoktinių turtinius ir asmeninius neturtinius santykius, tėvų ir vaikų teises ir pareigas, globos ir rūpybos, įvaikinimo klausimus, nenumato asmens diskriminacijos dėl lyties. Pažymėtina, kad

Konvencijos 16 straipsnyje numatytų teisių ir pareigų įgyvendinimas pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatas priklauso ne nuo konkretaus asmens lyties, bet nuo kriterijų, kurie vienodai tinka ir yra taikomi tiek moterims, tiek vyrams (teisė sudaryti ir nutraukti santuoką, sutuoktinių teisė ir pareiga vienas kitą gerbti, vienodas tėvų valdžios turinys ir panašiai).

Trečiojo pranešimo apie Jungtinių Tautų
Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos
moterims panaikinimo įgyvendinimą Lietuvoje
priedas

**1 LENTELĖ. DARBO JĖGOS AKTYVUMAS, UŽIMTUMAS IR NEDARBO LYGIS
PAGAL AMŽIAUS GRUPES**

(procentais)

Amžiaus grupės	2000 metai		2001 metai		2002 metai	
	moterys	vyrai	moterys	vyrai	moterys	vyrai
I. DARBO JĖGOS AKTYVUMAS						
15–64 metų	67,1	74,2	65,8	73,4	65,7	73,2
15–24 metų	30,6	41,7	27,8	37,3	26,7	34,5
25–49 metų	88,5	90,8	87,8	90,8	87,2	91,4
50–64 metų	51,9	66,2	50,5	67,4	52,9	68,6
65 metų ir daugiau	6,1	10,3	4,4	8,3	3	7,3
II. UŽIMTUMAS						
15–64 metų	57,5	60,1	55,9	58,5	57,1	62,3
15–24 metų	22,2	28,4	21,1	23,8	20,6	26,5
25–49 metų	76,7	74,7	75,1	74	76,5	79,1
50–64 metų	46	55,9	44,1	55,8	46,7	58,2
65 metų ir daugiau	6	9,8	4,4	8,1	2,9	7,3
III. NEDARBO LYGIS						
15–64 metų	13,9	18,8	14,7	19,9	12,9	14,6
15–24 metų	27,4	31,9	24,1	36,1	22,9	23,1
25–49 metų	13,3	17,7	14,5	18,5	12,3	13,4
50–64 metų	11,5	15,5	12,6	17,3	11,6	15,2
65 metų ir daugiau	0,6	4,8	0,5	1,8	0,5	–

2 LENTELĖ. BEDARBIŲ IŠSILAVINIMAS

(tūkst. žmonių)

Išsilavinimas	2000 metai	2001 metai	2002 metai
I. MOTERYS	115,2	118,4	103,3
Aukštasis	10,1	9	9,2
Aukštesnysis	10,5	7,7	6,3
Specialusis vidurinis, povidurinis profesinis	36,3	38,8	31,8
Vidurinis	30,1	36,8	32,3
Vidurinis su profesine kvalifikacija	8,7	9,8	8
Pagrindinis	14,2	12,1	13,1

Išsilavinimas	2000 metai	2001 metai	2002 metai
Pagrindinis su profesine kvalifikacija	4,5	3,1	2,5
Pradinis	0,7	1,1	0,1
II. VYRAI	158,5	165,6	121,1
Aukštasis	9,2	10	7,4
Aukštesnysis	6,7	7,2	4,2
Specialusis vidurinis, povidurinis profesinis	32,7	35,7	25,9
Vidurinis	32,6	40,5	32,5
Vidurinis su profesine kvalifikacija	26,5	24	15,6
Pagrindinis	26,6	26,4	20,9
Pagrindinis su profesine kvalifikacija	19,4	17,9	12,5
Pradinis	4,8	3,9	2,2

3 LENTELĖ. GYVENTOJŲ UŽIMTUMAS PAGAL EKONOMINĖS VEIKLOS RŪŠIS

Ekonominės veiklos rūšys	2000 metai		2001 metai		2002 metai	
	moterys	vysrai	moterys	vysrai	moterys	vysrai
I. UŽIMTUMAS, IŠREIKŠTAS TŪKST. ŽMONIŲ						
Iš viso	711,3	686,5	687,3	664,5	698,1	707,8
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	107,5	154,1	88,5	145,3	98,9	151,7
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	1,6	1,5	0,6	2,2	1,4	3
Apdirbamoji pramonė	125	128,9	127,7	115,5	130,6	129,9
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	10,6	23,2	6,2	28,9	4,4	24
Statyba	7,1	76,6	7,2	77,5	9	84,1
Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių, motociklų remontas, asmeninių ir buitinių daiktų taisymas	109,9	90,4	105,1	100,6	107,4	103,7
Viešbučiai ir restoranai	19,8	7,3	19,9	5,9	21,8	6,3
Transportas, sandėliavimas ir nuotoliniai ryšiai	27,7	62,7	26,1	59,9	24	63,4
Finansinis tarpininkavimas	8,3	6,2	5,6	5,3	8,5	5,5
Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	20,2	23	20	21,1	28,1	26,8
Viešasis valdymas ir gynimas, privalomasis socialinis draudimas	33,3	40,4	32,6	39,3	40,4	40,9
Švietimas	126,4	34,6	123,2	31,8	109,2	29,7

Ekonominės veiklos rūšys	2000 metai		2001 metai		2002 metai	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	82,9	13,6	87,3	12,3	80,5	14,1
Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	29,7	23,9	35,5	16,4	31,4	22,4
Privačių namų ūkių, turinčių samdininkų, veikla	1,3	0,1	1,7	2,5	2,3	2,4
Tarptautinių organizacijų ir jų padalinių veikla	0,1	...
II. UŽIMTUMAS, IŠREIKŠTAS PROCENTAIS						
Iš viso	50,9	49,1	50,8	49,2	49,7	50,3
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	41,1	58,9	37,9	62,1	39,5	60,5
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	51,6	48,4	21,4	78,6	31,8	68,2
Apdirbamoji pramonė	49,2	50,8	52,5	47,5	50,1	49,9
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	31,4	68,6	17,7	82,3	15,4	84,6
Statyba	8,5	91,5	8,5	91,5	9,7	90,3
Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių, motociklų remontas, asmeninių ir buitinių daiktų taisymas	54,9	45,1	51,1	48,9	50,9	49,1
Viešbučiai ir restoranai	73,1	26,9	77,1	22,9	77,6	22,4
Transportas, sandėliavimas ir nuotoliniai ryšiai	30,6	69,4	30,3	69,7	27,5	72,5
Finansinis tarpininkavimas	57,2	42,8	51,4	48,6	60,8	39,2
Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	46,8	53,2	48,7	51,3	51,2	48,8
Viešasis valdymas ir gynimas, privalomasis socialinis draudimas	45,2	54,8	45,3	54,7	49,7	50,3
Švietimas	78,5	21,5	79,5	20,5	78,6	21,4
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	85,9	14,1	87,7	12,3	85,1	14,9
Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	55,4	44,6	68,4	31,6	58,4	41,6
Privačių namų ūkių, turinčių samdininkų, veikla	92,9	7,1	40,5	59,5	48,8	51,2
Tarptautinių organizacijų ir jų padalinių veikla	100	...

4 LENTELĖ. 2000 METAIS* GAUTAS MOTERŲ VIDUTINIS MĖNESINIS BRUTO DARBO UŽMOKESTIS PAGAL EKONOMINĖS VEIKLOS RŪŠIS (PALYGINTI SU TUO PAČIU VYRŲ DARBO UŽMOKESČIU, PROCENTAIS)

	Iš viso	Darbininkės	Tarnautojos
Iš viso	81,2	74,2	69,4
Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	91,8	93,5	80,6
Žuvininkystė	92,8	89,8	81
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	95,3	67,3	60,2
Apdirbamoji pramonė	78,2	78,9	72
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	83,5	76,2	71,1
Statyba	93,8	77,5	67,9
Didmeninė ir mažmeninė prekyba; automobilių, motociklų remontas, asmeninių ir buitinių daiktų taisymas	81,8	73,7	75,4
Viešbučiai ir restoranai	88	95,5	81,8
Transportas, sandėliavimas ir nuotoliniai ryšiai	90,7	92,3	61,9
Finansinis tarpininkavimas	61,5	51,2	61,2
Piniginis tarpininkavimas	57,4	48,1	57,1
Draudimo ir pensijų lėšų, išskyrus privalomąjį socialinį draudimą, kaupimas	71,7	58,2	71,2
Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	85,5	77,4	81,5
Moksliniai tyrimai ir taikomoji veikla	76,2	87,9	71,6
Viešasis valdymas ir gynimas; privalomasis socialinis draudimas	86,7	79	85,1
Valstybės valdymas ir bendroji ekonominė bei socialinė bendruomenės politika	83,7	79,5	78,4
Centrinių administracinių institucijų įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji veikla	82,3	59,7	80,3
Bendruomenei teikiamų paslaugų užtikrinimas	91,1	82,7	91,2
Privalomojo (valstybinio) socialinio draudimo veikla	102,4	84,5	79,7
Švietimas	96,5	92,8	84,8
Bendrasis vidurinis mokslas	117,2	91,8	99
Aukštasis universitetinis mokslas	71	83	70,1
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	81,8	85,3	69
Su žmonių sveikata susijusi veikla	79,8	82,4	66,4
Socialinio darbo veikla	98,6	95,5	85,5
Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	81,2	70,2	72
Poilsio organizavimo, kultūros ir sporto veikla	80,7	77,9	75,8

*Be individualių įmonių.

**5 LENTELĖ. MOTERŲ IR VYRŲ VIDUTINIS MĖNESINIS BRUTO DARBO
UŽMOKESTIS ŠALIES ŪKYJE* PAGAL EKONOMINĖS VEIKLOS RŪŠIS**

(litais)

Ekonominės veiklos rūšys	2000 metai		2001 metai		2002 metai	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų
Iš viso	956	1170	962	1181	1010	1244
Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	635	726	685	775	769	837
Žuvininkystė	563	580	530	589	554	597
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	1132	1292	1340	1491	1423	1493
Apdirbamoji pramonė	917	1163	923	1194	952	1218
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	1193	1458	1256	1502	1307	1565
Statyba	880	980	903	992	996	1061
Didmeninė ir mažmeninė prekyba; automobilių, motociklų remontas, asmeninių ir buitinių daiktų taisymas	874	1028	895	1120	977	1195
Viešbučiai ir restoranai	693	799	710	793	674	765
Transportas, sandėliavimas ir nuotoliniai ryšiai	1048	1210	1106	1318	1151	1269
Finansinis tarpininkavimas	1730	2634	1852	2941	2043	3323
Piniginis tarpininkavimas	1770	2711	1868	3031	2080	3627
Draudimo ir pensijų lėšų, išskyrus privalomąjį socialinį draudimą, kaupimas	1619	2433	1701	2502	1973	2752
Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	1130	1591	990	1137	1111	1300
Moksliniai tyrimai ir taikomoji veikla	938	1179	1000	1299	1028	1351
Viešasis valdymas ir gynimas; privalomasis socialinis draudimas	1440	1604	1409	1575	1531	1765
Valstybės valdymas ir bendroji ekonominė bei socialinė bendruomenės politika	1383	1639	1337	1550	1501	1793
Centrinių administracinių institucijų įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji veikla	1939	2425	2015	2599	2252	2738
Bendruomenei teikiamų paslaugų užtikrinimas	1550	1600	1549	1592	1606	1763
Privalomojo (valstybinio) socialinio draudimo veikla	1238	1212	1342	1309	1419	1386
Švietimas	955	948	944	974	948	982
Bendrasis vidurinis mokslas	1020	856	999	859	981	837
Aukštasis universitetinis mokslas	886	1288	941	1335	992	1397
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	821	962	822	983	857	1047
Su žmonių sveikata susijusi veikla	814	979	816	996	854	1070
Socialinio darbo veikla	870	867	864	895	857	869

Ekonominės veiklos rūšys	2000 metai		2001 metai		2002 metai	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų
Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	806	942	857	998	897	1105
Poilsio organizavimo, kultūros ir sporto veikla	826	955	885	1020	888	1100

* Be individualių įmonių.

6 LENTELĖ. MOTERŲ IR VYRŲ VIDUTINIS MĖNESINIS BRUTO DARBO UŽMOKESTIS ŠALIES ŪKYJE* PAGAL EKONOMINĖS VEIKLOS RŪŠIS 2004 METŲ I KETVIRTĮ

Ekonominės veiklos rūšys	Darbo užmokestis, litais		Moterų darbo užmokestis, palyginti su vyrų darbo užmokesčiu, procentais
	moterų	vyrų	
Iš viso	1031,4	1267,1	81,4
Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	814	893,9	91,1
Žuvininkystė	853,6	902,8	94,5
Kasyba ir karjerų eksploatavimas, apdirbamoji pramonė	952,2	1233	77,2
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	1502,2	1458	103,1
Apdirbamoji pramonė	949,5	1228	77,3
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	1423,5	1605	88,7
Statyba	1105,2	1100,2	100,5
Didmeninė ir mažmeninė prekyba, variklinių transporto priemonių, motociklų remontas, asmeninių ir namų ūkio reikmenų taisymas	945,1	1167,7	80,9
Viešbučiai ir restoranai	720,3	785,2	91,7
Transportas, sandėliavimas ir ryšiai	1194	1263	94,5
Finansinis tarpininkavimas	2021,6	3406,9	59,3
Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	1137,9	1366,9**	83,2
Moksliniai tyrimai ir taikomoji veikla	1075,4	1420,9	76
Viešasis valdymas ir gynimas; privalomasis socialinis draudimas	1717,1	1859,1	92,4
Švietimas	958,7	986	97,2
Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	866,6	1074,7	80,6
Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	910,5	1130,5	80,5

*Be individualių įmonių.

**Nepakankamas statistinio vertinimo tikslumas.

7 LENTELĖ. MIRTINGUMAS LIETUVOJE 2000–2003 METAIS

Metai	Iš viso Lietuvoje		Mieste		Kaime	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų	moterys	vyrų
BENDRAS MIRUSIŲJŲ SKAIČIUS						
2000	18511	20408	10367	11565	8144	8843
2001	18828	21571	10753	12209	8075	9362
2002	19256	21816	10923	12252	8333	9564
2003	19131	21859	10833	12249	8298	9610
MIRUSIŲJŲ SKAIČIUS 1000- IUI GYVENTOJŲ						
2000	9,9	12,5	8,2	10,7	13,7	15,9
2001	10,2	13,3	8,5	11,4	13,6	16,8
2002	10,4	13,5	8,7	11,5	14,1	17,2
2003	10,4	13,6	8,7	11,6	14	17,3

**8 LENTELĖ. SERGAMUMAS PIKTYBINIAIS NAVIKAIS LIETUVOJE
2000–2003 METAIS**

Ligonių skaičius 100 tūkst. gyventojų	2000 metai	2001 metai	2002 metai	2003 metai
1. Pirmą kartą susirgusių:	401,2	403,9	417,5	437,2
moterų	384,3	381,4	380,2	470,6
vyrų	420,4	429,4	460,1	470,6
2. Iš viso sergančių:	1730,7	1788,5	1816	1844
moterų	2086,3	2150,8	2159,2	2173,6
vyrų	1326,1	1375,6	1424,4	1467,6

**9 LENTELĖ. KAIMO GYVENTOJŲ APSIRŪPINIMAS PATOGUMAIS
TRADICINIUISE BŪSTUOSE***

Patogumų pavadinimas	Patogumus turintys kaimo gyventojai, procentais
Virtuvė	99
Vandentiekis	55,6
Kanalizacija	50,4
Karštas vanduo	36,4
Vonia/dušas	44,3
Tualetas su nutekamuoju vandeniu	37,8
Elektra	99,7

Patogumų pavadinimas	Patogumus turintys kaimo gyventojai, procentais
Stacionari viryklė (dujinė, elektrinė)	89,7
Krosnis maistui gaminti	67,7
Telefonas	64,9

*Gyventojų ir būstų 2001 metų visuotinio surašymo duomenys.

10 LENTELĖ. ŠEIMŲ SKAIČIUS IR DYDIS*

	Iš viso šeimų, tūkstančiais	Šeimoje yra asmenų				Vidutinis šeimos dydis, asmenimis
		2	3	4	5 ir daugiau	
1989 METAIS						
Iš viso Lietuvoje	1000	338,1	286,9	255,2	119,8	3,22
Mieste	670,8	206,5	206,3	185,9	72,1	3,23
Kaime	329,2	131,6	80,6	69,3	47,7	3,19
2001 METAIS						
Iš viso Lietuvoje	962,6	343,8	271,8	235,9	111,1	3,18
Mieste	653,2	230,4	200,4	165	57,4	3,11
Kaime	309,4	113,4	71,4	70,9	53,7	3,32

*Gyventojų ir būstų 2001 metų visuotinio surašymo duomenys.

11 LENTELĖ. NAMŲ ŪKIŲ SUDĖTIS PAGAL NAMŲ ŪKIO TIPĄ*

	Iš viso, procentais	Vidutinis namų ūkio dydis, asmenimis
Iš viso	100	2,55
Vienas asmuo:	28,7	1
moteris	18,6	1
vyras	10,1	1
Viena motina su vaikais	4,5	2,46
Vienas tėvas su vaikais	0,3	2,29
Sutuoktinių poros be vaikų	14,8	2
Sutuoktinių poros su vaikais	20,1	3,72
Sugyventinių poros be vaikų	1,5	2
Sugyventinių poros su vaikais	1,4	3,66
Kiti namų ūkiai	28,7	3,55

*Gyventojų ir būstų 2001 metų visuotinio surašymo duomenys.

12 LENTELĖ. VAIKŲ MIRTINGUMAS LIETUVOJE 2000–2003 METAIS

Metai	Mirę vaikai iki 1 metų		1000-iui gimusiųjų tenka mirusių vaikų iki 1 metų	
	mergaitės	berniukai	mergaičių	berniukų
2000	147	147	8,8	8,2
2001	92	158	5,9	9,7
2002	105	133	7,1	8,5
2003	87	119	5,9	7,6

13 LENTELĖ. KŪDIKIŲ MIRTINGUMAS LIETUVOJE 2000–2003 METAIS

(mirusių kūdikių skaičius 1000-iui gimusiųjų)

Metai	Mirę kūdikiai			
	iki 1 dienos	1–6 dienų	7–27 dienų	28–365 dienų
2000	1,3	2,1	1,4	3,8
2001	1,3	1,5	1,3	3,7
2002	1,6	1,7	1,1	3,6
2003	1,1	1,5	1,1	3,1

14 LENTELĖ. SUMINIS GIMSTAMUMO RODIKLIS*

Metai	Iš viso Lietuvoje	Mieste	Kaime
2000	1,39	1,16	2,03
2001	1,3	1,1	1,85
2002	1,24	1,05	1,75
2003	1,26	1,08	1,75

*Suminis gimstamumo rodiklis apibrėžia vidutinį gyvų gimusių kūdikių, kuriuos pagimdytų moteris per visą savo gyvenimo reproduktyvų periodą (15–49 metai), skaičių, jeigu ji sulauktų 50 metų ir kiekvienoje amžiaus grupėje išliktų nurodytųjų metų gimstamumo rodiklis.